

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Навчально-науковий інститут права
Кафедра конституційного права

Щорічний науково-практичний круглий стіл

***“Право на дитинство: виклики сьогодення та
перспективи захисту в Україні”***

***До Всесвітнього дня дитини та
Дня захисту дітей в Україні***

Матеріали круглого столу

Київ, 2025

*Рекомендовано до оприлюднення
рішенням засідання кафедри конституційного права
Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка
(Протокол № 6 від 17 грудня 2025 року)*

Право на дитинство: виклики сьогодення та перспективи захисту в Україні: матеріали Щорічного науково-практичного круглого столу до Всесвітнього дня дитини та Дня захисту дітей в Україні (18 листопада 2025 року): ел. збірник / Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025, 100 с.

У збірнику подано матеріали учасників Щорічного науково-практичного круглого столу до Всесвітнього дня дитини та Дня захисту дітей в Україні, у яких висвітлюються різні аспекти права на дитинство та його захисту в умовах сьогодення. Матеріали представлено у формі наукових повідомлень дослідників, експертів, юристів-практиків та здобувачів вищої освіти з актуальних проблем у межах тематики круглого столу.

*Матеріали опубліковано в авторській редакції.
Відповідальність за зміст, достовірність та якість поданого матеріалу
несуть учасники конференції, їх наукові керівники та/або рецензенти, які
рекомендували матеріали до публікації.*

ЗМІСТ

Зміст	3
<i>В КНУ відзначили Всесвітній день дитини та обговорили виклики захисту права на дитинство</i>	6
<i>Матеріали досліджень учасників та учасниць</i>	9
Батанов Олександр	9
Права дитини у фокусі ювеналізації сучасного конституційного права	9
Гринюк Володимир	14
Неповнолітні у кримінальному провадженні: питання процесуального статусу та створення альтернативного механізму захисту їх прав та інтересів	14
Євстігнєв Андрій	16
Окремі практичні проблеми захисту прав дітей під час повномасштабної злочинної агресії РФ проти України	16
Кудрявцева Олена	18
Право на дитинство: сучасні загрози, інституційні відповіді та перспективи відновлення прав дітей в Україні.....	18
Алпсєва Аріна	20
Конституційне право дитини на освіту в умовах війни	20
Беруашвілі Едуард	23
Імплементація стандартів правосуддя, дружнього до дитини, в Україні: виклики та напрями подальшого розвитку.....	23
Божик Денис	26
Правове регулювання штучного інтелекту у сфері дитячої безпеки: проблеми, загрози та рекомендації для України	26
Бондарчук-Ладна Олена	29
Громадські організації як суб'єкти формування громадянського суспільства у сфері моніторингу дотримання прав дитини державними інституціями	29
Воронцова Валерія	31
Конституційно-правові механізми протидії цифровій експлуатації дітей в умовах воєнного стану	31
Гайдаржи Ольга	35
Статус дитини-внутрішньо переміщеної особи: прогалини законодавчого регулювання.....	35
Козлова Юлія	38
Захист конституційних прав дітей в умовах депортації.....	38
Котенджи Едуард	40
Застосування транснаціональних механізмів захисту прав людини для повернення депортованих та примусово переміщених до країни-агресора дітей.....	40
Кузьмич Домініка	44
Забезпечення права дитини на освіту в умовах воєнного стану	44
Липовенко Аліна	48

Bring Kids Back UA як елемент інституційної системи захисту прав дитини	48
Мельник Ангеліна.....	51
Конституційна безпека дитинства та інституційні механізми його захисту в умовах воєнного стану в Україні.....	51
Мисюра Софія.....	54
Право дитини на участь у питаннях власного здоров'я: доктрина mature minor в Україні.....	54
Михайлюк Ілля.....	57
Проблеми забезпечення прав дітей, яких було депортовано до країни-агресора.....	57
Михаленко Діана.....	58
Мовна реінтеграція в освітньому процесі на деокупованих територіях: баланс між справедливостю та захистом державної мови.....	58
Петелюк Катерина	62
Проблеми ідентифікації депортованих дітей як ключова перешкода повернення в Україну	62
Покотілов Павло	64
Особливості механізму захисту корпоративних прав малолітніх і неповнолітніх осіб в країнах ЄС.....	64
Родінка Євгенія.....	67
Вербування та мілітаризація дітей на окупованих територіях: порушення міжнародного гуманітарного права.....	67
Романко Анастасія.....	70
Повернення незаконно депортованих українських дітей: взаємодія держави та міжнародних інституцій	70
Сірик Анастасія.....	74
Конституційні стандарти свободи слова в соціальних мережах: межі цензури, боротьба з дезінформацією та забезпечення національної безпеки.....	74
Смолінська Людмила	77
Правові аспекти забезпечення соціальних гарантій для дітей, які постраждали від війни	77
Строкань Марія.....	80
Актуальні проблеми повернення в Україну дітей, насильно депортованих до країни-агресора	80
Сурніна Дар'я.....	82
Повоєнна реабілітація та інтеграція дітей: конституційно-правовий аналіз європейських моделей та стратегія для України.....	82
Таран Ольга	85
Конституційне право дитини на освіту в умовах війни: особливості реалізації	85
Тарковський Максим.....	87
Конституційне право дитини на освіту в Україні в умовах воєнного стану: правові особливості, виклики реалізації та шляхи забезпечення.....	87
Харабара Юлія.....	91

Конституційно-правовий статус омбудсманів із захисту прав та свобод дітей: зарубіжний досвід	91
Шаповал Станіслав	94
Виклики захисту дитинства в умовах воєнного стану та тимчасової окупації.....	94
Cherkova Kateryna	96
Some special children's rights during armed conflict.....	96

В КНУ ВІДЗНАЧИЛИ ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ДИТИНИ ТА ОБГОВОРИЛИ ВИКЛИКИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ДИТИНСТВО

18 листопада 2025 року у Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбувся щорічний науково-практичний круглий стіл на тему: *«Право на дитинство: виклики сьогодення та перспективи захисту в Україні»*, присвячений Всесвітньому дню дитини та Дню захисту дітей в Україні, організований кафедрою конституційного права Навчально-наукового інституту права.

У заході взяли участь запрошені гості, науковці, аспіранти та студенти, які активно долучалися до обговорення тем, представлених спікерами.

Модераторкою заходу виступила **Олена КУДРЯВЦЕВА**, к.ю.н., доцентка кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права. Вона відкрила круглий стіл, окресливши ключові цілі дискусії та наголосивши на важливості системного підходу до захисту прав дітей в реальних умовах.

З вітальним словом до учасників звернулася **Оксана ВАСИЛЬЧЕНКО**, директорка Навчально-наукового інституту права, докторка юридичних наук, професорка. Вона наголосила на важливості міждисциплінарного діалогу щодо захисту прав дітей у період

війни та необхідності посилення співпраці державних інституцій, наукової спільноти й міжнародних партнерів.

Під час пленарної панелі учасники обговорили ключові правові виклики, пов'язані із захистом прав дітей в умовах збройної агресії проти України.

Оксана ЧЕРВЯКОВА, представниця Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з прав дитини, виступила з темою: «Повернення депортованих/примусово переміщених країною-агресором дітей: проблематика, механізми повернення та участь міжнародних партнерів». Спікерка окреслила існуючі механізми пошуку та повернення дітей, підкресливши роль міжнародних організацій та виклики, з якими стикається Україна.

Ольга СТУПАК, суддя Верховного Суду, представила доповідь «Принцип “найкращі інтереси дитини” у практиці Верховного Суду». У виступі було висвітлено ключові правові позиції та тенденції судової практики щодо захисту прав дітей.

Василь БОГДАН, начальник управління ювенальної превенції Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України, полковник поліції, представив тему: «Роль ювенальної превенції в питаннях захисту прав дітей під час війни». Він окреслив ключові напрямки роботи ювенальної превенції та результати діяльності за час повномасштабної війни.

Валентина ЗОЗУЛЯ, голова Державної служби України у справах дітей, у виступі «Роль Державної служби України у справах дітей у сфері захисту прав дітей» наголосила на важливості реформування системи захисту дітей та впровадженні сучасних механізмів взаємодії державних структур.

Жвава дискусія та професійні коментарі учасників підкреслили важливість діалогу та зацікавленість академічної спільноти у поглибленні досліджень у сфері прав дитини.

У другій частині заходу відбулася загальна панельна дискусія, до якої долучилися зареєстровані учасники. Обговорення охопило широкий спектр проблематики: від міжнародних стандартів захисту прав дітей до національних механізмів забезпечення їх безпеки та добробуту. Модераторами секції виступили **Олена КУДРЯВЦЕВА**, к.ю.н., доцентка кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права та **Зоріна КРАВЦОВА**, д.ю.н., доцентка кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права.

Круглий стіл вкотре підтвердив важливість об'єднання зусиль державних органів, правозахисних інституцій, наукової спільноти та молодих дослідників задля забезпечення належного захисту прав дітей в Україні, особливо в умовах триваючої збройної агресії.

Текст: **Олена КУДРЯВЦЕВА**, к.ю.н., доц.

МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕНЬ УЧАСНИКІВ ТА УЧАСНИЦЬ

Батанов Олександр

*Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого самоврядування,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

Права дитини у фокусі ювеналізації сучасного конституційного права

У сучасному світі проблеми ювенальної політики, ювенального права, ювенального правосуддя, ювенальної прокуратури, спеціалізованих ювенальних служб захисту прав людини (дитячого омбудсмана), інших ювенальних служб у складі органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з об'єктивних причин набувають чим дедалі більшої ваги, а необхідність оперативного реагування на виклики у сфері прав дитини постає вкрай непростим завданням чи не для кожної з держав.

Щодо України, то її діяльність у зазначеному напрямку головним чином мотиваційно зумовлена потребою виконання державою як її головного обов'язку щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини, у т. ч. і прав дитини, враховуючи як в цілому загальні конституційні принципи щодо прав людини, зокрема, положення ч. 1 ст. 52 Конституції України, згідно якої «діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним», так і власне функціонально-телеологічним призначенням Конституції України у частині щодо встановлення обов'язків держави, які закріплені у її Преамбулі щодо дбання про «забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя», підтвердження «незворотності європейського та євроатлантичного курсу України», іманентною складовою якого є верховенство права, демократія та права людини, прагнення «розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу», усвідомлення відповідальності перед «нинішнім та прийдешніми поколіннями», враховуючи, що саме діти є майбутнім української державності тощо.

Поява на конституційному рівні норм щодо прав дитини, конституціоналізація їх правосуб'єктності, у тому числі в аспекті майбутніх поколінь з точки зору екології, економіки, цифровізації, медицини та біоетики тощо свідчить про свого роду ювеналізацію конституційного права. На наш погляд, ця тенденція полягає в посиленні уваги держави до конституційних прав, інтересів та потреб дітей і молоді через інституційне, нормативне й практичне оформлення відповідних гарантій у системі конституційного регулювання. Це явище відображає загальносвітову гуманістичну тенденцію, орієнтовану на визнання дітей не лише об'єктами опіки, а й суб'єктами права – повноправними учасниками публічного життя, забезпечуючи захист не лише нинішнього, а й майбутніх поколінь.

Оскільки проблематика прав дитини в Україні в силу об'єктивних причин піднесена на конституційний рівень, відповідні процеси їх забезпечення та захисту значною мірою пов'язані із функціонуванням основ конституційного ладу та становленням конституціоналізму. У цьому контексті важливе методологічне значення має позиція А. Р. Крусян, яка доводить, що «система конституціоналізму має таку властивість, як сучасність, тобто науково-практична парадигма цього політико-правового явища має враховувати сучасний стан і тенденції розвитку суспільства та держави». На її думку, конституціоналізм є «універсальним носієм теоретичної енергії сучасного конституційного права та прогресивним вектором сучасної конституційної практики», а «властивість «сучасності» українського конституціоналізму зумовлює актуальність дослідження тенденцій його розвитку в умовах глобалізації». При цьому, зазначає А. Р. Крусян, «глобалізація та глобалізм належать до тих концептів, які, з одного боку, постійно застосовуються при характеристиці найбільш суттєвих процесів розвитку сучасного соціуму, зазвичай у контексті його загальної уніфікації та трансформації у різних соціальних сферах, а з другого – не мають свого єдиного, уніфікованого визначення, незважаючи на достатню кількість наукових розробок з цієї проблематики. Системний аналіз дефініцій глобалізації надає підстави резюмувати, що за своєю сутністю та основним змістом глобалізація – багатофакторне явище, яке має різносторонню соціальну природу та виявляється у синергетичному процесі (процесах) світової уніфікації в економічній, інформаційній, комунікативній, політичній, правовій, культурній та ін. сферах сучасної цивілізації» [1, с. 127-128].

З точки зору тенденцій розвитку сучасного конституціоналізму в умовах глобалізації особливого значення набуває концепція людського виміру права та його ціннісного розуміння. Як зазначає Я. В. Якимович, «аксіологічною основою держави та найменшою організаційною одиницею публічного управління є людина», яка в умовах сучасних викликів «... стає сутністю суб'єкта конституційно-правових відносин. Звідси бере початок антропоцентризм, котрий не як поняття, а як явище є частиною конституціоналізму» [2, с. 7].

У наслідок цього виникає необхідність концептуального дослідження сучасного конституційного права з точки зору тенденцій його розвитку, у числі яких унікальне місце займає ювеналізація, основними напрямками якої є, насамперед, конституційне закріплення прав дитини, визнання її спеціального статусу як суб'єкта основних прав, гарантування її особистих, економічних, соціальних, культурних, інформаційних та інших прав, серед яких найважливішими є права на гідність, життя, ім'я, освіту, захист від насильства тощо.

Досвід зарубіжних демократій свідчить про перманентне підвищення ролі держави в забезпеченні інтересів дитини. Сьогодні саме держава визнається головним гарантом забезпечення фізичного, психічного та соціального розвитку дитини та майбутніх поколінь в цілому.

Наприклад чим далі поширенішою стає конституційна практика розширення механізмів захисту дітей, зокрема, утворюються інституції омбудсманів з прав дитини. Як свідчить зарубіжний досвід, омбудсманом у справах дітей прийнято називати незалежний орган, який запроваджується спеціально для забезпечення реалізації прав дітей. Назва «омбудсман» у даному випадку є узагальнюючою, оскільки в різних країнах його можуть називати по-різному (уповноважений з прав дитини у Великобританії та багатьох інших країнах, контролер із захисту прав дитини у Литві, комісар з прав дитини у Новій Зеландії та Бельгії).

Також одним з найважливіших інститутів ювенального правозахисту стає ювенальна юстиція – комплекс правових механізмів, медично-соціальних, психолого-педагогічних та реабілітаційних, а також інших процедур і програм, призначених для забезпечення найбільш повного захисту прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх, а також діяльність осіб, які відповідають за їх виховання, що реалізується системою державних і недержавних органів, установ та організацій, стає важливим елементом конституційної моделі захисту прав дитини.

Створення ювенальних судів відбувається на основі доктрини «*parents patriae*» (принципу патерналізму), відповідно до якої держава виконує функцію опікуна чи відповідальної особи за неповнолітніх, захищаючи їх від небезпечного впливу і шкідливого оточення. На основі цього, зокрема, у профільному законодавстві закріплюються принципи спеціального (ювенального) правосуддя для неповнолітніх, а саме: цінність особистості неповнолітнього, який постає перед судом; активне використання в судовому процесі щодо неповнолітніх даних, які отримані судом від спеціалізованих допоміжних юридичних установ (служб, органів); посилення охоронної функції судів щодо неповнолітнього (посилення судового захисту неповнолітнього як потерпілого, свідка, підсудного, засудженого тощо шляхом закритого судового засідання у справах про злочини неповнолітніх або злочинних посягань на них, зменшення терміну покарання за фактом неповноліття, надання переваги заходам виховного впливу та ін.); спеціальна підготовка суддів щодо справ неповнолітніх; наявність системи спеціалізованих допоміжних служб тощо [3-11].

Важливим напрямком ювеналізації національного конституційного права є інтеграція до його системи міжнародних стандартів про права дитини [12-13]. Відповідні міжнародні стандарти відображено насамперед у Конвенції ООН про права дитини та рекомендаційних актах, прийнятих на її виконання, наприклад, Мінімальних стандартних правилах ООН відправи правосуддя стосовно неповнолітніх, Керівних принципах ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх, Правилах ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, а також Європейській конвенції про здійснення прав дітей, Європейських правилах щодо неповнолітніх правопорушників, які підлягають застосуванню санкцій чи заходів, Керівних принципах комітету Ради Європи щодо судочинства, дружнього до дитини, Директиві Європейського Парламенту та Ради Європи щодо забезпечення процесуальних гарантій для неповнолітніх, що є підозрюваними або обвинуваченими у кримінальному процесі, тощо.

У цьому контексті не викликає сумніву, що саме захист прав дітей є одним з магістральних напрямів ювенальної політики держави, під якою традиційно розуміється діяльність державних і недержавних інституцій щодо створення умов з метою всебічного розвитку дітей та їх соціального становлення як повноправних членів громадянського суспільства. При цьому, зміст ювенальної політики демократичної держави проявляється у системній єдності низки нормативно-визначених та організаційно забезпечених видів та напрямів її діяльності щодо охорони і захисту прав дітей. У широкому аспекті захист прав дітей традиційно вважається частиною соціальної функції держави та являє собою систему юридичних, економічних, соціальних, культурних, організаційних заходів щодо забезпечення, охорони і відновлення у разі порушення прав, свобод і законних інтересів дітей. У вузькому аспекті захист прав дітей розглядається як діяльність державних органів і суспільних інституцій, що спрямована на убезпечення дитини від порушення її прав, поновлення порушених прав і притягнення порушників до відповідальності тощо.

Отже, як свідчить вітчизняний та зарубіжний досвід, цілеспрямована й ефективна реалізація державної політики у сфері захисту прав дітей забезпечується цілісним механізмом – системово компетентних державних органів, що створюють належні умови для реалізації, охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів дитини у передбачених законодавством формах за допомогою відповідних засобів і способів попередження та/або усунення їх порушень.

Також яскраво ілюструє тенденцію ювеналізації конституційного права світова практика організації та функціонування місцевого самоврядування та специфіка реалізації та захисту окремих видів прав людини у муніципальному житті в цілому та, зокрема, прав дитини, в тому числі в умовах збройних конфліктів. Зокрема цікавими є положення Переглянутої Європейської Хартії щодо участі молоді у громадському житті на місцевому та регіональному рівнях, прийнятої Конгресом місцевих та регіональних влад Ради Європи на 10-й пленарній сесії 21 травня 2003 р., у якій вказується, що «активна участь молодих людей у процесі ухвалення рішень та громадській діяльності на місцевому і регіональному рівнях має важливе значення, якщо ми дійсно маємо намір побудувати більш демократичне, солідарне і процвітаюче суспільство. ... Підтримуючи і стимулюючи участь молоді у суспільному житті, місцеві і регіональні влади мають сприяти соціальній інтеграції молодих людей, допомагаючи їм долати не лише проблеми та труднощі, але й знаходити відповідь на виклики сучасного суспільства, в якому часто домінують егоїзм та індивідуалізм. Проте для того, щоб участь молоді в суспільному житті на місцевому і регіональному рівнях була успішною, постійною і осмисленою, потрібно мати щось більше, ніж розвиток політичних чи адміністративних систем. Будь-яку політику чи дію, покликану активізувати участь молоді в житті суспільства, має забезпечувати культурне середовище, що поважає молодь і враховує різноманітні потреби, обставини та сподівання молодих людей».

Отже, враховуючи, що в умовах повномасштабного збройного вторгнення РФ та триваючої вже понад 11 років російсько-української війни кількість та спектр проблем та викликів, пов'язаних із правами дитини, набуває масштабного характеру, а також оцінюючи позитивний зарубіжний досвід реалізації державної ювенальної політики, особливо актуалізується питання посилення функціональних та організаційних можливостей всієї системи органів державної влади у сфері захисту прав дитини, насамперед, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини у сфері захисту прав дітей, а також утворення та діяльності цілої системи спеціалізованих ювенальних інституцій: парламентського омбудсмена з прав дитини, ювенального правосуддя, ювенальної прокуратури тощо.

Поява відповідних ювенальних інституцій, формування профільного ювенального законодавства та розвиток на конституційному рівні норм щодо прав дитини, свідчить про виникнення тенденції ювеналізації конституційного права, яка чітко намітилась у сучасному конституціоналізмі [14]. Цей загальносвітовий гуманістичний тренд полягає в посиленні уваги держави до конституційних прав, інтересів та потреб дітей і молоді через інституційне, нормативне й практичне оформлення відповідних гарантій у системі конституційного регулювання, орієнтує на визнання дітей не лише об'єктами опіки, а й суб'єктами права – повноправними учасниками публічного життя, забезпечуючи захист не лише нинішнього, а й прийдешніх поколінь, розвиток конституціоналізму та соціально-правової держави тощо.

Список використаних джерел:

1. Крусян А. Р. Тенденції сучасного українського конституціоналізму в умовах глобалізації. Альманах права. Трансформація законодавства України в сучасних умовах. Випуск 14. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. С. 127-133.
2. Якимович Я. В. Парадигма антропоцентризму суб'єктів публічної влади у конституціоналізмі сучасних держав Центральної та Східної Європи дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Ужгород, 2020. 203 с.
3. Дмитришина Т. Ювенальна юстиція: міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 210-219.
4. Дубіна О. М., Співак М. В. Права неповнолітніх та реформа системи ювенальної юстиції: досвід США та Сполученого Королівства Велика Британія. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. 2024. Вип. 103. С. 47-55.
5. Лакатош Н. Й. Організаційно-правові основи ювенальної юстиції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2019. 17 с.
6. Матусевич А. Л. Особливості адміністративно-правового захисту прав і свобод дитини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2024. 197 с.
7. Навроцький О. О. Забезпечення прав дитини в Україні: теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання: дис. ... д-ра юрид. наук: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків. 2018. 472 с.
8. Ольшанецький І. В. Ювенальна юстиція: проблеми законодавчого врегулювання її органів в Україні (ювенальний суддя, прокурор, слідчий, адвокат). *Правова держава* : наук. жур. / Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова; гол. ред. О. І. Миколенко. Одеса : Астропринт, 2020. № 37. С. 45-56.
9. Опацький Р. М. Ювенальна політика в Україні: адміністративно-правові засади формування та реалізації: монографія / за заг. ред. Б. О. Логвиненка. Дніпро, Дніпроп. держ. ун-т внут. справ. 2020. 520 с.
10. Шевченко-Бітенська О. В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Одеса. 2015. 210 с.
11. Ювенальна юстиція: навч. посіб. / А. І. Гусев [та ін.]; заг. ред. Н. М. Крестовська. Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2006. 243 с.
12. Вінгловська О. І. Імплементация міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Київ. 2000. 186 с.
13. Китайка О. В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та міжнародні ювенально-правові стандарти: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Одеса, 2018. 231 с.
14. Батанов О. В. Ювеналізація конституційного права в умовах сучасних викликів та його роль у забезпеченні прав дитини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5. Ч. 1. С. 58-64. 0,8 д.а. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/APP_05_2025_part-1.pdf

Гринюк Володимир
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики
доктор юридичних наук, професор

Неповнолітні у кримінальному провадженні: питання процесуального статусу та створення альтернативного механізму захисту їх прав та інтересів

В умовах сьогодення кримінальна ювенальна юстиція відповідно до приписів міжнародних нормативних актів потребує переосмислення та перебудови в частині реформування кримінального провадження та формування якісно новітньої системи кримінального ювенального провадження, в якому залучення дитини незалежно від її процесуального статусу буде здійснюватися за допомогою створення альтернативного механізму забезпечення її прав та інтересів.

За результатами звіту у вересні 2022 р. про виконання Україною міжнародних документів в галузі прав дитини було отримано Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН, які містять рекомендації щодо вдосконалення національної системи правосуддя щодо неповнолітніх, забезпечення прав дітей, які постраждали від різних форм насильства або стали його свідками. Невтішними є і статистичні дані: у 2023 році кількість вчинених неповнолітніми кримінальних правопорушень зросла на 28,5% порівняно з 2022 роком (2529 проти 1824 у 2022 році); протягом 2023 року більш як на чверть зросла кількість неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення (з 1369 до 1752 осіб). З урахуванням зазначеного на національному рівні було схвалено Національну стратегію захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та затверджено операційний план заходів з її реалізації у 2025-2028 роках (далі – Стратегія)[1]. З огляду на зазначене і виникає потреба в аналізі процесуального статусу дитини, яка залучається до розв'язання кримінального правового конфлікту.

Труба зазначити, що відповідно до ст. 1 Конвенції ООН про права дитини дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-ти річного віку, якщо за законом вона не досягла повноліття раніше [3]. В КПК України зазначений термін також зустрічається (33 випадки застосування), але його застосування має вузьке значення. Термін “дитина” використовується в кримінальному провадженні в різних аспектах: для визначення поняття малолітньої та неповнолітньої особи (п.п. 11, 12 ч. 1 ст. 3 КПК України); інформування компетентних органів про наявність у затриманій особи дитини, яка залишається без батьківського піклування (ч. 9 ст. 191, ч. 6 ст. 213 КПК України); застосування до підозрюваного обмежувального заходу у вигляді обмеження спілкування з дитиною, яка зазнала домашнього насильства або воно було вчинено у її присутності (п. 2 ч. 6 ст. 194 КПК України); інформування компетентних органів про наявність у підозрюваного чи обвинуваченого, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, дитини, яка залишається без батьківського піклування (ч. 9 ст. 194 КПК України); інформування компетентних органів про наявність у особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, дитини, яка залишилася без батьківського піклування (ч. 4 ст. 508 КПК України); застосування відстрочки виконання вироку у разі наявності у засудженої малолітньої дитини віком до трьох років (п. 2 ч. 1 ст. 536 КПК України); інформування компетентних

органів про наявність у особи, стосовно якої передбачається застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту, дитини, яка залишилася без батьківського піклування (ч. 11 ст. 583, ч. 15 ст. 584 КПК України).

Натомість у національному кримінальному процесуальному законі більш поширеним терміном є “неповнолітня особа”, під якою розуміють малолітню особу, а також дитину у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (п. 12 ч.1 ст. 3 КПК України). У кримінальному процесі неповнолітня чи малолітня особа може набувати різних правових статусів.

Загалом варто виокремити такі категорії неповнолітніх осіб, які в залежності від їх вікових характеристик залучаються до кримінального провадження: малолітня особа у віці до 11 років (вчинення такими особами суспільно небезпечних діянь не має наслідком здійснення кримінального провадження, а розпочате кримінальне провадження підлягає закриттю відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України); малолітня особа у віці від 11 до 14 років чи неповнолітня особа у віці від 14 до 16 років, які не досягли віку кримінальної відповідальності (можливість здійснення кримінального провадження та застосування примусових заходів виховного характеру відповідно до п. 2 гл. 38 КПК України); неповнолітні особи у віці від 14 (16) до 18 років, які вчинили кримінальне правопорушення та можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності (можливість здійснення кримінального провадження та застосування покарання або примусових заходів виховного характеру відповідно до гл. 38 КПК України). Зазначені особи перебувають у конфлікті із законом та в залежності від стадії кримінального провадження можуть набувати статусу підозрюваного, обвинуваченого, засудженого чи виправданого або особи, до якої застосовані примусові заходи виховного характеру. Зазначені особи набувають процесуальні права та несуть обов’язки, які передбачені відповідними положеннями процесуального закону. Такий статус зазначених осіб обумовлює існування особливого порядку кримінального провадження щодо неповнолітніх, який за своєю суттю передбачає ускладнену належну правову процедуру та наявність додаткових процесуальних гарантій, спрямованих на захист прав та законних інтересів цих осіб.

Відповідно до Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року дитина у контакті із законом - дитина, яка перебуває у сфері діяльності юстиції щодо дітей, зокрема дитина у конфлікті із законом, або дитина, яка є потерпілою чи свідком у кримінальному провадженні або у справі про адміністративне правопорушення, або дитина, яка стикається із системою правосуддя у цивільних провадженнях.

Таким чином у кримінальному провадженні неповнолітні можуть набути також статусу свідків чи потерпілих, які під час здійснення процесуальних дій мають додаткові процесуальні гарантії. Окремо законодавець виокремлює таку категорію потерпілих як неповнолітні чи малолітні особи, які зазнали домашнього насильства або воно було вчинено у її присутності. Особливо в зазначеному контексті слід зазначити, що на сьогоднішній день на законодавчому рівні не передбачено обов’язкового проведення опитування чи допиту зазначених суб’єктів із застосуванням дружньої до дитини методики у спеціально облаштованих приміщеннях, за участю фахівців, які пройшли відповідну підготовку, здійснення обов’язкової відеофіксації, обов’язкове залучення представника такої особи, яким виступає адвокат тощо.

На сьогоднішній день кримінальна процесуальна політика орієнтована на концепцію контролю над злочинністю, а кримінальне процесуальне законодавство в основному стосується повнолітніх осіб, що зумовлює недостатнє врахування особливих потреб дітей. В силу зазначеного неповнолітні, які перебувають у конфлікті із законом, а також діти — свідки чи потерпілі від кримінальних правопорушень, як правило, залучаються до кримінального провадження за процедурами, аналогічними до тих, що застосовуються щодо дорослих, що може спричиняти негативні наслідки для їхнього психоемоційного стану та подальшого розвитку. В доктрині кримінального процесу пропонується розробити та прийняти окремий законодавчий акт з метою регулювання альтернативної та дружньої до дитини кримінальної ювенальної процедури, в центрі якої буде знаходитись дитина, незалежно від її процесуального статусу [2, с. 7]. З такими пропозиціями варто погодитись і на підтвердження цьому у багатьох правових системах поширеною є практика виведення дітей, які перебувають у конфлікті із законом, із системи кримінального судочинства та створення альтернативного механізму забезпечення їх прав та інтересів (попередження, медіація, програми відновного правосуддя, застосування доцільності кримінального обвинувачення неповнолітніх та інші позасудові заходи). Зазначений підхід спрямований на мінімізацію негативного впливу участі дітей у подальших процедурах системи ювенальної юстиції та запобігання їхнім несприятливим наслідкам.

Список використаних джерел:

1. Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 червня 2025 р. № 708-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-r#Text> (дата звернення: 13.11.2025).
2. Гідулянова Є. М. Кримінальне провадження у справах малолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2008. 18 с.
3. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 13.11.2025).

Євстігнєєв Андрій

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри конституційного права,
доктор юридичних наук, професор*

Окремі практичні проблеми захисту прав дітей під час повномасштабної злочинної агресії рф проти України

Повномасштабна злочинна військова агресія рф проти України, найбільш активна, агресивна та руйнівна фаза якої триває з 24 лютого 2022 року, завдає значної шкоди українцям у різних сферах їх життєдіяльності. «Під прицілом» негативного впливу також вразливі соціальні групи, однією з найчисельніших серед яких є діти, правовий статус яких відповідно до положень ч. 1 ст. 6 Сімейного кодексу України [1], мають особи до досягнення ними повноліття (тобто до 18 років, що випливає із приписів ч. 1 ст. 34 Цивільного кодексу України [2]).

Станом на травень 2025 року повідомлялось про вбивство російськими загарбниками 630 дітей [3], велика кількість дітей зазнали поранень і фізичних травм, були викрадені та примусово вивезені на підконтрольну рф територію, були позбавлені житла,

безпечного середовища, місць для навчання, розвитку та відпочинку. Більш того, наважусь стверджувати, що в Україні немає жодної дитини, якій би не було заподіяно моральних травм і страждань за період цієї злочинної з боку РФ війни.

Також важливо зауважити, що в період з 24 лютого 2022 року по теперішній час в Україні з'явилась велика група молодих людей, які набули повноліття після зазначеної дати. Зокрема, це молоді українці, що переважно народились в 2005 році, час завершення здобуття середньої освіти та вступу до навчальних закладів вищого рівня для яких припав на весну і літо 2022 року. Це та молодь, майбутнє України, які не знають, що таке завершувати шкільне навчання і жити студентське життя без обстрілів, повітряних тривог, безсонних ночей, відключень електроенергії та постійного перебування у стресі від різноманітних воєнних загроз.

Окрім зазначених категорій «старшої молоді», все вказане у попередньому абзаці у повному обсязі стосується також всіх інших українських дітей будь-якого віку. Особливе занепокоєння викликає поточний і відкладені негативні впливи війни на дітей молодшого віку.

Загалом, очевидно, що Україна потребує розробки і запровадження у чинне законодавство спеціальних механізмів, спрямованих на додаткову підтримку осіб, які належали за віком до категорії «діти» станом на 24 лютого 2022 року. Нажаль, є всі підстави назвати правовий статус таких дітей «діти війни».

Якщо ж говорити про правове регулювання захисту дітей і дитинства в Україні, а також прав дітей, абстрагувавшись від умов і обставин періоду воєнного стану, то відповідне правове регулювання видається достатньо повним і змістовним, особливо порівнюючи з іншими сферами (наприклад, порядком організації і проведення місцевих референдумів).

Зокрема, в Конституції України [4] проголошено, що дитинство охороняється державою (ст. 51), будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом (ст. 52), основи охорони дитинства визначаються виключно законом (ст. 92).

Крім того, слід визнати достатньо прогресивним в частині повноти регулювання відповідних відносин і профільний законодавчий акт – Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року [5], яким, окрім іншого, запроваджено системоутворюючу для належного регулювання відповідних відносин правову категорію «забезпечення найкращих інтересів дитини», яка визначається дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити.

Окрім зазначеного, в Україні прийнято і діють десятки законодавчих і підзаконних актів, які достатньо прогресивно врегульовують правовий статус дітей та передбачають гарантії реалізації та захисту їх прав.

Крім того, обов'язковими для України (в якості складових її національного законодавства відповідно до ст. Конституції України) є норми так званого міжнародного гуманітарного права, зокрема, Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року [6], відповідно до якої після початку бойових дій сторони конфлікту можуть створювати на своїй території, а в разі необхідності й на окупованих територіях санітарні та безпечні зони та місцевості, організовані в такий спосіб, який дає змогу оберігати від наслідків війни, зокрема, дітей до п'ятнадцяти років,

вагітних жінок та матерів з дітьми до семи років (ст. 14); сторони конфлікту намагаються укласти місцеві угоди про евакуацію з обложених або оточених зон, зокрема, дітей і породілей (ст. 17); кожна договірна сторона дозволяє вільне пропускання всіх посилок з найважливішими продуктами харчування, одягом і тонізуючими засобами, призначеними для дітей, молодших 15 років, вагітних жінок та породілей (ст. 23); Сторони конфлікту вживатимуть усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще (ст. 24).

Враховуючи вказане, на наше переконання, основною проблемою захисту прав дітей під час повномасштабної злочинної агресії РФ проти України є не відсутність відповідного законодавства або його суттєві недоліки, а те, що таке законодавство часто повною мірою не застосовується, ігнорується, а якщо вести мову про російських загарбників – то цинічно і системно порушується, а дієвих міжнародно-правових механізмів примусу до виконання та покарання за недотримання на сьогодні немає.

Водночас, якщо йдеться про недотримання законодавства про правовий статус дитини з боку органів влади й місцевого самоврядування та інших «резидентів» України, то очевидно, що основна проблема полягає не у відсутності правових засад для протидії цьому, а у небажанні відповідних уповноважених суб'єктів, в тому числі правоохоронних органів, належним чином реагувати на відповідні порушення.

Отже, основна увага відповідних суб'єктів на міжнародному та національному рівнях має бути спрямована на вирішення проблем правозастосування, вказаних у двох попередніх абзацах цих тез.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
2. Цивільний кодекс України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. росія від початку повномасштабного вторгнення вбила в Україні 630 дітей. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3997030-rosia-vid-pocatku-povnomasstabnogo-vtorgnenna-vbila-v-ukraini-630-ditej.html>.
4. Конституція України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

Кудрявцева Олена

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

доцент кафедри конституційного права,

кандидат юридичних наук, доцент

Право на дитинство: сучасні загрози, інституційні відповіді та перспективи відновлення прав дітей в Україні

Право на дитинство є фундаментальною складовою системи прав людини, що визначає умови всебічного розвитку дитини, її захисту та соціального благополуччя. У

сучасних умовах війни в Україні це право зазнає безпрецедентних загроз, що потребують комплексних державних і міжнародних заходів реагування. Сутність права на дитинство охоплює не лише базові потреби дитини в безпеці та виживанні, але й доступ до освіти, охорони здоров'я, соціальної підтримки, культурного розвитку та сімейного виховання. Воєнні дії в Україні порушують усі ключові компоненти цього права, створюючи довгострокові ризики для цілого покоління дітей [1].

Сучасні загрози праву на дитинство в період воєнного конфлікту виявляються у різних формах, серед яких найбільш критичними є загибель і поранення дітей, примусові переміщення, депортація, втрата доступу до освіти, руйнування медичної інфраструктури, психологічні травми та збільшення випадків насильства. Значна частина дітей в Україні стала внутрішньо переміщеними особами або була евакуйована за кордон, що спричинило розрив соціальних зв'язків та освітніх траєкторій. Порушення прав дітей у зоні окупації має системний характер: обмеження свободи пересування, примусове нав'язування освітніх стандартів держави-окупанта, створення небезпечних умов існування та заборона доступу до гуманітарної допомоги. Насильницькі переміщення й депортації дітей становлять особливу категорію порушень, що може розглядатися у контексті воєнних злочинів і злочинів проти людяності [2].

Інституційні відповіді України на ці загрози формуються на національному, міжвідомчому та міжнародному рівнях. Ключову роль відіграють органи державної влади, зокрема Офіс Президента України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти і науки, Міністерство охорони здоров'я та правоохоронні органи. У період війни їх діяльність спрямована на забезпечення евакуації дітей, соціального супроводу сімей, адаптації освітнього процесу в умовах дистанційного навчання, розвитку інклюзивного середовища та посилення захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Одним із ключових напрямів є створення механізмів документування воєнних злочинів проти дітей, що включає роботу Національного інформаційного бюро, Офісу Генерального прокурора та міжнародних слідчих груп.

Важливою складовою інституційної відповіді є міжнародна підтримка України. Організації, такі як ООН, ЮНІСЕФ, Управління Верховного комісара ООН з прав людини та міжнародні правозахисні інститути, забезпечують гуманітарну допомогу, психологічну підтримку, відновлення освітніх програм та захист інтересів українських дітей на міжнародному рівні. Міжнародно-правові механізми, включаючи Конвенцію ООН про права дитини та Факультативні протоколи, створюють нормативний фундамент для захисту дітей у збройних конфліктах. Україна активно співпрацює з міжнародними структурами для розслідування злочинів проти дітей, повернення депортованих та фіксації порушень прав дитини для майбутніх процесів правосуддя перехідного періоду.

Перспективи відновлення прав дітей в Україні безпосередньо пов'язані з процесами післявоєнної реконструкції, реформування соціальної системи та впровадження довгострокових програм реабілітації й інклюзії. Центральним завданням є створення комплексної політики дитячого розвитку, яка охоплює освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, культурну інтеграцію та сімейне виховання. Особливу увагу необхідно приділяти психологічній реабілітації дітей, що пережили травматичні події, а також формуванню безпечного освітнього середовища, у тому числі через будівництво укриттів, розвиток цифрової освіти й підготовку педагогів до роботи в умовах кризи [3].

Важливою умовою є удосконалення системи захисту дітей-сиріт, реформування інтернатної системи та підтримка сімейних форм виховання.

Таким чином, право на дитинство в Україні перебуває під значним тиском унаслідок воєнної агресії, проте державні інституції та міжнародні організації здійснюють масштабні заходи для його захисту та відновлення. Подальший успіх цих процесів залежить від інтеграції зусиль держави, громадянського суспільства та міжнародної спільноти, а також від здатності України реалізувати комплексну післявоєнну політику, спрямовану на формування безпечного, справедливого та сприятливого середовища для розвитку кожної дитини.

Список використаних джерел:

1. OHCHR / United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. The impact of the armed conflict and occupation on children's rights in Ukraine, 24 February 2022 — 31 December 2024» URL: <https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-03-21%20OHCHR%20Report%20on%20Children%27s%20Rights%20in%20Ukraine.pdf>
2. UNICEF. Situation Analysis of Children in Ukraine, 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49211/file/UNICEF_SitAn_Summary_2024_ENG.pdf
3. UNESCO. Programme issues, H. Report on UNESCO's actions and emergency assistance for Ukraine, 2024 URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391152>

Алєєва Аріна

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
студентка 2 курсу ОС « Бакалавр»*

Конституційне право дитини на освіту в умовах війни

Право дитини на освіту – це фундаментальне конституційне право, гарантоване статтею 53 Конституції України та підтверджене освітнім законодавством [1]. Воно забезпечує розвиток особистості, соціалізацію та формування демократичних цінностей. Це право також закріплене міжнародними актами – Декларацією прав дитини [2] і Конвенцією ООН про права дитини [3], які зобов'язують держави забезпечувати безперервність освіти навіть у надзвичайних умовах. Під час воєнного стану реалізація цього права набуває особливого значення, адже війна суттєво ускладнює доступ дітей до якісного та безпечного навчання, створюючи загрози їхньому життю, психологічному комфорту та соціальному розвитку. Освітня система України стикається з безпрецедентними викликами, пов'язаними з внутрішнім переміщенням сімей, тимчасовою окупацією територій, вимушеною міграцією дітей за кордон.

Конституція України проголошує, що держава забезпечує доступність і безоплатність освіти, а також створює безпечні умови для освітнього процесу (ст. 53 Конституції) [1]. Права учнів та обов'язки держави конкретизуються в законах «Про освіту» та «Про загальну середню освіту» [4; 6]. Окремі питання щодо організації дошкільної освіти й особливостей освітнього процесу під час воєнного стану, врегульовано спеціальним Законом України «Про дошкільну освіту» та нещодавніми змінами до освітнього законодавства [5; 6]. Важливо підкреслити, що право передбачене статтею 53 Конституції України не належить до переліку прав, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану (відповідно до ст. 64 Конституції України) [1]. Це означає, що держава має право запроваджувати тимчасові зміни у формах і способах

реалізації права на освіту (наприклад, переведення шкіл на дистанційний режим), але не може повністю скасувати чи ігнорувати саме право дітей на навчання.

Міжнародні стандарти підтримують цей підхід. Зокрема, Декларація прав дитини та Конвенція ООН про права дитини зобов'язують держави діяти в найкращих інтересах дитини і гарантувати доступ до освіти навіть у період надзвичайних ситуацій та збройних конфліктів [2; 3]. На мою думку, ці міжнародно-правові норми встановлюють рамки, в межах яких Україна повинна забезпечувати освітній процес, адаптуючи його до умов війни.

Повномасштабна збройна агресія росії спричинила появу численних перешкод/проблем для реалізації права на освіту, серед яких ключовими, я вважаю, є ті, що мають правову і організаційну природу, а саме:

1. Проблема безпеки дітей під час навчання, що виражена у відсутності відповідних гарантій. Обстріли, повітряні тривоги, недостатня кількість бомбосховищ перешкоджають реалізації конституційного обов'язку держави щодо забезпечення безпеки освітнього процесу. Як зазначає Терещенко І.О., такі обставини фактично знижують рівень гарантій, передбачених Конституцією України [10, с.131].

2. Цифрова нерівність - одна з найгостріших проблем. Значна частина дітей не має гаджетів, якісного Інтернету чи умов для дистанційного навчання. Дані Служби освітнього омбудсмена [8] та дослідження Щебетун І. С. переконливо демонструють, що цифрова нерівність у воєнний час перетворюється на бар'єр, який фактично обмежує конституційне право на освіту [11, с.393].

3. Освітня ізоляція дітей на окупованих територіях - одна з найтяжчих проблем, яка полягає у схиланні українських дітей навчатися за російськими програмами, що є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права та становить загрозу для освітньої ідентичності українських дітей.

4. Системне знищення освітньої інфраструктури є ще однією проблемою, що робить надскладним очне навчання та змушує державу шукати альтернативні форми організації навчального процесу.

Але водночас, я переконана, що існують шляхи вирішення даних проблем: цільове фінансування укриттів, державна програма забезпечення дітей технікою, розбудова національних освітніх платформ, відповідальність країни агресора на міжнародно-правовому рівні, інтеграція в освітню систему європейського простору.

Хоча війна створила труднощі для здобуття освітніх послуг, держава вживає всіх необхідних заходів, щоб гарантувати та забезпечувати таке право.

Однією з головних стратегій, що дозволила зберегти безперервність навчання, стало впровадження дистанційної та змішаної (гібридної) освіти. Освітні онлайн-платформи (як-от «Всеукраїнська школа онлайн», Google Classroom) та спеціальні програми ЮНІСЕФ забезпечили доступ до навчальних матеріалів навіть у зонах активних бойових дій [7, с. 5].

Тож, навіть за режиму воєнного стану конституційне право на освіту не припиняється, а лише змінюється формат його реалізації. Як зазначають Слінько Т. М. та Ткаченко Є. В., держава не звільняється від свого обов'язку навчати дітей у воєнний час – освіта може надаватися дистанційно, екстернатом тощо, але діти не повинні залишитися без навчання [9, с.42-43]. Я повністю підтримую цю позицію, адже держава доводить, що з кожним днем вона все краще адаптується до реалій життя.

Отже, конституційне право дитини на освіту зберігає свою обов'язковість і юридичну силу навіть у період воєнного стану, незважаючи на можливі зміни у способах його реалізації. Як свідчить аналіз законодавства та сучасних наукових досліджень, держава може коригувати форми організації навчання відповідно до умов воєнного часу, але не має права позбавляти дітей доступу до освіти, що підтверджується як Конституцією України, так і міжнародно-правовими актами. В умовах повномасштабної війни виникли суттєві проблеми правового й організаційного характеру: небезпека для життя дітей під час навчання, цифрова нерівність, освітня ізоляція на окупованих територіях, а також системне руйнування освітньої інфраструктури.

Я вважаю, що попри масштабність цих викликів, Україна демонструє здатність адаптувати свою освітню систему — завдяки впровадженню дистанційного та змішаного навчання, розвитку онлайн-ресурсів і підтримці з боку державних та міжнародних інституцій. Разом із тим, зазначені проблеми потребують подальшого нормативного врегулювання, посилення державної політики у сфері безпеки закладів освіти, зменшення цифрової нерівності та захисту прав дітей, які перебувають на тимчасово окупованих територіях.

Забезпечення права дитини на освіту під час війни є не лише виконанням конституційного обов'язку держави, а й стратегічною інвестицією у відновлення та розвиток українського суспільства. Саме тому пріоритетом має бути створення умов, за яких кожна дитина, незалежно від місця перебування та обставин війни, матиме рівний, безпечний і реальний доступ до якісної освіти.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
2. Декларація прав дитини : Резолюція 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384
3. Конвенція про права дитини : Міжнародний документ від 20 листопада 1989 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Про дошкільну освіту : Закон України від 1 січня 2025 р. № 3788-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20>
6. Про загальну середню освіту : Закон України від 13 травня 1999 р. № 651-XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 28. Ст. 230. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
7. Міністерство освіти і науки України. Оцінювання потреб України у сфері освіти: підсумковий звіт (6.05–24.06.2022). Київ: МОН України, 2022. 86 с. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/07/07/Pids.zvit.Otsin.potreb.Ukr.u.sferi.osvity-UK-6.05-24.06.22.pdf>
8. Служба освітнього омбудсмена України. Проблеми щодо навчання дітей, які перебувають в Україні в умовах війни (16.08.2022). URL:<https://eo.gov.ua/problemu-shchodo-navchannia-ditey-iaki-perebuvauiut-v-ukraini/2022/08/16/>
9. Слінько Т. М., Ткаченко Є. В. Конституційне право на освіту в умовах дії правового режиму воєнного стану // Юридичний вісник. – 2022. – № 5. – С. 42–48. URL:http://yurvisnyk.in.ua/v5_2022/3.pdf

10. Терещенко І. О. Право на освіту в умовах правового режиму воєнного стану // Адміністративне право і процес. – 2024. – № 10. – С. 122–135. URL:<https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/10/22.pdf>

11. Щебетун І. Реалізація конституційного права на освіту в умовах дії правового режиму воєнного стану // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2023. – Вип. 64. – С. 390–396. URL:<https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/64-1.pdf>

Беруашвілі Едуард

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

студент 1 року навчання ОС «Магістр»

Імплементація стандартів правосуддя, дружнього до дитини, в Україні: виклики та напрями подальшого розвитку

Для сучасної правової держави стандарти правосуддя, дружнього до дитини (далі – ПДД), набувають все більшого значення. Це зумовлено тим, що даний інструмент є своєрідним індикатором, що вказує на здатність держави ефективно забезпечувати права вразливих категорій населення, а також дотримуватися взятих на себе позитивних зобов'язань. Актуальність цієї теми для України виходить за межі суто процесуальних галузей права (насамперед кримінального процесу) і безпосередньо стосується механізмів реалізації фундаментальних конституційних гарантій. Так, відповідно до положень ст. 51 Конституції України на державу покладено обов'язок щодо охорони дитинства, і саме стандарти ПДД є тим інструментом, що можуть забезпечувати реалізацію зазначеного обов'язку у ті моменти, коли дитина безпосередньо вступає у взаємодію із системою правосуддя.

Важливо зазначити, що незалежно від процесуального статусу – чи то дитина є потерпілим, свідком, чи підозрюваним або обвинуваченим – держава також зобов'язана забезпечити реалізацію її конституційних прав на повагу до людської гідності (ст. 28) та права на судовий захист (ст. 55), що повинно враховувати специфічні особливості її психофізіологічного розвитку. В умовах повномасштабної збройної агресії склалася ситуація, що призвела до масового порушення прав дітей у вигляді, наприклад, їх вимушеного переміщення/депортації, психологічного тиску чи загрози для їх життя та здоров'я. За такого перебігу подій ризик «контакту з законом» для дітей неодмінно підвищився, що зумовило необхідність особливої уваги до захисту прав та інтересів дитини в межах системи правосуддя [1].

У даному контексті слід розпочати з того, що під поняттям ПДД розуміється «система правосуддя, яка гарантує повагу та ефективне забезпечення усіх прав дітей, беручи до уваги принципи правосуддя, дружні до дитини, зокрема право на справедливий судовий розгляд, на участь та розуміння судового розгляду, на повагу до особистого та сімейного життя, честі та гідності, із належним урахуванням віку та рівня розвитку дитини» [2]. Дане визначення описує спеціалізований механізм, покликаний на те, аби забезпечити реалізацію конституційних прав вразливої категорії населення у процесі функціонування системи правосуддя.

Особливої актуальності набуває проблематика переходу від формальної рівності «всі рівні перед законом» до фактичної. Необхідність у цьому пов'язана з тим, що механізми

правосуддя традиційно використовують орієнтований на дорослих підхід до розслідування [3]. Однак, проблема виявляється у тому, що такий підхід не враховує психологічну вразливість дітей, їх рівень зрілості та здатність розуміти складну юридичну термінологію. Зважаючи на це, вимога ПДД про «належне урахування віку та рівня розвитку дитини» має передбачати не декларативний характер, а бути ключовою вимогою для досягнення реальної рівності.

Неврахування наведеного вище, як наслідок, призводить до того, що фундаментальні конституційні принципи, як-от право на судовий захист та повагу до людської гідності, стають фікціями. Тобто дитина не розуміє суті процесуальних дій, а тому вона не може ані ефективно захистити себе (у разі обвинувачення), ані ефективно надати показання (якщо вона потерпілий чи свідок), що нівелює саму суть її участі в процесі. Задля того, аби уникнути подібних негативних тенденцій, вимога ПДД, що стосується «права на участь та розуміння судового розгляду» відіграє важливе значення. Як свідчать результати моніторингу ОБСЄ, судді не завжди вживають додаткових заходів для забезпечення розуміння процесу: під часу відвідування засідань, на яких були присутні діти, спостерігачі відмітили надання судом додаткових роз'яснень для неповнолітніх учасників процесу лише у трьох випадках із одинадцяти [4]. Більше того, пам'ятки про права не адаптовані спеціально для потреб дитини, а відповідна інформація на стендах суду здебільшого відсутня [4]. Загалом, роз'яснення прав дитині в суді часто зводиться до формального підходу із використанням юридичної термінології, що не відповідає меті, закладеній законодавцем [5].

Проблема, окреслена вище, виходить за межі виключно комунікаційних аспектів (неадаптовані пам'ятки тощо) і має значно глибше підґрунтя. Існування такого номінального підходу нівелює значення, передбачених Конституцією гарантій, і проявляється у багатьох сферах, однією з яких є спеціалізація суддів, слідчих і прокурорів. Незважаючи на впровадження спеціалізації для роботи з дітьми, її ефективність залишається низькою. Так, моніторинг ОБСЄ на прикладі даних із п'яти апеляційних судів (станом на 1 листопада 2020 року) показав, що на апеляційному рівні реальна «дитяча» спеціалізація фактично відсутня (кожен суддя, що спеціалізується на розгляді кримінальних справ, автоматично є і спеціалістом з розгляду справ щодо неповнолітніх), а на рівні місцевих судів її мають лише 52% суддів [4]. При цьому спеціалізація часто визначається не наявністю необхідної підготовки і мотивації, а формальним критерієм стажу [4]. У результаті це впливає на зниження ефективності судового захисту, оскільки реалізацію стандартів ПДД не може бути повноцінно реалізоване без компетентних фахівців.

З іншої сторони, адвокати, які надають послуги відповідно до Закону України «Про надання безоплатної правничої допомоги», взагалі не мають спеціалізації у роботі із будь-якою категорією справ [5]. У поєднанні із відсутністю стандартизованої методології, яка сприяла би покращенню комунікації між дітьми та адвокатами, це може мати негативний ефект на забезпечення захисту прав та інтересів дитини, оскільки компетентність фахівця у розрізі його навичок роботи із вразливою категорією населення підпадає під сумнів. У перспективі ця проблема може бути вирішена розробкою типового алгоритму дій, що може слугувати для адвоката зразковим прикладом ведення комунікації із дітьми залежно від того, що вимагає поточна ситуація.

Неочевидною також є практика використання у судах металевих кліток чи скляних загородженнях, в яких утримуються особи, взяті під варту, серед яких діти часто не є винятком. Проблема полягає у застосуванні цих заходів без доведення реальної та

конкретної загрози безпеці, яка б вимагала тримання обвинуваченого у таких умовах під час судових засідань [4]. Таке середовище не лише порушує конституційне право на гідність, але й має прямі процесуальні наслідки: атмосфера страху негативно впливає на незрілий психоемоційний стан дитини, внаслідок чого відсутність дружніх умов стоїть на заваді отриманню свідчень від дитини. Унаслідок цього судова інфраструктура заважає здійсненню правосуддя, чим ускладнює реалізацію дитиною її права на ефективний судовий захист. Для того, щоб уникнути подібних ситуацій, має бути наданий пріоритет впровадженню та розширенню практики проведення допиту дітей-свідків та потерпілих поза межами основного залу судового засідання, зокрема у спеціалізованих «зелених кімнатах» або так званих центрах «Барнахус», з використанням режиму відеоконференції.

Особливе значення у розв'язанні описаних вище проблем відіграє нещодавно ухвалена Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року [6]. Сам факт прийняття даного документу демонструє визнання державою недостатності існуючих механізмів та необхідність переходу від фрагментарних удосконалень до комплексного реформування системи, що відповідатиме міжнародним стандартам. Так, Стратегія фактично має стати визначальним орієнтиром для напрямів подальшого розвитку, серед яких впровадження ПДД на всіх етапах провадження є одним із ключових завдань, виконання якого сприятиме реалізації конституційних та міжнародних зобов'язань держави у контексті охорони дитинства.

Отже, імплементація стандартів правосуддя, дружнього до дитини, є важливим механізмом для належного виконання державою її конституційних зобов'язань, що впливають з принципів охорони дитинства, поваги до людської гідності та забезпечення права на ефективний судовий захист. Ключовою проблемою на цьому шляху є розрив між формально задекларованими стандартами та фактичною практикою їх застосування. Номінальна спеціалізація профільних фахівців та неадаптоване інформаційне забезпечення дітей нівелюють саму суть ПДД. У майбутньому дані ризики можуть бути усунені шляхом розвитку механізмів удосконалення компетенції спеціалізованих фахівців; розробки єдиних методологічних стандартів для адвокатів; та надання пріоритету формам допиту, що не вимагають присутності дітей у залах судових засідань. Лише такий комплексний підхід дозволить забезпечити права та інтереси дитини у максимально можливому обсязі.

Список використаних джерел:

1. Боровик А. Роль прокуратури у встановленні правосуддя дружнього до дитини в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025. № 4. С. 60–66. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2025/11.pdf
2. Єдині стандарти підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей : схвалено Міжвідомчою координаційною радою з питань правосуддя щодо неповнолітніх 15.06.2021 р.. *Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ)*. Київ, 2021. 77 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/14406/file/Standarts%20of%20training%20J4C.pdf>
3. Політика щодо дітей. *Міжнародний кримінальний суд*. 2023. 71 с. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-12/2023-policy-children-en-web.pdf>
4. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (кримінальний аспект) : звіт про результати моніторингу судових процесів в Україні. *Координатор проектів ОБСЄ в Україні*. Київ, 2021. 128 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/9/488050.pdf>

5. Змисла М. Правосуддя, дружнє до дитини: як працює система в Україні. *ГО «Стаття 3»*. 2025. 16 с. URL: <https://article3.ngo/pravosuddya-druzhnye-do-dytnyuyak-praczuuyue/>

6. Про схвалення Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2028 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.07.2025 № 708-р. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-p> (дата звернення: 14.11.2025).

Божик Денис

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС «Магістр»*

Правове регулювання штучного інтелекту у сфері дитячої безпеки: проблеми, загрози та рекомендації для України

Постановка проблеми. Стрімка інфільтрація систем штучного інтелекту (ШІ) у сфери, що є критичними для формування особистості та безпеки дитини — освіта, соціальні медіа, ігрові платформи, системи охорони здоров'я — відбувається на тлі правового вакууму в Україні у сфері регулювання ШІ. Діти та їхні батьки використовують інструменти, вбудовані у повсякденні застосунки (рекомендаційні алгоритми, фільтри, чат-боти), часто не ідентифікуючи їх як ШІ. Відповідно, вони не мають «імунітету» до алгоритмічних маніпуляцій чи системної упередженості. Така ситуація прямо суперечить міжнародним рекомендаціям, зокрема, вимогам UNICEF щодо необхідності «готувати дітей до теперішнього та майбутнього розвитку ШІ». Метою даного дослідження є здійснення порівняльно-правового аналізу загроз та перспектив використання ШІ у сфері дитячої безпеки та формулювання пропозицій щодо імплементації дитиноцентричного підходу (child-centric approach) в національну регуляторну політику України.

Виклад основного матеріалу. На міжнародному рівні сформувалися два комплементарні підходи до регулювання ШІ у контексті прав дитини: правозахисний, очолюваний UNICEF, та орієнтований на ризики, кодифікований в EU AI Act.

Дитиноцентричний підхід до ШІ — це телеологічна ціннісна рамка, заснована на Конвенції ООН про права дитини, яка вимагає, щоб технологія активно сприяла кінцевій меті, а саме розвитку та добробуту дитини, а не просто уникненню шкоди. UNICEF встановлює ціннісну рамку, що базується на Конвенції ООН про права дитини та висуває 9 ключових вимог до дитиноцентричного ШІ: підтримка розвитку та добробуту дитини; забезпечення інклюзивності; пріоритетність справедливості та недискримінації; захист даних та приватності дитини; забезпечення безпеки для дітей; надання прозорості та підзвітності; розширення можливостей уряду та бізнесу знаннями про ШІ та права дитини; підготовка дітей до теперішнього та майбутнього розвитку ШІ та створення сприятливого середовища [1, Р. 31].

Водночас, існує і Акт ЄС про штучний інтелект (EU AI Act), який став першим у світі законодавчим інструментом регулювання ШІ. Він класифікує ШІ за двома рівнями ризику, що є фундаментальним для захисту дітей: високий ризик (сувора регламентація) та неприйнятний ризик (повна заборона).

Якщо під категорію «високого ризику», згідно зі статтею 6 EU AI Act відносяться системи ШІ, які використовуються як компоненти безпеки у продуктах, що регулюються суворим законодавством ЄС (наприклад, медичні пристрої, машини), та потребують обов'язкової незалежної оцінки відповідності, або функціонують у критично важливих сферах (зокрема, управління критичною інфраструктурою, освіта, працевлаштування, правоохоронна діяльність, міграція), то під категорію «неприйнятного ризику» (unacceptable risk), згідно зі статтею 5 EU AI Act, відносяться системи ШІ, які використовують сублімальні техніки (спотворення, маніпуляції), експлуатують вразливості, оцінюють людину на основі її особистих чи особистісних ознак, збирають персональні дані, здатні віддалено ідентифікувати особу [2].

Особливе значення для дитячої безпеки має те, що саме під категорію «неприйнятного ризику» потрапляють системи, які становлять найбільшу загрозу для психологічного розвитку та свободи волі дитини. Зокрема, це пряма заборона на експлуатацію вразливостей через вік. Ця норма прямо охоплює системи, які створюють алгоритмічні маніпуляції у соціальних мережах, ігрових платформах або чат-ботах, призводячи до матеріального спотворення поведінки дитини (наприклад, заохочення самопошкодження, булінгу, фінансової чи сексуальної експлуатації), що може спричинити значну шкоду. Цікаво що генеративні ШІ системи, як ChatGPT, зазвичай не потрапляють під класифікацію ризикових систем, але повинні дотримуватись вимог законодавства ЄС про прозорість, авторське право та нерозповсюдження незаконного контенту [3].

Україна не повинна обирати між цими підходами. EU AI Act забезпечує безпеку (safety) через заборони та технічні стандарти. UNICEF забезпечує права та розвиток (rights and well-being) через ціннісну рамку.

Щодо систематизації загроз ШІ для дитини, то однією з найбільших є когнітивний і психологічний ризик. Діти молодшого віку ще не володіють критичним мисленням щоб захиститись від ідеологічної індоктринації чи неправдивої або навіть шкідливої інформації. Крім того, існує завдання шкоди «м'яким навичкам». Надмірна опора на ШІ для виконання завдань і спілкування може призвести до атрофії навичок живого спілкування, емпатії та роботи в команді [4].

Сюди відноситься і вплив на право на освіту. Поява універсальних чат-ботів на основі ШІ (як-от ChatGPT) стала актуальною інновацією. Хоча ці технології пропонують значні переваги для освіти, як персоналізацію навчання та ефективніше засвоєння матеріалу, їхнє впровадження викликає гострі дискусії. Головна загроза полягає в порушенні академічної доброчесності, оскільки ШІ-тексти можуть видаватися за власні роботи. Існують розділені думки: одні виступають за повну заборону, інші пропонують адаптувати ШІ, змінивши освітні стандарти. Щоб рухатися вперед, ми повинні не відкидати прогрес, а навчитися ним правильно користуватися. Це вимагає від викладачів зміни методів оцінювання (перехід до усних форм та командних проєктів), використання антиплагіатного ПЗ та інтеграції чат-ботів як інструментів для генерації ідей, забезпечуючи при цьому відповідальне використання технологій [5, 116-117]. Це вимагає внесення змін в освітнє законодавство і потенційно реформи або адаптації системи освіти.

Також існує загроза приватності та безпеки даних. ШІ-системи для своєї роботи збирають величезні масиви чутливих даних про дитину: не лише академічну успішність, але й психологічні характеристики, поведінкові патерни, емоційні реакції та біометричні

дані. Існуюча в Україні проблема з імплементацією Закону «Про захист персональних даних» робить цей збір даних надзвичайно небезпечним. У цих умовах дані дитини є вразливими до витоків, зламів або нецільового комерційного використання, а ефективних механізмів захисту та компенсації наразі не існує.

Навіть якщо Україна прийме ідеальний закон-аналог EU AI Act, його імплементація стикнеться з фундаментальними інституційними проблемами. Аналіз реалізації чинного Закону України «Про кібербезпеку» вказує на системні недоліки: недостатня ефективність та координація між державними органами (Верховною Радою, Президентом та іншими суб'єктами); передбачений законом незалежний аудит не завжди призводить до конкретних заходів; відсутність конкретних критеріїв та стандартів для оцінки ефективності системи кібербезпеки [6, с. 359-360].

"Біла книга" з регулювання ШІ, презентована Міністерством цифрової трансформації, описує «м'який підхід». Стратегія передбачає добровільний етап саморегуляції бізнесу (2024-2025), і лише потім (з 2026) – ухвалення закону-аналогу EU AI Act. Декларована мета – захистити права українців, не зупинивши розвиток інновацій. Документ згадує розробку секторальних рекомендацій, зокрема для освіти. Але м'який підхід на 2024-2025 роки створює регуляторний вакуум, що є критичною помилкою. Як було показано, EU AI Act визнає, що деякі форми ШІ можуть становити неприйнятний ризик і вимагають негайної, жорсткої заборони, а не м'якого саморегулювання. Стратегія України, обираючи м'який підхід для всього ШІ, прямо пріоритетизує інтереси бізнесу та інновацій над негайним захистом дітей від загроз, які на міжнародному рівні визнані неприйнятними. Це є тривожним відхиленням від принципу найкращих інтересів дитини [7, с. 23].

Висновки. На основі проведеного аналізу, для забезпечення реального права на дитинство в епоху ШІ, пропонуються наступні науково-обґрунтовані рекомендації для національної правової системи:

Швидко, окремим законом чи постановою, заборонити в Україні ШІ-системи неприйнятного ризику (за аналогією зі Статтею 5 EU AI Act), особливо ті, що маніпулюють поведінкою дітей.

Майбутній закон про ШІ має інтегрувати Конвенцію ООН про права дитини та 9 принципів UNICEF, щоб переорієнтувати регулювання з технічного на правозахисне.

Запровадити обов'язкову оцінку впливу на права дитини для розробників ШІ-систем, призначених для дітей (освіта, ігри). Одночасно слід налагодити співробітництво між державними органами, організаціями та системами ШІ. Наприклад, при виявленні у чат-боті незаконної інформації чи суїцидальної поведінки дитини повинні бути якнайшвидше повідомлені відповідні органи, які зможуть швидко зреагувати.

Юридично закріпити, що будь-яка ШІ-система, призначена для/ймовірно використовується дітьми, або та, що обробляє їхні персональні дані, автоматично класифікується як «високоризикова».

Створити незалежний, спеціалізований регулятор (наприклад, Уповноважений з цифрових прав дитини) з реальними повноваженнями аудиту та санкцій, замість покладання на існуючі неефективні органи.

Запустити державну освітню програму для дітей, батьків та вчителів про ризики, переваги та механізми роботи ШІ (імплементація Принципів 7 та 8 UNICEF).

Таким чином, незважаючи на активізацію досліджень правового регулювання ШІ, питання захисту та безпеки дітей у контексті його використання залишається недостатньо висвітленим, що визначає цю проблематику як пріоритетний напрям для

подальших наукових розробок, зважаючи на зростання кількості молодих користувачів та дітей.

Список використаних джерел:

1. Virginia Dignum, Melanie Penagos, Klara Pigmans and Steven Vosloo. Policy guidance on AI for children. UNICEF. 2021. P. 31.
2. EU AI Act: first regulation on artificial intelligence | European Parliament. 2023. URL: <https://artificialintelligenceact.eu/ai-act-explorer/> (дата звернення: 14.11.2025).
3. EU AI Act: first regulation on artificial intelligence | European Parliament. 2023. URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence> (дата звернення: 14.11.2025).
4. Олександр Елькін. Віртуальне вчительство: чи замінить штучний інтелект людей у школах? *Нова Українська Школа*. 2023. URL: <https://nus.org.ua/2023/02/15/virtualne-vchytelstvo-chy-zaminyt-shtuchnyj-intelekt-lyudej-u-shkolah/> (дата звернення: 14.11.2025).
5. Братко М.В., Цимбалюк С.М. Актуальний стан та тренди вищої освіти США. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка», випуск 64, том 1*. 2023. С. 116-117.
6. Камінська У.А., Рекотов П.В. Проблеми правового забезпечення кібербезпеки в Україні. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету «Сучасні виклики та напрями вдосконалення в економічній та технічній наукових сферах»*. 2023. С. 359-360.
7. Міністерство цифрової трансформації України. Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри. 2024. С. 23.

Бондарчук-Ладна Олена

*Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
аспірантка відділу теорії держави і права*

Громадські організації як суб'єкти формування громадянського суспільства у сфері моніторингу дотримання прав дитини державними інституціями

Громадські організації (далі – ГО) виступають критично важливими суб'єктами формування громадянського суспільства в секторі моніторингу дотримання прав дитини державними інституціями. Їхня діяльність ґрунтується на кількох взаємопов'язаних функціях: інформаційно-аналітичній (збирання даних, підготовка тіньових/альтернативних звітів), адвокаційній (просування змін у політиках та практиках), контролюючо-наглядовій (відстеження реалізації нормативних актів і процедур на місцях) та мобілізаційно-партнерській (залучення громад, дітей та міжнародних акторів). Усі ці функції виконуються в умовах, коли держава залишається головним носієм обов'язків щодо прав дитини, але для ефективної імплементації необхідна зовнішня експертиза й незалежна оцінка.

На методологічному рівні системи незалежного моніторингу ГО використовують комбінацію якісних та кількісних інструментів: опитування дітей та батьків, кейс-моніторинг, адміністративні запити й аналіз відкритих даних, фокус-групи з професійними практиками (вчителями, працівниками соціальної сфери), а також порівняльний юридичний аналіз на відповідність національного законодавства

міжнародним стандартам (наприклад, Конвенції про права дитини та її факультативним протоколам). Така мультиметодна стратегія дозволяє ГО формулювати обґрунтовані висновки про “реальну практику” – тобто не тільки про наявність норм у тексті законів, але й про їхнє застосування на рівні послуг і сервісів для дітей [1].

Одним із ключових напрямів є підготовка альтернативних (тіньових) доповідей до Комітету з прав дитини та інших міжнародних механізмів моніторингу. Альтернативні звіти виконують кілька ролей: вони коригують офіційну картину для міжнародних експертних груп, підвищують ступінь підзвітності держави і слугують джерелом для рекомендацій, які потім використовуються місцевими адвокаційними кампаніями. Для ефективності таких звітів ГО часто об’єднуються у мережі/коаліції, що підсилює якість збору даних і гарантує ширший географічний охват – прикладом є співпраця українських організацій у проектах, реалізованих за підтримки ЮНІСЕФ та мережі «Зв’язок з правами дитини» [2].

ГО відіграють також роль «раннього попередження» щодо системних ризиків для дітей у надзвичайних ситуаціях (збройний конфлікт, масова внутрішня та міжнародна мобільність, гуманітарні кризи). В умовах конфлікту в Україні незалежні моніторингові ініціативи надали важливі докази щодо порушень прав дитини та прогалин у системі захисту, що посилює міжнародну увагу й мобілізацію ресурсів для конкретних інтервенцій (наприклад, документування випадків втрати доступу до освіти, евакуація та захист дітей в екстрених умовах). Це підкреслює додаткову цінність ГО як адаптивного суб’єкта, здатного швидко генерувати оперативну інформацію там, де державні механізми можуть бути перевантажені або заблоковані [3].

Водночас ГО стикаються з низкою структурних обмежень, які знижують ефективність їхнього моніторингу. Серед найвагоміших: обмежені фінансові й кадрові ресурси, фрагментарність даних (відсутність єдиної інтегрованої системи «моніторингу прав дитини»), недосконала нормативна база для офіційного доступу до адміністративних даних, а також ризики політизації або криміналізації громадянської діяльності в окремих контекстах. Також важливою перешкодою є недостатній рівень компетенцій щодо етичного підходу до роботи з дітьми-інформантами (включаючи забезпечення конфіденційності та безпеки), що потребує постійного капіталу навчання та супервізії [4].

Для подолання вказаних викликів і підвищення ролі ГО в системі моніторингу прав дитини доцільні такі стратегічні напрями: по-перше, інституціоналізація партнерства між державою й ГО через формальні механізми консультацій і спільного звітування (наприклад, включення ГО до робочих груп при міністерствах та міжвідомчих комісіях); по-друге, розвиток мережевих коаліцій для стандартизації методів моніторингу, підвищення репрезентативності та синергії ресурсів; по-третє, інвестування в системи збору та сумісності даних (щоб поєднати адміністративні масиви й громадянські дослідження); по-четверте, навчання персоналу ГО у питаннях етики дослідження з дітьми, методів документування порушень і побудови доказової адвокації; по-п’яте, забезпечення фінансової стійкості через диверсифікацію джерел (гранти, партнерства з міжнародними організаціями, соціальне підприємництво). Ці кроки відповідають рекомендаціям міжнародних органів і практикам успішних національних коаліцій [2].

Таким чином, роль ГО в секторі моніторингу прав дитини є як контрольною, так і конститутивною, зокрема, вони не лише виявляють і документують порушення, але й формують суспільний дискурс, впливають на політики і сприяють демократичній підзвітності. Ефективна система захисту прав дитини неможлива без інтегрованої моделі,

де держава виконує свої обов'язки, а ГО забезпечують незалежну, професійну та етичну перевірку реалізації цих обов'язків. Інвестування в посилення спроможностей громадянського суспільства та створення механізмів співпраці з державними інституціями є критичною інвестицією у права і добробут майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. The Reporting Cycle of the Committee on the Rights of the Child. A guide for NGOs and NHRIs. URL: <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/role-civil-society-implementing-general-measures-convention-rights-child?utm.com>
2. Phase II of the project “Strengthening the capacity of ngos to monitor children’s rights in Ukraine” with UNICEF Ukraine. URL: <https://childrights.org.ua/en/projects/phase-ii-of-the-project-strengthening-the-capacity-of-ngos-to-monitor-childrens-rights-in-ukraine-with-unicef-ukraine/?utm.com>
3. The impact of the armed conflict and occupation on children’s rights in Ukraine. URL: <https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-04/2025-03-21%20OHCHR%20Report%20on%20Children%27s%20Rights%20in%20Ukraine.pdf?utm.com>
4. Situation Analysis of Children in Ukraine 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49206/file/UNICEF_SitAn_2024_ENG.pdf.pdf?utm.com

Воронцова Валерія

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС “Бакалавр”*

Конституційно-правові механізми протидії цифровій експлуатації дітей в умовах воєнного стану

Сучасне дитинство тісно пов'язане з цифровим середовищем. З одного боку, воно створює для дітей нові можливості: освіта, соціалізація, участь у публічному житті тощо. Але поруч з цим, воно також посилює вразливість молодшого прошарку населення. Дійсно, ця проблема є надзвичайно поширеною у всьому світі, але в Україні вона актуалізувалась саме із початком повномасштабного вторгнення. Саме війна зробила цифровий простір не лише середовищем спілкування чи навчання, а місцем, де діти можуть стати об'єктами маніпуляцій, тиску та цілеспрямованого використання ворожою стороною.

Цифрова експлуатація дітей охоплює будь-яке використання дитини у цифровому середовищі з метою отримання вигоди (політичної, військової, економічної чи сексуальної) шляхом впливу на її поведінку, свідомість або оперування особистими даними. Така практика - це один з багатьох інструментів ведення гібридної війни.

В умовах повномасштабної агресії та цифровізації, онлайн-простір логічно став для російських кураторів ключовим каналом пошуку підлітків для диверсій, підпалів, закладання вибухових пристроїв та збору розвідданих. Дітей в Україні цілеспрямовано знаходять у соціальних мережах і месенджерах, пропонують «легкі гроші» та залучають до підпалів, виготовлення та/або закладання вибухівки, коригування вогню, критичної інфраструктури тощо.

Відповідно до Конституції України, держава зобов'язана утверджувати і забезпечувати права людини як найвищу соціальну цінність (ст. 3), охороняти приватне і сімейне життя та персональні дані (ст. 32), забезпечувати особливу опіку над дітьми і забороняти їх експлуатацію (ст. 52), що у нашій сучасності означає перехід до розширення інституційних і технологічних механізмів протидії загрозам.

Управління ООН з прав людини прямо зазначає тенденцію зростання кількості випадків, коли неповнолітні отримують у соціальній мережі грошові пропозиції за диверсію на території України [1]. За даними СБУ, лише у 2024-2025 роках зафіксовано 400+ спроб втягнення українців у підпали/диверсії, і близько п'ятої частини вербованих - неповнолітні особи [2]. Ці висновки підтверджують і публічні звіти місії ООН: у 2025 році задокументовано понад сотню затримань неповнолітніх, завербованих через Telegram [3].

Типовий алгоритм вербування включає: 1) первинний контакт у соцмережах/месенджерах (Telegram, Discord, WhatsApp); 2) «нормалізацію» незаконних дій через мову ігор, челенджів, «кур'єрських доручень»; 3) поступове підвищення ризиковості завдань (від фото/координат до підпалу/вибухів); 4) грошові перекази через електронні сервіси; 5) спроби «інформаційної ізоляції» підлітка від родини/школи. Для правозастосування важливо, що кожна з цих фаз залишає цифрові сліди - переписку, метадані акаунтів, транзакції, геодані, які можуть бути оперативно збережені та використані як докази. На це прямо орієнтує режим термінового збереження даних і доступу до комп'ютерної інформації, закладений у Будапештській конвенції про кіберзлочинність [4].

Міжнародні зобов'язання України встановлюють «червоні лінії» щодо участі дітей у конфліктах, зокрема Конвенція ООН про права дитини захищає дитину від усіх форм насильства й експлуатації (ст. 19) та вимагає особливого захисту в умовах збройного конфлікту (ст. 38), а Факультативний протокол до Конвенції щодо участі дітей у збройних конфліктах забороняє їх вербування недержавними збройними групами і зобов'язує держави вживати всіх можливих заходів для запобігання такій участі. Це, в свою чергу, створює нормативний фундамент для кримінально-правової оцінки дистанційного, цифрового залучення неповнолітніх до протиправних дій.

Паралельно з вербуванням розгортається інший, не менш небезпечний цифровий вектор. Окупаційні адміністрації повноцінно цифровізують практики незаконного переміщення та «легалізації» дітей із ТОТ. У серпні 2025 року медіа зафіксували появу онлайн «каталогу» українських дітей на ресурсах, підконтрольних квазі-республіці «ЛНР» [5]. На сторінці можна «відфільтрувати» дітей за віком, статтю, кольором очей, волосся тощо, фактично створюючи каталог дітей для примусових усиновлень. Такі публікації прямо порушують право на приватність та ідентичність дитини, створюють загрози повторної віктимізації і посилюють доказову базу міжнародно-кримінальної кваліфікації незаконних переміщень. Важливим є також те, що міжнародний кримінальний суд ще у 2023 році видав ордери на арешт вищого керівництва РФ за незаконну депортацію дітей з окупованих територій [6].

Четверта Женевська конвенція беззастережно забороняє індивідуальне чи масове переміщення захищених осіб з окупованої території. У конституційній оптиці йдеться про грубе вторгнення в приватне та сімейне життя (ст. 32), руйнування сімейних зв'язків і права дитини на виховання в сім'ї (ст. 51–52), а для дітей, вивезених за межі України, ще й про обов'язок держави забезпечувати їм захист за кордоном (ст. 25).

Відповідь України має поєднувати правосуддя, дипломатію та інституційні новації. Щоб перетворити розрізнену інформацію на впорядковану доказову базу, Кабінет Міністрів України у 2024 році ухвалив Порядок створення та ведення Реєстру відомостей щодо депортованих або примусово переміщених дітей, а впродовж 2025 року навколо нього вибудовано механізм міжвідомчої верифікації [7][8]. Функції формування і ведення Реєстру покладені на Міністерство юстиції; діє Міжвідомча комісія з верифікації відомостей; дані з Реєстру мають використовуватись у міжнародній взаємодії, зокрема через МЗС та МКЧХ. Це важлива зміна парадигми: дані про викрадення дітей це, в першу чергу, юридично релевантні відомості для міжнародних процесів санкційної політики та притягнення персональних і інституційних співучасників до відповідальності. Регулярні повідомлення Мін'юсту засвідчують збільшення обсягу верифікованих кейсів і перехід до більш формалізованої, доказової комунікації з міжнародними партнерами. Таким чином, Реєстр одночасно виконує і конституційну функцію захисту громадян України за кордоном, і процесуальну, що акумулює перевірені факти для судів і трибуналів.

Ще один механізм захисту - гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами безпеки неповнолітніх онлайн. Регламент ЄС про цифрові послуги (DSA) встановлює спеціальні гарантії для дітей, а в 2025 році Європейська комісія оприлюднила Керівні настанови щодо заходів з високого рівня приватності, безпеки та захисту неповнолітніх (прийняті відповідно до статті 28(4) DSA) [9][10]. Ці Настанови деталізують обов'язки платформ за статтею 28(1): регулярні оцінки ризиків для неповнолітніх, «приватність за замовчуванням», пропорційні методи вікового підтвердження/засвідчення, швидке обмеження доступу до небезпечного контенту, а також розрізнення між загальною віковою політикою платформи і власне технічними методами вікового засвідчення. Для України імплементація таких підходів практично звучує «вікно можливостей» онлайн-вербування і комерційної експлуатації персональних даних дітей, підсилюючи конституційні гарантії приватності та безпеки у цифровому середовищі.

Варто відмітити те, що на перетині права і практики лежить питання ювенальної відповіді держави. Тут важливо пам'ятати, що діти, яких вербують куратори - це передусім жертви експлуатації і пропаганди. Це не знімає потреби у правовій кваліфікації окремих діянь, але зобов'язує у кримінальному процесі забезпечувати процесуальні гарантії, психологічний супровід та реабілітаційні заходи. Такий підхід відповідає як міжнародним стандартам прав дитини, так і змісту конституційних норм про гідність і особливу опіку над дітьми: без нього ризик повторного залучення до злочину зростає.

Враховуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що для забезпечення контролю і забезпечення високого рівня безпеки дітей під час повномасштабної вторгнення, варто приділити окрему увагу цифровій площині. Беззаперечно, політика РФ брутально підриває цілу низку конституційно закріплених прав українських дітей, але незахищений цифровий простір лише подвоює шкоду та ускладнює відновлення порушених прав, перетворюючи дитину на об'єкт дистанційної експлуатації.

Ми вважаємо, що Україна вже зробила стратегічний крок, перетворивши розрізнену інформацію на доказову інфраструктуру через Реєстр відомостей щодо депортованих або примусово переміщених дітей та міжвідомчу верифікацію. Тому, на нашу думку, наступним рівнем має стати повноцінна «цифрова процесуальність», яка включатиме в

себе термінове збереження даних і відстеження цифрових доказів, створення уніфікованих каналів взаємодії з платформами та іноземними провайдерами, закріплення у національній процедурі швидких інструментів фіксації веб-контенту й метаданих. Гармонізація з європейськими стандартами захисту неповнолітніх онлайн безпосередньо звужує простір можливостей для ворога та підсилює реальне виконання конституційних гарантій навіть у найважчих умовах.

Водночас конституційний підхід вимагає утримувати фокус на дитині як носії прав, а не як фігурант справи. Це означає індивідуальні підходи до реінтеграції й відновлення ідентичності (повернення імені, громадянства, документів, сімейних зв'язків, мови та доступу до освіти), психологічний супровід і очищення цифрового сліду - видалення знімків, анкет, контроль створення повторних публікацій. Каральні інструменти щодо організаторів і пособників мають поєднуватися з ювенальною логікою щодо самих підлітків, аби не відтворювати вторинну віктимізацію та не підштовхувати до повторного залучення.

Відповідним чином, можемо стверджувати, що критерієм успіху державної політики є не лише кількість відкритих проваджень чи блокувань сайтів. Показником має бути те, що кожній повернутій дитині реально відновлено приватність і гідність, повернуто сім'ю й ім'я, забезпечено безпеку та освіту, а цифрові інструменти злочину перетворені на належні докази для суду. Саме така, цілісна, превентивна, процесуальна, спрямована на реінтеграцію модель робить конституційні гарантії змістовними під час війни і дозволяє говорити не лише про декларативний характер права на дитинство, а й про його реалізації у житті.

Список використаних джерел:

1. Report on the human rights situation in ukraine, 1 december 2024 – 31 may 2025 | UN human rights monitoring mission in ukraine. *Home | UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine*. URL: <https://ukraine.ohchr.org/en/Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-December-2024-31-May-2025> (дата звернення: 13.11.2025).
2. Communication and information retrieval - dovidka.info. *Dovidka.info*. URL: <https://dovidka.info/en/communication-and-information-retrieval/> (дата звернення: 13.11.2025).
3. Russia recruits Ukrainian children on Telegram to plant bombs, UN says. *euronews*. URL: <https://www.euronews.com/2025/10/08/ukrainian-children-are-allegedly-being-recruited-by-russians-on-telegram-to-plant-bombs-un> (date of access: 13.11.2025).
4. Конвенція про кіберзлочинність. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Texthttps://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/enghttps://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202505519#Text (дата звернення: 13.11.2025).
5. Українська правда. Життя. "Описують як товар": окупанти створили онлайн-каталог з українськими дітьми з Луганщини. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/okupanti-stvorili-katalog-z-ukrajinskimi-ditmi-z-luganshchini-309654/> (дата звернення: 13.11.2025).
6. Міжнародний кримінальний суд. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova [Електронний ресурс] / International Criminal Court. - The Hague : International Criminal Court, 17 Mar. 2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> (дата звернення: 13.11.2025).

7. Деякі питання захисту дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-2024-п#Text> (дата звернення: 13.11.2025).

8. Розпочала роботу Міжвідомча комісія з верифікації даних щодо депортованих росією українських дітей. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/rozpochala-robotu-mijvidomcha-komisiya-z-verifikatsii-danih-schodo-deportovanih-rosieyu-ukrainskih-ditey> (дата звернення: 13.11.2025).

9. Regulation - 2022/2065 - EN - DSA - eur-lex. *The official portal for European data | data.europa.eu*. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj> (дата звернення: 13.11.2025).

10. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION Guidelines on measures to ensure a high level of privacy, safety and security for minors online, pursuant to Article 28(4) of Regulation (EU) 2022/2065. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202505519 (дата звернення: 13.11.2025).

Гайдаржи Ольга
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 року навчання ОС «Магістр»

Статус дитини-внутрішньо переміщеної особи: прогалини законодавчого регулювання

Військова агресія проти України спричинила найбільшу в Європі гуманітарну кризу. За офіційними даними, станом на 27 листопада 2025 року, серед 4 595 411 зареєстрованих ВПО понад 836 тис. (18,41%) становлять діти віком до 18 років [2]. Як слушно зазначає Менджул М.В., діти є однією з найуразливіших груп, які потребують належного захисту та правової допомоги, і навіть воєнний стан не обмежує дії принципу найкращих інтересів дитини [5, с. 106, 107]. Проте, на відміну від дорослих ВПО, правовий статус дитини-ВПО залишається недостатньо розробленим та фрагментованим, оскільки положення щодо захисту прав цих дітей розпорошені по різних правових документах [1, с. 7].

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» у ч. 1 ст. 1 визначає ВПО, охоплюючи й дітей, але не виокремлює їх як спеціальну категорію [6]. Попри те, що Закон «Про охорону дитинства» у ч. 3 ст. 11 та ч. 1 ст. 12 [7], покладає обов'язок представництва на батьків чи осіб, що їх заміняють, відсутність спеціальної дефініції призводить до функціональної сліпоти системи через блокування прав відсутністю належного представництва. Ця проблема гостро проявляється на етапі реєстрації: з одного боку, орган опіки подає заяву за дитину без супроводу, згідно із а. 3 ч. 4 ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [6], а з іншого — відсутній чіткий механізм інформування цих органів про виявлення таких дітей. Як наслідок, служби у справах дітей зобов'язані протягом семи робочих днів проводити формалізовані процедури пошуку батьків, відповідно до п. 76 Постанови КМУ № 866 [8], що створює критичні юридичні умови для «невидимості» дитини в системі соціального захисту.

Системоутворююча проблема блокування прав дітей-ВПО без супроводу полягає у правовому вакуумі тимчасового представництва. Хоча органи опіки зобов'язані подати

заяву на реєстрацію ВПО, вони не отримують автоматично функцій законного представника [6]. Набуття цих функцій вимагає офіційного встановлення статусу дитини-сироти або позбавленої батьківського піклування, згідно з а. 9, 10 ст. 1 Закону про охорону дитинства [7], що включає тривалі процедури пошуку батьків за п. 76 Постанови КМУ № 866. У цей проміжний період дитина опиняється в правовому вакуумі, оскільки спрощені процедури воєнного стану, відповідно до п. 79, 79-2 Постанови КМУ № 866, застосовуються лише до дітей, яким вже надано такий статус [8], а механізм призначення тимчасового представника, визначений ч. 4 ст. 30-1 Закону про охорону дитинства [7], також не поширюється на дітей-ВПО без супроводу до моменту набуття ними статусу. Отже, відсутність інституціоналізації інституту «тимчасового представника» є ключовим блокуючим фактором доступу дитини до всіх гарантованих прав.

Право на освіту гарантується дітям, які набули статусу ВПО, згідно із ч. 9 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [6] та ч. 1 і 2 ст. 19 Закону України «Про охорону дитинства» [7], проте його реалізація ускладнена системними бар'єрами. Ключовим блокуючим фактором для зарахування дітей без супроводу є правовий вакуум тимчасового представництва, оскільки набуття представницьких функцій вимагає тривалих процедур за п. 76 Постанови КМУ № 866 [8], що перешкоджає своєчасному підписанню документів. Крім того, право на освіту стикається з технічною/фінансовою нерівністю для онлайн-навчання та інституційними обмеженнями для дітей з особливими освітніми потребами через відсутність механізмів очного/змішаного навчання, що критично перешкоджає їх соціалізації та розвитку [1, с. 7, 8]. Таким чином, простежується розрив між законодавчою декларацією права та функціональною можливістю його реалізувати.

Право дитини на медичну допомогу та охорону здоров'я гарантується ч. 1 ст. 49 Конституції України [4] та, зокрема, ч. 1 ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства» [7]. Однак, реалізація такого права для дітей-ВПО має дві системні перепони, по-перше, через правове блокування доступу до ургентних послуг з огляду на правовий вакуум тимчасового представництва, який унеможливає надання інформованої згоди у проміжний період, регламентований п. 76 Постанови КМУ № 866, створюючи загрозу життю дитини. По-друге, відсутній спрощений механізм для відновлення медичної документації (історії розвитку, щеплень), оригінали якої залишилися на окупованих територіях [1, с. 7]. Таким чином, відсутність негайного інституту представництва та бюрократичні складнощі спільно блокують гарантоване законом право на охорону здоров'я для найуразливіших категорій дітей.

У сфері міжнародної координації існує критична колізія вікових обмежень між українським законодавством, де передбачений самостійний виїзд після 16 років, згідно із ч. 3 ст. 313 ЦКУ, та європейським, де межа встановлена на рівні 18 років. Це створює ризик визнання дітей 16–17 років за кордоном «дитиною без супроводу», що спричиняє надмірне втручання іноземних органів опіки та блокує право на возз'єднання з родичами [1, с. 7]. Водночас, ця колізія призводить до невизначеності статусу дитини, підкреслюючи відсутність механізмів координації, що порушує міжнародні зобов'язання України, відповідно до п. 1 та 2 ст. 22 Конвенції ООН [3], оскільки блокує ефективний захист та унеможливає належну співпрацю для безпечної реінтеграції.

Право дитини на безпечні умови життя гарантується, згідно із а. 4 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [6], проте ця декларативна норма неєфективна. Насамперед, законодавство не встановлює

мінімальних соціальних стандартів житлових умов для ВПО-дітей у місцях компактного проживання. Крім того, дитина без супроводження не може самостійно укласти договір оренди через відсутність повної цивільної дієздатності, що блокується правовим вакуумом представництва, а стабільне проживання також ускладнює відсутність дієвих механізмів захисту від дискримінації сімей з дітьми на ринку оренди [1, с. 7].

Незважаючи на те, що право на фізичне та психологічне відновлення гарантується ч. 1 ст. 39 Конвенції ООН про права дитини [3], а право на отримання соціальних послуг передбачене а. 14 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», ці гарантії залишаються формальними. На практиці, як констатують Ю. П. Бондарчук та М. Г. Єщенко, в Україні відсутнє необхідне законодавче забезпечення, оскільки жоден закон не встановлює обов'язкових та спеціалізованих механізмів психологічної реабілітації для дітей-ВПО, що робить психологічну допомогу фрагментарною та несистемною. Крім того, відсутність механізмів для забезпечення змістовного дозвілля та соціалізації у малих громадах критично ускладнює соціальну адаптацію, призводячи до зростання ризиків виникнення злочинності та ускладнюючи інтеграцію дітей у нові умови [1, с. 8].

Таким чином, правовий статус дитини-ВПО, незважаючи на широку декларативну законодавчу базу, залишається функціонально неефективним і містить критичні системні прогалини. Ключовою проблемою, що блокує реалізацію прав дитини без супроводу (освіта, медицина, соціалізація), є правовий вакуум тимчасового представництва, який виникає у проміжний період між виявленням дитини та офіційним наданням їй юридичного статусу. Додатковими перешкодами є міжнародна колізія вікових обмежень та відсутність законодавчо закріплених соціальних стандартів (житло, спеціалізована психологічна реабілітація). Отже, законодавче регулювання, обмежене лише загальними нормами, не відповідає специфіці кризи, що вимагає негайної інституціоналізації інструментів тимчасового захисту та представництва.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук Ю. П., Єщенко М. Г. Реалізація прав дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 3–8. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/1/1.pdf> (дата звернення: 05.12.2025).
2. Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України. *Кількість зареєстрованих облікованих ВПО*. URL: <https://www.ioc.gov.ua/en/analytics/dashboard-vpo> (дата звернення: 06.12.2025).
3. Конвенція про права дитини : Конвенція; ООН від 20.11.1989 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 07.12.2025).
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 05.12.2025).
- Менджул М. В. Окремі аспекти гарантування здійснення прав дітей-внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 106–109. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/277742/272504> (дата звернення: 05.12.2025).
5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 05.12.2025).

6. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 05.12.2025).

7. Про питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п#Text> (дата звернення: 05.12.2025).

Козлова Юлія

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС «Бакалавр»*

Захист конституційних прав дітей в умовах депортації

Повномасштабний збройний напад російської федерації проти України спричинив серйозні виклики для механізму захисту конституційних прав людини та всієї національної правової системи загалом. Одним з багаточисленних проявів цієї агресії є примусова депортація українських дітей на територію держави-агресора. До того ж, неповнолітні громадяни є найбільш вразливою категорією, зважаючи на їхню не повністю сформовану ідентичність та свідомість, що можуть легко зазнати ворожого впливу. Більше того, діти мають залежність від рішень та відповідальності дорослих, тому посягання на їхні конституційні права та безпеку є, чи не найбільш суворим ступенем небезпеки для них.

Ці дії є не лише грубим порушенням міжнародного права, а й становлять пряму загрозу для конституційного ладу України. У ситуації окупації території збройним шляхом, держава стикається з дилемою щодо забезпечення та захисту прав своїх громадян. Згідно зі статтею 3 Конституції України [1], утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Однак, в умовах окупації територій шляхом збройної агресії, виникає небезпечна ситуація фактичної відсутності впливу на дотримання основоположних прав людини в Україні. В цих умовах, згідно з розділом III «Окуповані території» Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року [2], обов'язок забезпечувати захист громадян покладається саме на державу-агресора, системне порушення чого відстежується в діях рф.

Поняття «депортації» закріплене в Римському Статуті Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року та означає насильницьке переміщення відповідних осіб шляхом виселення або інших примусових дій з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом [3].

Особливо захищений статус дітей в умовах воєнних дій закріплений у Додатковому протоколі до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977. У частині 1 статті 77 Протоколу I прямо передбачено, що «діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-якого роду непристойних посягань» [4]. Натомість, внаслідок численних випадків депортації українських дітей до росії, виникають постійні та масові порушення їхніх прав, що є захищеними Конституцією України. Під конституційними правами дитини слід розуміти систему повністю або частково обмежених основних природних чи делегованих (довірчих) громадянських прав людини, а також спеціальних прав, притаманних дітям залежності від їхнього віку, які закріплені й гарантовані Конституцією України та для яких передбачений особливий державний механізм реалізації та забезпечення [5].

Сім'я та дитинство згідно до статті 51 Конституції України [1] охороняється державою і відповідно є особливими категоріями, що підпадають під цей захист. Примусове розлучення дитини з батьками, опікунами чи своїми близькими родичами можуть стати надскладною для сприйняття та переживання цієї події дитиною форми насильства. Саме про аспект не розлучення дитини з батьками вказано в статті 9 Конвенції про права дитини [6].

Після внесення змін до законодавства ворожої держави про громадянство, загальна російська процедура усиновлення тепер також поширюється на дітей з тимчасово окупованих територій України [7]. Більше того, цим дітям часто змінювали громадянство та проводили заходи примусової «паспортизації» для полегшення цієї процедури та «узаконення» своїх дій в нормативній площині, або принаймні, аби це так виглядало. Це є прямим порушенням статті 25 Конституції України [1] та конституційного принципу неможливості позбавлення громадянства. До того ж, в Женевській Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року в статті 50 [2], зазначено, що окупаційна держава за будь-яких обставин не повинна змінювати громадянського статусу дітей. Однак, фактично, росія нищить будь-які зв'язки дітей з Україною.

Не менш важливого значення має стаття 11 Конституції України [1], за якою держава сприяє консолідації та розвитку української нації та її ідентичності. Своїми протиправними діями у відношенні до українських дітей, російська адміністрація фактично нищить будь-які можливості для розвитку національної самосвідомості юних українців, що мало б бути забезпеченим за положеннями найвищого закону. Всі заходи, від примусового переміщення і депортації, до розподілу українців по різних суб'єктах РФ, відправка їх у віддалені регіони, надання їм мінімальних фінансових ресурсів, які унеможливають виїзд з території РФ, поміщення дітей у заклади та російські сім'ї – спрямовані на те, щоб розірвати їхній зв'язок з Україною, щоб вони не могли повернутися [7].

З цих положень можна зробити чіткий висновок, що держава-окупант проведенням депортації українських дітей не випадково чи хаотично, а цілеспрямовано намагається знищити ідентичність цілого покоління безпрецедентними порушеннями конституційних положень та міжнародних актів, які підвищують ступінь цих порушень.

Однак, через військову окупацію територій, де громадяни зіштовхуються з цими порушеннями та системність, з якою організований вивіз дітей на територію російської федерації, перед нашою державою постає справжній виклик щодо охорони та можливого відновлення порушених прав, які мали б бути під її прямим захистом.

В умовах вивозу дітей на територію держави-агресора зникає можливість застосування українського законодавства та дій органів, що могли б захистити громадян від посягань на їхні конституційні права. В цих умовах обов'язок держави, передбачений в статті 3 Конституції України [1], не зникає, а повинен трансформуватися та зробити все можливе для подальшого відновлення усіх прав. Прикладом таких дій може стати контроль за всіма порушеннями, їхня фіксація та збір доказів відповідними органами, який є не просто технічною дією, а конституційною гарантією майбутнього відновлення усіх порушених прав та майбутнього притягнення до відповідальності тих, хто ці права порушував.

Визначальним аспектом в цьому перебігу подій повинен стати механізм повернення викрадених дітей. Наразі створено безліч державних та міжнародних програм та спеціальних органів, які працюють задля забезпечення цього процесу. Виконуючи ці

програми, наша держава відновлює конституційні права молодих громадян, передбачених в раніше згаданих статтях Конституції України про громадянство, охорону сім'ї та дитинства, розвиток національної свідомості та ідентичності.

Примусова депортація українських дітей, яку здійснює російська федерація, є не лише грубим порушенням норм міжнародного права, але й становить пряму загрозу конституційному ладу України. Діти стали ціллю дій, спрямованих на знищення їхньої національної ідентичності та розриву зв'язку з Україною, що стало прямим посяганням на фундаментальні конституційні права, які є гарантованими Конституцією. В цих умовах перед державою постає виклик, пов'язаний з неможливістю прямого захисту прав. Однак, це не скасовує цей обов'язок, а трансформує його у потребу вживання усіх можливих дій для повернення викрадених дітей для подальшого відновлення прав, що втілюється в конкретних механізмах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року №995_154 // Верховна Рада України – [Електронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року №995_588 // Верховна Рада України – [Електронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року №995_199 // Верховна Рада України – [Електронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
5. Бакало Л. О. «Конституційні права дитини: дефініція та значення для інституту прав дитини». Актуальні проблеми правознавства. 2022. №1. С. 6-11. Онлайн джерело: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1327>
6. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року №995_021 // Верховна Рада України – [Електронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
7. Аналітична записка «Механізми (шляхи) повернення українців, які були депортовані на територію Російської Федерації» від Міжнародного фонду відродження. Онлайн джерело: <https://www.5am.in.ua/upload/media/2024/08/21/2023-10-01-mehanizmu-shlyahy-povernennya-ukrayintiv-yaki-buly-deportovani-na-terytoriyu-rosijskoyi.pdf>

Котенджі Едуард

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
аспірант 2 року навчання
кафедри конституційного права*

Застосування транснаціональних механізмів захисту прав людини для повернення депортованих та примусово переміщених до країни-агресора дітей

Російська агресія проти України, що на першому етапі мала ознаки гібридної війни, а на другому – трансформувалася у широкомасштабне військове вторгнення російських збройних формувань, створила нові правові виклики для українського суспільства. 3

огляду на те, що бойові дії між РФ та Україною є найбільшим збройним конфліктом з моменту завершення Другої світової війни, проблеми, з якими стикається населення та органи публічної влади нашої країни, є безпрецедентними. Вони постали у принципово відмінному політико-правовому середовищі, сформованому після універсалізації міжнародно-правових стандартів захисту прав людини, інституціоналізації обмежень на застосування сили у міждержавних відносинах, а також появи міжнародних міжурядових організацій, діяльність яких спрямована на підтримання та зміцнення миру й міжнародної безпеки. Збройна агресія РФ порушила базові для сформованої після 1945 року структури міжнародних відносин засади заборони агресії, персоніфікації та невідворотності міжнародної відповідальності, пріоритету прав людини та міжнародного гуманітарного права над необмеженим застосуванням сил та ресурсів, залучених у збройний конфлікт. Наслідком таких кроків російської влади стало виникнення політичних і юридичних обставин, вирішення яких було недостатньо врегульоване чинними міжнародними документами з прав людини та нормами українського законодавства.

Одним із найбільш чутливих для українського суспільства негативних наслідків війни стало примусове переміщення та депортація Росією дітей, що є громадянами України або проживали на її території на законних підставах. Такі дії щодо малолітніх і неповнолітніх осіб стали частиною ширшого процесу депортацій та примусового переміщення населення з української території, яка перебуває під ефективним контролем РФ, та вчергове продемонстрували усталеність і безперервність вчинення російським авторитарним режимом міжнародних злочинів на території України, що трансформувалося у цілеспрямовану тактику військово-політичного керівництва Росії.

Процес примусового переміщення та депортації українських громадян Росією триває з моменту окупації АРК та м. Севастополь у 2014 році. Внаслідок політики паспортизації жителів Криму, репресивних заходів проти громадсько-політичних активістів на півострові, а також призову місцевої молоді на військову службу частина мешканців Криму проти своєї волі опинилася на міжнародно визнаній території РФ. Кампанія з набуття громадянства держави-агресора населенням окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО), що активно впроваджувалася з 2019 року [1], аналогічно заклала основи для процесу депортації громадян України, який масштабувався у 2022 році. Так, з 1,6 млн. жителів, які, за даними тодішнього віце-прем'єр-міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Олексія Резнікова, проживали на території ОРДЛО, російські паспорти станом на травень 2020 року отримали 200 тис. осіб [2]. З огляду на комплекс штучно створених Росією політичних, економічних і гуманітарних факторів, з 2019 року до початку повномасштабного збройного вторгнення РФ на територію України громадянство країни-агресора набули 720 тисяч мешканців невідконтрольних уряду України територій Донеччини та Луганщини [3].

За даними Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, політика примусового переміщення та депортації дітей з тимчасово окупованої території України набула ознак масовості 18 лютого 2022 року, в день оголошення окупаційною адміністрацією так званої «евакуації» цивільного населення з території ОРДЛО [4]. Створена у 2023 році українська гуманітарна програма «Bring Kids Back UA» встановила, що від початку повномасштабної збройної агресії РФ депортації та примусовому переміщенню було піддано 19546 малолітніх та неповнолітніх осіб [5], однак повнота та верифікованість наведеного українським урядом списку ставиться під сумнів міжнародними партнерами,

що співпрацюють із офіційним Києвом у справі повернення переміщених та депортованих країною-агресором дітей. За повідомленнями окремих представників міжнародних організацій, перелік був складений частково за допомогою реєстрів вихованців інтернатів на окупованих територіях, частково – як наслідок моніторингу відкритих джерел [5]. З огляду на ускладненість доступу представників міжнародних організацій на тимчасово окуповану територію України та неможливість верифікації даних, що надавалися російськими офіційними особами, існують обґрунтовані підстави вважати, що фактичні масштаби примусового переміщення та депортації дітей є більшими за задокументовані на цей час показники.

Додатковим фактором, що ускладнює підрахунок кількості депортованих і переміщених дітей та поємненню ідентифікацію постраждалих від цього міжнародного злочину країни-агресора, є практика розміщення малолітніх та неповнолітніх українських громадян у різних, в тому числі географічно віддалених від України, частинах РФ. За даними створеного українським урядом Центру стратегічних комунікацій, місцезнаходження депортованих українських дітей було встановлене у 57 суб'єктах Російської Федерації, серед яких – регіони Крайньої Півночі, Сибіру та Далекого Сходу [4].

Попри те, що органи публічної влади України, а також представники міжнародних організацій продовжують роботу над поверненням депортованих та примусово переміщених дітей, станом на квітень 2024 року Україні вдалося повернути на підконтрольну уряду територію лише 388 осіб [6, с.19]. Окрім проблем, пов'язаних із встановленням місцеперебування малолітніх та неповнолітніх громадян України, які постраждали від цих злочинів країни-агресора, додатковим викликом є те, що Росія не передбачає можливості репатріації неповнолітніх сиріт та позбавлених батьківського піклування дітей [4].

Оскільки Основний закон РФ та Конституційний Суд держави-агресора визнають пріоритет національного права над міжнародними актами, найбільш дієвим способом повернення дітей є комплексний політико-правовий тиск на російську владу, а також перемовини російських та українських офіційних осіб за посередництва міжнародних організацій. Залучення до адвокації цього питання країн Глобального Півдня, з якими і Росія, і Україна підтримують робочі дипломатичні відносини, створює додаткове вікно можливостей для укладення, дотримання та реалізації гуманітарних домовленостей на практиці.

Іншою групою держав, над активнішим включенням яких до процесу повернення депортованих та примусово переміщених малолітніх і неповнолітніх громадян має працювати українська дипломатія, є країни-члени Міжнародної коаліції за повернення українських дітей. Аналітики визнають, що ключову роль у цій роботі мають відігравати Канада та Норвегія, які водночас є співголовами робочої групи з імплементації пункту 4 Української Формули миру [7, с.7].

Оскільки з часів Другої світової війни на рівні міжнародного права не було розроблено механізму повернення людей, які були депортовані внаслідок збройного конфлікту, функцію *ad hoc* механізмів для забезпечення пошуку, ідентифікації, супроводу та повернення депортованих осіб мають виконувати міжнародні міждержавні та гуманітарні організації, які володіють необхідним обсягом повноважень, досвідом та каналами доступу для роботи в умовах міждержавного конфлікту. Першочергово має йтися про посередництво ООН та МКЧХ, готовність до співпраці з якими неодноразово

демонструвала українська сторона, та принаймні на рівні формальної риторики не заперечувала країна-агресор.

Натомість ефективність залучення європейських регіональних організацій до проблеми повернення українських дітей з території РФ та окупованих нею регіонів України ставиться вітчизняними дослідниками під сумнів [7, с.8]. Так, у 2022 році з Ради Європи (РЕ) – організації, метою діяльності якої декларується дотримання прав людини, демократії та верховенства права в Європі – було виключено Росію, а Республіка Білорусь, на території якої також розміщуються депортовані українські діти, ніколи не мала членства у цій організації. Оскільки Москва була виключена з РЕ внаслідок розпочатої нею повномасштабної агресії проти України, держава-агресор не несе нової конвенційної відповідальності за порушення прав людини, вчинені після припинення її участі у згаданій міжнародній організації, а також не може бути притягнута до відповідальності в межах юрисдикції Європейського суду з прав людини щодо таких дій. За цих умов інституційні можливості Ради Європи та пов'язаних з нею правозахисних механізмів щодо впливу на дії та риторику Російської Федерації у питаннях повернення депортованих українських дітей перетворилися на об'єктивно обмежені.

Більш репрезентативною у контексті застосування транснаціональних механізмів для повернення депортованих та примусово переміщених громадян України організацією є ОБСЄ, однак потенційна сприятлива роль цієї структури значно обмежується рівноправним членством РФ та Білорусі в ній. Водночас формат діяльності ОБСЄ дозволяє використовувати цю платформу як канал цілеспрямованої дипломатичної взаємодії з державами, що зберігають конструктивні відносини одночасно з Україною та Росією, а отже у перспективі здатні виконувати посередницьку функцію в окресленому питанні.

Отже, повернення депортованих і примусово переміщених українських дітей у поточній конфігурації міжнародного права є не стільки питанням наявності формалізованих норм, скільки викликом для здатності транснаціональних механізмів забезпечити виконання гуманітарних зобов'язань державою-агресором через дипломатичні та політичні канали взаємодії і впливу. Оскільки традиційні європейські правозахисні інструменти втратили прямі юрисдикційні важелі тиску на Росію, центральною частиною діяльності української влади в означеному питанні має стати створення і активізація багатосторонніх міждержавних і гуманітарних форматів, здатних діяти через посередництво та неформалізовані політичні канали впливу. Окрім співпраці з ООН, МКЧХ та ОБСЄ, координаційна діяльність українських інституцій зосереджуватиметься на роботі з державами, що можуть конвертувати свою нейтральну позицію щодо російсько-українського конфлікту у практичний результат.

Ефективність повернення примусово переміщених та депортованих дітей визначатиметься тим, чи зможе Україна разом із міжнародними партнерами перетворити фрагментовані гуманітарні ініціативи на стійкий транснаціональний механізм дій, у якому дипломатичне посередництво доповнюється санкційним тиском на РФ, а облік та верифікація постраждалих від згаданих злочинів дітей здійснюються за єдиним для міжнародних організацій і третіх країн стандартом. Якщо такий формат роботи буде інституціоналізований через Міжнародну коаліцію за повернення українських дітей і робочу групу щодо імплементації пункту 4 Формули миру, процес повернення дітей трансформуватиметься від поодиноких успіхів до системної тенденції, а у міжнародній

практиці буде закладено прецедент майбутнього розвитку транснаціональних механізмів захисту прав людини в інших збройних конфліктах.

Список використаних джерел:

1. Путін підписав указ про видачу російських паспортів жителям ОРДЛО. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/04/24/7213454/> (дата звернення: 13.12.2025).
2. Російські паспорти отримали 180-200 тисяч жителів ОРДЛО, - Резніков. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/news/2020/05/05/456779_rossiyskie_pasporta_poluchili.html (дата звернення: 13.12.2025).
3. Стандарти "русского мира". Як Росія ламає українців в окупації та спотворює реальність. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/standarti-russkogo-mira-krosiya-lamae-ukrayintsiv-1707928402.html> (дата звернення: 13.12.2025).
4. Особливості становища дітей на тимчасово окупованих територіях України та на території РФ. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/osoblyvosti-stanovyshcha-ditei-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh> (дата звернення: 13.12.2025).
5. Українські діти, вивезені до РФ: скільки їх? *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/uk/ukrainski-diti-vivezeni-do-rf-skilki-ih-naspravdi-i-kogo-realno-povernuti/a-73883206> (дата звернення: 13.12.2025).
6. Бурак М. В., Болістовська Д. Д. Міжнародні механізми щодо повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей російською федерацією. *Activities of law enforcement agencies to ensure public safety and order during the legal regime of martial law : Scientific monograph. Riga : «Baltija Publishing», 2024. 476 p.*
7. Синюк О. Проблема депортації українських дітей та цивільних осіб: механізми повернення та правові наслідки для РФ. Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ). 2025. С. 4-12.

Кузьмич Домініка

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 3 курсу ОС "Бакалавр"*

Забезпечення права дитини на освіту в умовах воєнного стану

Право на освіту є одним із фундаментальних прав людини, закріплених у Конституції України та міжнародно-правових актах, зокрема в Конвенції ООН про права дитини. Право на освіту має особливе значення для розвитку особистості дитини, її соціалізації та формування громадянської свідомості.

Згідно зі ст. 53 Основного закону — Конституції України, кожен має право на освіту. Згідно з ч. 2, 3 ст. 53 Конституції, право на освіту охоплює всі її шаблі: дошкільну, повну загальну середню, позашкільну, професійно-технічну, вищу в державних і комунальних навчальних закладах і післядипломну освіти. Згідно зі ст. 28 Конвенції ООН про права дитини, держави-учасниці Конвенції, беруть на себе зобов'язання визнати та забезпечити реалізацію права на освіту дітей, що включає в себе не лише існування плюралізму рівнів такої освіти, а також: забезпечення безоплатності, доступності на підставі здібностей кожної дитини інформації, що повинна бути сприйнята та засвоєна нею, сприяння регулярному відвідуванню шкіл, зниження кількості учнів, що їх покидають.

В умовах воєнного стану, реалізація цього права стикається з численними викликами — руйнуванням інфраструктури, вимушеним переміщенням дітей, нестачею ресурсів та, відповідно, фінансування розвитку системи освіти, фізичною та психологічною небезпекою для життя і здоров'я учнів та педагогів.

Першою та найбільш видимою, є проблема фізичної доступності закладів освіти для дітей особливо у прифронтових та деокупованих територіях [1, с. 131]. Про це свідчить, надана Державною службою статистики, статистика “Мережа та діяльність закладів освіти”. Згідно з нею, прослідковується стрімке зменшення закладів дошкільної освіти (2021 рік — 14 974, 2024 рік — 12 921), загальної середньої освіти (2021 рік — 13 991, 2024 рік — 12 291), професійної та професійно-технічної освіти (2021 рік — 694, 2024 рік — 653) тощо [2].

Така тенденція є наслідком активних бойових дій, руйнування освітньої інфраструктури, окупації частини територій України. Значна кількість закладів освіти була зруйнована або пошкоджена внаслідок обстрілів, частина — тимчасово не функціонує через небезпеку для життя, у багатьох громадах виникла потреба у перепрофілюванні шкільних приміщень під гуманітарні штаби, укриття або пункти розміщення внутрішньо переміщених осіб.

Другою проблемою, з якою стикається реалізація цього права, є перманентний стрес та небезпека, що поширюється, як на дітей, так і на педагогів. По-перше, постійно існує безпосередня загроза життю та здоров'ю, спричинена ракетними ударами, обстрілами, по-друге, наявні негативні психологічні наслідки тривалого перебування у стані невизначеності, страху, постійних тривог, вимушених переїздів тощо, які викликають у дітей втому, тривожність і втрату мотивації, а у педагогів — емоційне вигорання.

Третьою проблемою, що має тісний зв'язок з другою, є територіальне переміщення дітей та вчителів. По-перше, наявність вимушеного внутрішнього та зовнішнього переміщення викладачів призводить до відчутного дефіциту висококваліфікованих кадрів, особливо на прифронтових територіях. Виїзд викладачів за кордон у пошуках безпеки зумовлює загальне ослаблення освітнього потенціалу держави та ускладнює процес відновлення системи освіти після завершення воєнного стану. По-друге, масове внутрішнє переміщення дітей створює додаткові труднощі для організації освітнього процесу: школи у відносно безпечних регіонах перевантажені, тоді як на окупованих і прифронтових територіях навчання часто стає неможливим або здійснюється лише дистанційно. Існує проблема емоційного та психологічного тиску, що здійснюється на дітей, які потрапляють в нове оточення, вимушені повністю змінити коло свого звичного спілкування. Отже, ще одним завданням, покладеним на державу, є забезпечення успішної інтеграції таких дітей, уникнення булінгу та дискримінації, що може її супроводжувати.

Розкриваючи питання реалізації права на освіту у воєнний стан, важливо також звернутись до аналізу основних елементів такого права. Першим із них є об'єкт, який полягає у фактичній можливості дитини здобути освіту незалежно від зовнішніх обставин. У контексті воєнного стану об'єкт права реалізується через захист та збереження освітніх закладів, педагогічних кадрів, навчальних ресурсів та безпечного середовища для навчання. Саме ці складові нині зазнають найбільших втрат: школи зруйновані або пошкоджені, а кількість педагогів зменшується через вимушене переміщення.

Другим елементом права на освіту є суб'єкти: держава, батьки і міжнародні організації, дії яких спрямовані на збереження безперервності навчання навіть у надзвичайних обставинах.

Держава бере на себе зобов'язання врегулювати суспільні відносини, що виникають у сфері освіти так, щоб сприяти існуванню рівного, доступного та високого її рівня. В умовах воєнного стану, це завдання ускладнюється тим, що б забезпечити баланс між правом дитини на освіту та безпеку. Право на безпеку є невіддільним від права на життя та виступає його природним продовженням у соціальній площині. Забезпечення безпеки дитини є первинною умовою реалізації будь-яких інших прав, у тому числі й права на освіту. Тому, впроваджуючи дистанційні або змішані форми навчання, держава не порушує право на освіту дитини, а фактично реалізує принцип пріоритетності життя і здоров'я дитини над її соціальними правами, що виходячи з духу Конституції та Конвенції ООН про права дитини, є абсолютно правильним.

Згідно з ч. 1 ст. 18 Конвенції ООН про права дитини, “Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини” [3, с. 599]. В умовах воєнного стану, через руйнування інфраструктури, переміщення та специфічні форми навчання саме батьки є відповідальними за підтримання навчальної мотивації дітей, контроль за участю у дистанційних заняттях, забезпечення технічних засобів для онлайн-освіти.

Батьки, на рівні з державою, забезпечують високий рівень освіти для своїх дітей, єдина різниця полягає у сферах та межах їх компетенції та відповідальності. Для держави такою виступає зовнішня сфера — створення реальних матеріальних та фінансових передумов, зокрема, забезпечення роботи закладів освіти, тоді як для батьків залишається внутрішня сфера — участь дитини в освітньому процесі, належне нею засвоєння знань. Тобто, якщо держава виступає гарантом і організатором права на освіту, то батьки — його безпосередніми виконавцями у побутовому вимірі.

Третім суб'єктом забезпечення є міжнародні організації та європейські інституції, зокрема ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО, Європейський Союз. Вони спрямовують фінансову, технічну та психологічну підтримку українській системі освіти: відновлюють пошкоджені заклади, фінансують будівництво бомбосховищ та укриттів, щоб зробити навчання дітей безпечним, забезпечують заклади освіти навчальними матеріалами, цифровими ресурсами та обладнанням. Опосередковано така участь проявляється також у загальних діях, спрямованих на вирішення проблем зі світлом, теплом та превентивних діях — захисті України від нових ракетних ударів.

Наступним елементом є механізми реалізації права дитини на освіту, до них належать нормативно-правові, організаційні, фінансові та інформаційно-технічні інструменти.

Нормативно-правові механізми передбачають ухвалення державних програм, урядових рішень, що адаптовують освітню систему до кризових умов. Важливу роль серед таких гарантій відіграє стаття 57-1 Закону України “Про освіту”, яка закріплює державні гарантії здобувачам освіти та працівникам в умовах воєнного стану. Держава гарантує організацію освітнього процесу у дистанційній або іншій безпечній формі, збереження місця роботи та виплат, а також забезпечення проживання й харчування у разі потреби [4, с. 105].

Організаційні механізми полягають у створенні безпечних умов для навчання. Йдеться про облаштування укриттів у школах, розроблення планів евакуації, переведення закладів у дистанційний або змішаний формат, формування тимчасових

навчальних центрів у місцях компактного проживання внутрішньо переміщених осіб. Значну роль у цьому відіграють місцеві органи управління освітою, які визначають порядок організації навчального процесу з урахуванням безпекової ситуації в регіоні. Важливим є залучення міжнародних організацій (ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО), які допомагають створювати безпечне недискримінаційне середовище, виступаючи гарантом рівності, надаючи методичну підтримку й ресурси для шкіл [5, с. 65].

Фінансові механізми спрямовані на забезпечення ресурсної стабільності освітньої системи. Вони включають державні та місцеві бюджетні програми, грантову підтримку від міжнародних партнерів, благодійні внески та гуманітарну допомогу. Держава продовжує гарантувати виплату заробітної плати педагогічним працівникам, стипендій учням і студентам, а також фінансування освітніх субвенцій, навіть у регіонах, де навчальний процес відбувається дистанційно.

Інформаційно-технічні механізми охоплюють використання цифрових технологій для забезпечення безперервності освітнього процесу. В умовах війни дистанційна освіта стала ключовим інструментом реалізації права на навчання. Міністерством освіти і науки України спільно з міжнародними партнерами створено національні онлайн-платформи (“Всеукраїнська школа онлайн”, “Дія.Освіта”), які дозволяють дітям продовжувати навчання незалежно від місця перебування. Розвиваються проекти з цифрової грамотності педагогів.

Саме ефективна взаємодія правових і організаційних механізмів дозволяє забезпечити безперервність навчання, підтримку дітей і педагогів та зберегти освітню систему України життєздатною навіть у надзвичайних умовах.

Отже, забезпечення права дитини на освіту в умовах воєнного стану є одним із ключових викликів сучасної України. Незважаючи на руйнування інфраструктури, переміщення населення та постійну загрозу життю, держава продовжує виконувати свій обов’язок гаранта освітніх прав, адаптуючи систему до нових реалій через нормативно-правові, організаційні, фінансові та цифрові механізми. Водночас важливу роль відіграють батьки та міжнародні партнери, які, спільно із державою, сприяють збереженню доступності та якості освіти. Попри всі труднощі, українська освітня система демонструє стійкість і здатність забезпечувати реалізацію права дитини на освіту.

Список використаних джерел:

1. Терещенко І. О. Право на освіту в умовах правового режиму воєнного стану // Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове видання. - Київ, 2024. - с. 130-134.
2. Мережа та діяльність закладів освіти [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. - (дата звернення: 09.11.2025). - <https://stat.gov.ua/uk/publications/merezha-ta-diyalnist-zakladiv-osvity>
3. Волошанівська Т. В. Забезпечення прав та свобод дитини під час воєнного стану // Юридичний науковий електронний журнал. - № 1/2025 - С. 598-600.
4. Безкровний Ю. А. Забезпечення права на освіту в умовах воєнного стану як основа освітньої діяльності // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. - 2024. - с. 103-107.
5. Першукова О. Роль міжнародних організацій у процесі становлення та розвитку багатомовної освіти в країнах Європи // Порівняльно-педагогічні студії. - 2014. - № 6(20). - с. 65-78.

Липовенко Аліна

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

студентка 2 року навчання ОС «Магістр»

Bring Kids Back UA як елемент інституційної системи захисту прав дитини

Після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 р. одночасно розпочався процес депортації українських дітей з тимчасово окупованих територій до росії. За приблизними підрахунками, станом на липень 2025 р. росіяни вивезли з України щонайменше 20 000 дітей, однак точну кількість встановити складно у зв'язку з окупацією українських територій [8]. Депортація українських дітей росією стала викликом як для України, так і для міжнародного співтовариства, оскільки до недавнього часу на національному рівні не існувало єдиного прозорого механізму повернення депортованих до рф українських дітей, а міжнародні механізми не діяли належним чином [7]. У цих умовах за ініціативи Президента України було створено план дій під назвою «Bring Kids Back UA» — інституцію, покликану забезпечити повернення депортованих дітей до України та їхню реінтеграцію в українське суспільство. Тому видається необхідним дослідити правову природу, особливості функціонування та роль Bring Kids Back UA у забезпеченні захисту прав дитини, оскільки наразі у світі не існує аналогів цієї інституції, і український досвід у сфері повернення дітей з території країни-агресора на Батьківщину є певним чином унікальним.

Обов'язки держави щодо вжиття заходів для боротьби з незаконним переміщенням дітей та повернення на підконтрольну Україні територію депортованих, примусово переміщених дітей закріплені в нормах ст. 11 Конвенції ООН про права дитини 1989 р. та ч. 2 ст. 32 Закону України «Про охорону дитинства» [1, 2]. Тому на виконання даних міжнародно-правових та законодавчих зобов'язань України, а також задля реалізації пункту 4 Української Формули миру «Звільнення полонених і депортованих» за ініціативи Президента України В. Зеленського у травні 2023 р. було розроблено та представлено громадськості стратегічний план дій «Bring Kids Back UA» [5, 6]. За даними офіційного сайту програми, план охоплює 6 напрямків діяльності: 1) повернення незаконно депортованих росією дітей до України, що включає в себе їхнє виявлення, пошук та безпечну репатріацію для возз'єднання їх з їхніми сім'ями та опікунами в безпечному середовищі; 2) реінтеграцію повернених дітей шляхом побудови комплексної системи психологічної підтримки, терапії, освіти та заходів дозволя; 3) підтримка сімейного виховання дітей; 4) підвищення міжнародної обізнаності та залучення підтримки світової спільноти для тиску на росію; 5) притягнення рф до відповідальності шляхом документування воєнних злочинів, використання національних та міжнародних інструментів та співпраці з Міжнародним кримінальним судом; 6) створення нової міжнародної системи захисту прав дітей у збройних конфліктах [6]. Реалізація зазначених напрямків плану забезпечується системою уповноважених суб'єктів, склад та повноваження яких передбачені Порядком виявлення, повернення, забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, які депортовані або примусово переміщені, або перебували під ризиком депортації та/або примусового переміщення внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, або осіб з числа дітей, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14.05.2024 № 551 (далі — Порядок). Згідно з п.1 Порядку, до суб'єктів, які беруть участь у пошуку, поверненні,

забезпеченні супроводу та реінтеграції дітей та осіб з їх числа, належать Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, його представники та представники Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Мінсоцполітики, МЗС, Мін'юсту, Офісу Генерального прокурора, СБУ, Національної поліції, Державної служби у справах дітей, ДМС, Держприкордонслужби, Об'єднаного центру з координації пошуку та звільнення військовополонених, незаконно позбавлених волі осіб внаслідок агресії проти України при СБУ, Координаційного центру з розвитку сімейного виховання та догляду дітей, Центру захисту прав дитини, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, благодійних організацій [4]. Також п.1 Порядку передбачає обов'язок вищевказаних суб'єктів взаємодіяти між собою при здійсненні діяльності з повернення та реінтеграції депортованих дітей, а координатором їхньої взаємодії є Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей на чолі з Керівником Офісу Президента України, яка діє на підставі Положення про Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей, затвердженого указом Президента України від 08.08.2022 № 568/2022 [3]. Таким чином, можна зрозуміти, що виконання плану Bring Kids Back UA зосереджує у собі абсолютно різних за спрямуванням своєї основної діяльності суб'єктів, однак їхня спільна робота направлена на досягнення однієї мети – повернення до України дітей, які були депортовані або примусово переміщені до країни-агресора.

Окремою ланкою системи суб'єктів виконання плану Bring Kids Back UA є Міжнародна коаліція за повернення українських дітей, що діє у складі урядів 40 країн світу та Ради Європи під головуванням урядів України та Канади. Головною метою діяльності Коаліції є координація спільних зусиль та співпраці між Україною та державами-партнерами для повернення українських дітей додому та підтримки їхнього возз'єднання з сім'ями [6]. Отже, ініціатива Bring Kids Back UA спрямована також на роботу з міжнародними партнерами України для підвищення ефективності діяльності органів влади та організацій з української сторони, які займаються пошуком і репатріацією депортованих дітей.

Аналіз системи суб'єктів Bring Kids Back UA свідчить про те, що її характерними особливостями є гнучкість та взаємодія на засадах координації. Принципи гнучкості даної системи полягає у: 1) невичерпності переліку суб'єктів, які беруть участь у пошуку, поверненні, забезпеченні супроводу та реінтеграції дітей (сюди залучені не лише органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а й громадські об'єднання та благодійні організації, зокрема, ГО «Save Ukraine»); 2) реалізації плану Bring Kids Back UA не тільки на національному, а й на міжнародному рівні за допомогою Міжнародної коаліції за повернення українських дітей. У свою чергу, координаційний характер взаємодії уповноважених органів і відсутність у ній класичного адміністративного підпорядкування зумовлене тим, що суб'єкти виконання плану Bring Kids Back UA мають різний правовий статус та різні сфери своєї основної діяльності, тому застосування імперативного методу при здійсненні державного регулювання процесу повернення та реінтеграції депортованих українських дітей є недоцільним.

Власне, наведені вище риси системи суб'єктів Bring Kids Back UA разом із охопленням нею міжнародного співтовариства можна віднести до безумовних переваг її функціонування, оскільки такий підхід як згрупування вже існуючих органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських об'єднань без створення нового спеціального органу дозволяє заощадити час, організаційні та фінансові ресурси,

необхідні для пошуку й повернення дітей. А робота з державами-партнерами по Коаліції за повернення українських дітей сприяє здійсненню міжнародного тиску на росію, який на даний час є фактично єдиним і вирішальним способом впливу на країну-агресора. Ефективність ініціативи Bring Kids Back UA підтверджується і статистичними даними: за словами Президента України В. Зеленського, станом на вересень 2025 р. на підконтрольну частину України вдалося повернути 1625 українських дітей, які були депортовані або примусово переміщені [9]. На щастя, ця цифра має тенденцію до поступового зростання [10]. Проте водночас міжнародна співпраця у цьому напрямку має суттєвий недолік: здійснення державами-учасниками Коаліції конкретних дипломатичних кроків щодо повернення депортованих дітей часто забирає багато часу через низку чинників, насамперед, політичних. Однак враховуючи сучасні умови, можна стверджувати, що позитивні аспекти плану Bring Kids Back UA все ж переважають над деякими його недосконаlostями.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що план дій Bring Kids Back UA став важливим елементом інституційної системи захисту прав дитини в Україні у період війни. Його унікальність полягає в поєднанні зусиль національних органів влади та ініціатив громадянського суспільства із зусиллями міжнародного співтовариства, що забезпечує повернення депортованих українських дітей додому та їхнє возз'єднання із сім'ями. Незважаючи на певні недоліки у виконанні цього плану, поки що він залишається єдиним реальним інструментом захисту дітей від незаконного переміщення з боку росії, і немає сумнівів у тому, що з плином часу дана Президентська ініціатива буде розвиватися та удосконалюватися. Наприклад, може збільшитися кількість членів Міжнародної коаліції за повернення українських дітей за рахунок приєднання до неї країн Азії та Африки, що дозволить посилити дипломатичний тиск на рф зусиллями більшості держав світу. Стосовно ж долі ініціативи Bring Kids Back UA після завершення війни наразі можна робити лише обережні прогнози. Безперечно, вона продовжить функціонувати у перші повосенні роки у зв'язку з потребою пошуку і повернення депортованих дітей, яких держава-агресор приховувала під час війни. Проте в подальшому система суб'єктів Bring Kids Back UA може або зосередити свою діяльність виключно на напрямку реінтеграції повернених дітей в українське суспільство, або взагалі бути розформована з можливістю її мобілізації у разі необхідності. Також можливо, що у майбутньому Bring Kids Back UA стане основою для розробки та впровадження прямого міжнародного механізму репатріації дітей, однак цей процес необхідно запускати вже зараз і якомога швидше, адже відсутність такого механізму доволі сильно ускладнює реалізацію плану повернення депортованих українських дітей додому, і як результат, віддаляє від них можливість возз'єднатися зі своїми родинами та рости в безпечному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 листопада 1989 р. (ратифікована Україною 27 лютого 1991 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#n313
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n314>
3. Положення про Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей, затверджене указом Президента України від 08.08.2022 № 568/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/568/2022>

4. Порядок виявлення, повернення, забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, які депортовані або примусово переміщені, або перебували під ризиком депортації та/або примусового переміщення внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, або осіб з числа дітей, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14.05.2024 № 551 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21.01.2025 № 66). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-2024-%D0%BF#n8>

5. Формула миру Президента України Володимира Зеленського (Українська Формула миру) від 15.11.2022. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/formula-miru>

6. Bring Kids Back UA. URL: <https://www.bringkidsback.org.ua/> (дата звернення: 08.11.2025).

7. «Україна шукає можливості для повернення дітей з РФ — Офіс генпрокурора». *Суспільне Новини*. 06.04.2023. URL: <https://susilne.media/437478-ukraina-sukaе-mozlivosti-dla-poverenna-ditej-z-rf-ofis-genprokurora/> (дата звернення: 08.11.2025).

8. «Росія вивезла щонайменше 20 тисяч українських дітей — МЗС». *Суспільне Новини*. 09.07.2025. URL: <https://susilne.media/1062167-rosia-vivezla-sonajmense-20-tisac-ukrainskih-ditej-mzs/> (дата звернення: 08.11.2025).

9. Кава Н. «Зеленський озвучив, скільки викрадених Росією дітей вдалось повернути в Україну». *РБК-Україна*. 23.09.2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/zeleniskiy-ozvuchiv-skilki-vikradenih-rosieyu-1758644683.html> (дата звернення: 09.11.2025).

10. Степанова Т. «Україна повернула з окупації ще вісьмох дітей: в ОП розкрили деталі». *РБК-Україна*. 04.11.2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayina-povernula-okupatsiyi-shche-vismoh-ditej-v-op-rozkryli-detali.html> (дата звернення: 09.11.2025).

Мельник Ангеліна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 3 курсу ОС «Бакалавр»

Конституційна безпека дитинства та інституційні механізми його захисту в умовах воєнного стану в Україні

Права дитини є невід’ємною складовою системи конституційних прав і свобод, а їх захист визначає рівень правової та соціальної зрілості держави. Конституційно-правові засади охорони дитинства в Україні формують фундамент державної політики у сфері захисту дітей, інтегруючи національні стандарти з міжнародними нормами, зокрема Конвенцією ООН про права дитини. Сучасні виклики, потребують не лише закріплення прав дітей на папері, а й ефективного забезпечення їх реалізації через комплексну систему правових, інституційних і соціальних механізмів. У цьому контексті актуальним стає переосмислення конституційно-правового підходу до захисту дитинства, зокрема через інтеграцію цифрових технологій, розширення соціальних послуг та посилення ролі омбудсмана з прав дитини (підкреслюється необхідність практичної реалізації правових гарантій у кризових умовах).

Конституційно-правові засади охорони прав дитини в Україні формують основу державної політики у сфері захисту дитинства. Конституція України (ст. 3) підкреслює невід’ємний характер прав не тільки дорослої особи, а й дитини як складової системи основоположних прав і свобод. Стаття 52 Конституції України створює правовий

фундамент для активної державної політики, спрямованої на забезпечення рівних можливостей для кожного.

Міжнародні стандарти, зокрема Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), інтегровані в національне законодавство та визначають принципи захисту: право на життя, здоров'я, освіти, соціальний розвиток та захист від насильства. Їх поєднання з конституційними принципами формує українську модель правового забезпечення дитинства.

Сучасні виклики, зокрема воєнний стан, вимагають удосконалення механізмів реалізації цих гарантій. Порушення права на безпечне середовище, розлучення з родинами, втрата житла, освіти та медичних послуг підкреслюють необхідність фактичного виконання державою своїх зобов'язань.

Сьогодні актуальним є переосмислення конституційно-правового механізму охорони прав дитини як комплексної системи, що поєднує правові, інституційні та соціальні елементи. Це включає удосконалення органів опіки та піклування, розширення соціальних послуг, запровадження електронних реєстрів дітей, які потребують захисту, та підвищення ролі омбудсмана з прав дитини (розширення практичних інструментів контролю та моніторингу фактичного стану прав дітей).

Водночас права дитини розглядаються не лише як захист від порушень, а й як створення умов для повноцінного розвитку — доступ до якісної освіти, культури, охорони здоров'я, цифрових сервісів і безпечного інформаційного простору. Це наближає українське законодавство до європейських стандартів та сприяє формуванню соціально орієнтованої правової держави підкреслюється інтеграція прав дитини у суспільний розвиток і цифрову сферу.

Запровадження воєнного стану допускає тимчасове обмеження окремих прав і свобод, проте не зачіпає фундаментальні права дітей — на життя, гідність, освіту, медичну допомогу та захист від жорстокого поводження. Це відображає баланс між обороноздатністю держави та дотриманням базових гуманітарних стандартів навіть у надзвичайних умовах.

Воєнні дії створили унікальні виклики для реалізації прав дітей: внутрішнє переміщення, втрата доступу до освіти та медичних послуг, психологічний стрес та соціальна ізоляція. Звичайні механізми захисту прав дитини виявилися недостатніми, що вимагає їх адаптації до кризових обставин.

Принцип пропорційності, сформований у практиці Конституційного Суду України, набуває особливого значення. Він передбачає, що будь-яке втручання держави має бути необхідним, обґрунтованим і співмірним із поставленою метою. У застосуванні до дітей цей принцип мінімізує шкоду обмежень і забезпечує неперервність реалізації основоположних гарантій навіть під час війни (акцент на захисті прав дітей як стратегічного ресурсу держави).

Актуальним є також адаптація конституційних інститутів до умов збройного конфлікту: створення гнучких правових механізмів для оперативного реагування на евакуацію дітей, розлучення з родинами та втрату доступу до освіти і медичних послуг. Інтеграція гуманітарних принципів у діяльність державних органів, правоохоронних структур та місцевого самоврядування стає ключовою для забезпечення стабільності правового статусу дитини.

Інституційне забезпечення конституційної безпеки дитинства охоплює комплекс правових, соціальних та політичних механізмів, спрямованих на гарантування реалізації конституційних прав дитини, її життя, здоров'я, гідності та всебічного розвитку [1,

ст.10]. Це означає, що права дитини не лише закріплюються на конституційному та законодавчому рівнях, а й мають забезпечуватися через ефективну діяльність державних та міжнародних інституцій, з урахуванням сучасних викликів і трансформаційних процесів у суспільстві.

Система державних органів і механізмів захисту прав дитини включає центральні та регіональні уповноважені органи влади, відповідальні за реалізацію політики захисту дітей, а також механізми контролю та моніторингу виконання законодавчих норм [1, ст.10]. У сучасних умовах велике значення набуває застосування цифрових технологій, електронних баз даних та систем раннього попередження ризиків для дітей, що дозволяє підвищити ефективність інституційного захисту та реагування на загрози.

Міжнародні інституції, такі як ООН, UNICEF, ILO, WHO та UNESCO, відіграють ключову роль у формуванні міжнародних стандартів і допомагають адаптувати передовий досвід інших країн [1, ст.10]. Поряд із класичними методами співпраці, зараз активно розвиваються механізми обміну даними та координації між державами для боротьби з бездоглядністю, торгівлею дітьми та їх експлуатацією, що підкреслює сучасний інтегративний підхід до захисту прав дитини.

Основними принципами конституційної безпеки дитинства є пріоритетність інтересів дитини у всіх рішеннях і діях органів влади та приватних осіб, недискримінація та рівність усіх дітей, свобода висловлювати власну думку, право на життя, здоров'я і повноцінний розвиток, а також надання особливого захисту найбільш уразливим категоріям дітей, таким як діти-сироти або діти з інвалідністю [1, ст.10]. В сучасних умовах важливо забезпечити активну участь дитини у прийнятті рішень, що її стосуються, та адаптувати політику захисту до нових соціальних викликів і технологічних змін.

Інституційна система забезпечення прав дитини повинна бути комплексною та взаємопов'язаною. Вона включає взаємодію державних органів, громадянського суспільства та міжнародних інституцій, а також використання сучасних методів оцінки ефективності політики, таких як статистика, соціологічні опитування та моніторинг випадків порушення прав дитини [1, ст.10]. Цей підхід дозволяє не лише контролювати виконання норм, а й прогнозувати ризики та ефективно реагувати на нові виклики у сфері правах дитини.

Підхід до інституційного забезпечення передбачає визначення конституційної безпеки дитинства як окремого елементу національної безпеки, де права дитини розглядаються як фундаментальна соціальна цінність і показник легітимності держави [1, ст.10]. Важливе значення має інтеграція національних правових механізмів з міжнародними стандартами та практиками для формування цілісної системи захисту прав дитини [1, ст.10]. Сучасні підходи також передбачають активне залучення громадськості, волонтерських організацій та використання міжнародних платформ для обміну досвідом.

Висновок. Конституційна безпека дитинства в Україні забезпечується через поєднання правових, соціальних та міжнародних механізмів, що гарантують захист життя, здоров'я, гідності та всебічного розвитку дитини. Конституційні та міжнародні стандарти закріплюють рівність прав дітей і обов'язок держави створювати безпечне середовище, а сучасні виклики, зокрема воєнний стан, підкреслюють необхідність удосконалення інституційного забезпечення та соціальних послуг. Інтеграція національного законодавства з міжнародними практиками, використання цифрових

технологій і активна участь громадськості сприяють формуванню цілісної системи захисту прав дитини, наближаючи Україну до європейських стандартів і зміцнюючи конституційну безпеку дитинства (акцент на стратегічному значенні прав дітей для розвитку суспільства).

Список використаних джерел

1. Stychynska A. *Institutional Support of Child Protection Policy*. Politoogy Bulletin, Issue 82 (2019).

Мисюра Софія

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 4 курсу ОС «Бакалавр»

Право дитини на участь у питаннях власного здоров'я: доктрина *mature minor* в Україні

Право дитини на автономію у прийнятті медичних рішень є одним з ключових аспектів забезпечення балансу між захистом інтересів неповнолітніх та визнанням їхньої здатності до самостійного вибору. У контексті концепції «зрілої малолітньої особи» (*mature minor*), яка походить з англо-саксонської правової традиції та поступово інтегрується в європейське, зокрема українське, законодавство, це право набуває особливого значення. Забезпечення цього права є важливим кроком в еволюції поглядів на дитину не лише як на об'єкта опіки, але й як на суб'єкта прав, принаймні обмеженоздатного до раціонального оцінювання власного здоров'я та благополуччя.

На відміну від загального правила, за яким неповнолітні вважаються некомпетентними для згоди чи відмови від лікування, доктрина забезпечує індивідуальний підхід, забезпечуючи баланс між захистом дитини та її правом на самовизначення. У ліберальній політичній теорії набуття автономії неповнолітніми розглядається як поступовий процес, саме зрілі неповнолітні мають право на самостійність у прийнятті рішень щодо свого здоров'я, яке переважає батьківські інтереси в формуванні майбутнього дитини, за загальноправовою умови відсутності шкоди для суспільства.

Конституція України у статті 49 передбачає, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а також те, що держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [1]. Це положення Конституції поширюється зокрема і на дітей, як на суб'єктів конституційних прав, підкреслюючи неможливість дискримінації осіб за віком. Обґрунтуванням включення цієї статті в контекст автономії зрілої малолітньої особи є те, що ефективне медичне обслуговування передбачає врахування індивідуальних особливостей пацієнта, включаючи рівень зрілості дитини для прийняття рішень. Зокрема, держава зобов'язана забезпечувати безоплатну медичну допомогу в державних і комунальних закладах, що сприяє доступності для неповнолітніх, дозволяючи їм реалізовувати автономію без жорстких вікових бар'єрів.

Водночас, Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Україною, у статті 12 визначає необхідність врахування думки дитини відповідно до її віку та зрілості [2]. Концепція «зрілої малолітньої особи» передбачає, що неповнолітні, які досягли певного рівня інтелектуальної та емоційної зрілості, можуть самостійно приймати рішення щодо

медичного втручання [3], наприклад, щодо вакцинації, психотерапії чи репродуктивного здоров'я, без обов'язкової згоди батьків чи опікунів.

В Україні конституційне право дитини на автономію в медичних рішеннях впливає зі статей 28 та 49 Конституції, а також Цивільного кодексу, який розрізняє малолітніх з частковою дієздатністю та неповнолітніх з неповною дієздатністю. Малолітні діти не мають повної автономії, їхніми медичними рішеннями керують батьки чи опікуни, які зобов'язані забезпечувати здоров'я та права дитини.

Відповідно до статті 34 Цивільного Кодексу України повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття). У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. В такому випадку фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця. Повна цивільна дієздатність зберігається незалежно від припинення неповнолітньою особою шлюбу або визнання його недійсним з підстав, не пов'язаних з протиправною поведінкою неповнолітньої особи, трудового договору, або ж підприємницької діяльності [4].

Стаття 281 Цивільного Кодексу України передбачає, що медичні, наукові та інші дослідження можуть проводитися лише щодо повнолітньої дієздатної фізичної особи за її вільною згодою. Стерилізація може відбутися лише за бажанням повнолітньої фізичної особи. Повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій [4].

Додатково, стаття 49 Конституції України передбачає, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а також те, що держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Це положення поширюється на дітей як на суб'єктів конституційних прав, підкреслюючи універсальність охорони здоров'я без дискримінації за віком чи станом здоров'я. Обґрунтуванням включення цієї статті в контекст автономії зрілої малолітньої особи є те, що ефективне медичне обслуговування передбачає врахування індивідуальних особливостей пацієнта, включаючи рівень зрілості дитини для прийняття рішень. Зокрема, держава зобов'язана забезпечувати безоплатну медичну допомогу в державних і комунальних закладах, що сприяє доступності для неповнолітніх, дозволяючи їм реалізовувати автономію без економічних бар'єрів [5].

З 14 років дитина набуває права обирати лікаря та методи лікування за рекомендаціями, що імпліцитно визнає елементи автономії. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» гарантує безоплатну медичну допомогу та повагу до думки дитини, але вводить доктрину «зрілої малолітньої особи» не експліцитно [6].

У Канаді прийняття рішень дітьми щодо питань охорони здоров'я відбувається в рамках багаторівневої правової бази. По-перше, існує доктрина загального права «зрілого неповнолітнього». Як правило, батьки мають право приймати рішення щодо лікування від імені своїх дітей. Однак доктрина зрілого неповнолітнього дозволяє дітям, які є достатньо зрілими, самостійно приймати рішення щодо свого лікування. По-друге, існує провінційне та територіальне законодавство, що регулює порядок надання згоди на

медичне лікування. Ці статuti часто передбачають певний вік, з якого діти вважаються компетентними давати згоду на лікування. По-третє, існує законодавство про захист дітей. Ці провінційні та територіальні статuti дозволяють агентству захисту дітей звертатися до суду з проханням призначити лікування дитини, якщо дитина або батьки відмовляються давати згоду. Протоколи щодо охорони здоров'я в Канаді тісно пов'язані зі статтею 12 Конвенції про права дитини, яка підкреслює права дітей на участь у громадському житті, включаючи медичні рішення. У контексті Канади стаття 12 інтерпретується як основа для визнання права дітей на участь, де зрілі неповнолітні можуть брати участь у прийнятті рішень про своє здоров'я, балансуючи з батьківськими правами та державним захистом [7].

Отже, спираючись на все вищезазначене, можна зробити висновок, що концепція «зрілої малолітньої особи» є ключовим інструментом для розвитку автономії дитини в медичних рішеннях, балансуючи між захистом інтересів неповнолітніх і визнанням їхньої зрілості як суб'єктів прав. Українське законодавство, спираючись на конституційні норми та міжнародні стандарти, як Конвенція ООН про права дитини, поступово еволюціонує до індивідуального підходу, але потребує впровадження чітких критеріїв зрілості для уникнення непропорційного по відношенню до легітимної мети юридичного патерналізму. Тож, подальший розвиток українського законодавства має бути спрямований на нормативне закріплення критеріїв оцінки зрілості неповнолітнього, удосконалення механізмів врахування його думки у медичних питаннях та гармонізацію національної практики із міжнародними стандартами. Це сприятиме формуванню сучасної правової моделі, що визнає дитину повноцінним суб'єктом права вибору власного лікування, що гарантуватиме їй реальну можливість впливати на рішення щодо власного здоров'я.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 17.11.2025).
3. Sigman GS, O'Connor C. Exploration for physicians of the mature minor doctrine. J Pediatr 1991; 119:520–5.
4. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Чернецька Т. В. Особливості правового регулювання здійснення правана медичну допомогу неповнолітніми пацієнтами. Public Health Journal. 2022. № 1. С. 52–58. URL: <https://doi.org/10.32782/pub.health.2022.1.7>.
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII : станом на 27 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
7. Government of Canada, Department of Justice, Electronic Communications. (2023, February 2). Department of Justice - Article 12 of the Convention on the Rights of the Child and Children's Participatory Rights in Canada. <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/other-autre/article12/p3a.html>

Михайлюк Ілля
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 3 курсу ОС “Бакалавр”

Проблеми забезпечення прав дітей, яких було депортовано до країни-агресора

Після початку повномасштабної агресії проти України постала безпрецедентна проблема — вивезення тисяч українських дітей на територію держави-агресора або тимчасово окупованих територій, що створило нову категорію потерпілих — депортовані діти. Для України це не лише гуманітарне, а й правове питання: чинна національна система захисту прав дитини не була структурно готовою до реагування на масові депортації та до процесу повернення таких дітей.

Унаслідок цього Україна зіткнулася із системними прогалинами у:

- нормативному регулюванні статусу депортованої дитини;
- механізмах її розшуку, повернення та документального відновлення;
- координації між державними органами, залученими до процесу;
- психологічній і правовій реінтеграції після повернення.

Наразі українське законодавство не містить окремої категорії «депортована дитина» або «дитина, незаконно переміщена під час збройного конфлікту». Це призводить до правової невизначеності: такі діти формально не охоплюються поняттям «внутрішньо переміщена особа» і не можуть скористатись повним комплексом соціальних гарантій [1].

Виходом з такої проблеми є внесення змін до Закону «Про охорону дитинства» [2] — доповнити його статтею про статус депортованої дитини, визначивши її як дитину, яка незаконно утримувалася або була переміщена за межі підконтрольної території України внаслідок збройної агресії. Закріпити обов'язок держави забезпечити її розшук, повернення, юридичну і психологічну допомогу.

В Україні запроваджено план «Bring Kids Back UA», проте, він має стратегічний характер, але не має сили закону і не створює правових зобов'язань для органів влади. Повернення дітей здійснюється у форматі дипломатичних домовленостей або індивідуальних ініціатив.

На мою думку, варто прийняти спеціальний Закон України “Про повернення та реінтеграцію незаконно депортованих дітей”, який має визначити єдиний державний реєстр депортованих дітей із доступом правоохоронних органів та консульської служби, встановити гарантії безоплатного правового захисту дитини після репатріації.

Деталізувати процедуру міжнародного розшуку, повернення, медичного огляду, психологічної реабілітації, відновлення документів, шляхом прийняття підзаконних нормативно-правових актів і співпраці з міжнародними неурядовими і урядовими організаціями.

Також постає проблема в координуванні дій державних органів, адже сьогодні до питань повернення дітей залучено щонайменше п'ять суб'єктів: Офіс Омбудсмена, Міністерство Закордонних Справ, Мінсоцполітики, Офіс Генерального прокурора, Нацполіція [3]. Відсутність єдиного центру відповідальності призводить до втрати інформації, дублювання запитів і неузгодженості дій, тому варто створити єдиний міжвідомчий координаційний центр, який забезпечуватиме збір даних, верифікацію особистостей, міжнародну комунікацію та юридичну підтримку родин.

Ще однією проблемою є недостатня психологічна та соціальна реінтеграція в сучасне українське суспільство, адже повернення дітей не завершується актом репатріації — необхідне відновлення національної ідентичності, мовних навичок, які країна-агресор намагається знищити після незаконної депортації. Наразі ці функції покладені на місцеві служби у справах дітей, які не мають достатньої кількості ресурсів і підготовки [4], тому варто створити мережу центрів соціально-психологічної реабілітації депортованих дітей з державною сертифікацією фахівців.

Отже, українська система захисту прав дітей, незаконно депортованих до держави-агресора, потребує структурної кодифікації та інституційного оновлення. Наявні підзаконні механізми є фрагментарними й не гарантують сталого результату. Реалізація запропонованих заходів дозволить сформувати національну модель повернення та реінтеграції дітей, що стане невід'ємною частиною державної політики в умовах перехідного правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII: станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 11.11.2025)
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III: станом на 6 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 11.11.2025)
3. Про затвердження Порядку виявлення, повернення, забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, які депортовані або примусово переміщені, або перебували під ризиком депортації та/або примусового переміщення внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, або осіб з числа дітей: Постанова Каб. Міністрів України від 14.04.2024 №551 : станом на 14 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-2024-п#Text> (дата звернення 12.11.2025)
4. Аналітичний звіт «Доступ до соціальних послуг населення, яке постраждало внаслідок збройної агресії Російської Федерації». Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України з питань захисту майнових та немайнових прав внутрішньо переміщених та інших осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/75507.pdf> (дата звернення 12.11.2025)

Михаленко Діана

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

студентка 1 року навчання ОС «Магістр»

Мовна реінтеграція в освітньому процесі на деокупованих територіях: баланс між справедливостю та захистом державної мови

В українському суспільстві питання освіти завжди матиме свою проблематику, в тому числі у зв'язку із процесами реінтеграції тимчасово окупованих територій. Час перебування під гнітом іншого культурно-інформаційного простору прямо пропорційно впливає на вибудовування певних переконань та уявлень контексту дійсності, а в даному випадку у деформованому його прояві. Це стосується в тому числі і мовного компонента, адже російська мова стала основним інструментом навчання, а як наслідок

спілкування та самоідентифікації дітей на територіях, окупованих Росією. З поверненням цих земель поставатиме складне питання: *як забезпечити право дитини на освіту, гарантуючи при цьому пріоритетність та захист державної мови?*

Закріплення української мови як державної на конституційному рівні та визнання її мовою освітнього процесу в закладах навчання відповідно до Закону України «Про освіту» (ст. 7) [1] чітко визначає місце української мови в системі освіти, наче б то не створюючи жодних проблемних питань.

Втім, як діяти у випадку, коли дитина, перебуваючи на тимчасово окупованих територіях, протягом довгого часу здобувала знання виключно російською мовою? Тут варто нагадати, що *принцип рівності має дві складові*: формальну (інша назва арифметична) та фактичну. З точки зору формальної рівності проблеми немає: всім учням надається ідентична освітня база, викладання відбувається однаковим способом, і відповідно оцінювання здійснюється рівним чином незалежно від будь-яких обставин соціальної дійсності та середовища.

Якщо ж виходити з концепції фактичної рівності, то дитина, яка протягом певного часу навчалася російською мовою, зі зрозумілих причин перебуватиме в гіршому початковому становищі у порівнянні з іншими учнями. Більше того, така ситуація фактично може призводити до позбавлення права на освіту. Таким чином виникатиме не лише потенційний, а і реальний конфлікт між необхідністю забезпечення функціонування української мови як державної в освітньому процесі та принципом фактичної рівності.

Дана проблема також може бути розглянута з точки зору *суперечності двох підходів щодо розуміння верховенства права*. Формальний підхід передбачає суворе дотримання законодавства, що означає обов'язкове навчання українською мовою без винятків. Матеріальні ж концепції «виходять» за межі законодавчих приписів, враховуючи норми моралі, ідеї рівності та справедливості тощо. У цьому сенсі варто згадати формулу Радбруха¹, згідно якої закон, позбавлений справедливості, перестає бути правом у справжньому його значенні. В розрізі досліджуваної нами теми ця формула може бути інтерпретована наступним чином. Якщо держава забезпечує лише формальне виконання мовної політики, не враховуючи, що діти можуть опинитися в освітній ізоляції через мовний бар'єр, це буде суперечити матеріальному змісту верховенства права. Тоді право перестає служити людині, і стає лише засобом державної дисципліни, тобто не втілює основоположні ознаки права загалом.

Схожий підхід можна знайти і в представника змістовної концепції розуміння верховенства права Рональда Дворкіна: кожне правозастосування повинно спиратися не лише на правила, а і на моральні принципи, які найкраще виправдовують систему права як цілісність. З огляду на тему нашого дослідження це означає, що держава повинна створити перехідні механізми для мовної адаптації дітей. Такий підхід узгоджується з матеріальним розумінням верховенства права, даючи змогу забезпечити *справедливий результат, а не лише формальне виконання норми*.

¹ Формула Радбруха - концепція, сформульована після Другої світової війни для обґрунтування притягнення до відповідальності за злочини, вчинені «за законом», але всупереч справедливості. Сьогодні використовується як універсальний критерій вирішення складних юридичних ситуацій, зокрема конфліктів між формальним законом та фундаментальними принципами права.

В контексті нашого дослідження цікавою є праця «Теорія справедливості» [2, с.44] Джона Ролза, в якій він писав про *концепцію «справедливості як чесності»* і наголошував, що справедливість – це не рівність результатів, а рівність можливостей. Тобто якщо у двох дітей різні стартові умови, то однакове ставлення до них може бути глибоко несправедливим. Отже, в даному разі ми знову повертаємось до фактичної рівності з урахуванням різниці початкових умов. Вона своєю чергою може досягатись за допомогою двох субпринципів: *диференціації правового регулювання та позитивних дій*. В першому випадку ми не в змозі встановити спеціальні норми для даної групи осіб, оскільки ми стикнемось із проблемою визначення її характеристики, яка не відноситься ні до національної меншини, ні до корінного народу. В другій ситуації існує небезпека трансформації позитивної дискримінації в реверсну².

Ще в часи Античності Аристотель зачіпав тему справедливості. Розділ V «Нікомахової етики» [3, с. 189] пронизаний ідеєю *справедливості як свого роду доброчесності* у відносинах між людьми, тому будь-яке правове рішення повинне відновлювати баланс у відносинах (так звана вирівнювальна справедливість). Екстраполюючи, діти, які втратили доступ до української освіти через окупацію, не можуть бути поставлені в ті ж умови, що й інші. Тому поступова адаптація просто кричуще необхідна для вирівнювання позицій.

Повертаючись до викладеної вище тези, особливість цієї ситуації полягає в складності характеристики даної групи осіб, адже населення деокупованих територій не відноситься до національної меншини. Це впливає з самого поняття даної категорії, наявної в Законі України «Про національні меншини (спільноти) України» (п. 1 ч. 1 ст. 1) [4]. Основними її ознаками є не українське етнічне походження, відмінності у мові, культурі, наявність цілі збереження своєї ідентичності та усталене проживання на території України. Очевидно, що люди з деокупованих територій не підпадають під дану характеристику. Більш того, називаючи їх так званою «російськомовною меншиною», відбудеться підтримка наративів Росії, фактична легітимізація окупаційної політики. Тому класичні підходи захисту національних меншин тут не працюють.

В цьому контексті цікавою для розгляду є справа Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) *Valiullina and Others v. Latvia* (2023) [5]. Передумовою до скарги стало ухвалення в Латвії змін до освітнього законодавства, якими збільшили частку предметів, що викладаються державною (латиською) мовою, та зобов'язали школи з російською формою навчання поступово перейти до моделі пріоритетності державної мови. Заявники (батьки, педагоги російськомовних шкіл) подали скаргу щодо порушення права на освіту та заборони дискримінації. Важливим щодо позиції держави був також історичний контекст (в Україні він також має суттєве значення). Латвія наголошувала, що у радянський період латиська мова була системно витіснена, тому після відновлення незалежності держава має право вживати активних заходів щодо її відновлення. ЄСПЛ своєю чергою не виявив порушення та сформулював кілька важливих для нас принципів: (1) Конвенція гарантує доступ до освіти, однак право на освіту не дорівнює праву на вибір мови навчання; (2) *Російськомовні в Латвії не є національною меншиною, оскільки не є корінною чи історично устаткованою групою осіб, тому дискримінація відсутня*; (3) Держава має «широке поле розсуду» у питаннях мовної політики, особливо коли

² Традиційно під реверсною дискримінацією розуміється ситуація, коли заходи позитивної дискримінації, спрямовані на підтримку однієї групи, призводять до необґрунтованого обмеження прав або можливостей представників іншої домінуючої групи.

йдеться про захист офіційної мови або подолання наслідків історичних процесів асиміляції.

В судовій практиці ЄСПЛ маємо й інші рішення, пов'язані із освітньою тематикою в контексті мовної реінтеграції. Наприклад, у справі *Catan and Others v. Moldova and Russia* (2012) [6] заявниками були діти та батьки з молдовської громади в Придністров'ї, де сепаратистська влада заборонила використання латинської абетки у школах і примусила перейти на кирилицю, запровадивши власну навчальну програму. Суд визнав, що такі дії становили втручання у право на освіту (стаття 2 Протоколу №1). Було встановлено, що «ПМР» здійснювала політику русифікації, яка підривала культурну ідентичність молдовської громади. Водночас Суд наголосив, що обов'язки держав щодо права на освіту не обмежуються їхньою територією. Молдова мала позитивний обов'язок підтримувати своїх громадян навіть у регіоні, який тимчасово не контролює (порушень в цій частині виявлено не було), а Росія – нести відповідальність за дії підконтрольного режиму.

В даному випадку ми маємо дзеркальну ситуацію. На відміну від окупантів держава Україна не прагне асимілювати, а навпаки повертає вкрадену українську ідентичність. Ситуація, що може скластися в Україні після деокупації територій, має певні паралелі. Водночас мовна політика не повинна перетворюватися на відображення того, проти чого вона бореться.

Підсумовуючи, Україна стикається з ситуацією, коли частина дітей тривалий час перебувала в середовищі, де державна мова була витіснена та заборонена. Проте ці діти не є національною меншиною, вони належать до української нації. Відтак держава має не лише право, а й обов'язок забезпечити їх інтеграцію в українськомовний освітній простір, при цьому зберігаючи принцип пропорційності, вводячи адаптивні мовні програми та забезпечуючи поетапність переходу. Державна мовна політика в освіті буде справедливою та сумісною з правом на освіту за умови її спрямування на захист української мови з гарантіями реального доступу до навчання.

Список використаних джерел:

1. Про освіту. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Ролз Дж. Теорія справедливості. Київ: Вид-во Соломії Павличко "ОСНОВИ", 2001. 822 с.
3. Арістотель. Нікомахова етика. Київ: "АКВІЛОН-ПЛЮС", 2002. 479 с.
4. Про національні меншини (спільноти) України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>
5. HUDOC - European Court of Human Rights. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":\["001-226485"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B)
6. HUDOC - European Court of Human Rights. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B"itemid":\["001-114082"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B)

Петелюк Катерина
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС “Бакалавр”

Проблеми ідентифікації депортованих дітей як ключова перешкода повернення в Україну

Початок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року спричинив масштабну гуманітарну катастрофу, одним із найгостріших проявів якої стало насильницьке вивезення українських дітей з окупованих територій. У перші ж тижні війни російські війська захопили значні частини південних і східних областей, що відкрило можливість для системного переміщення дітей як із закладів інтернатного типу, так і з родин.

Під тривалим контролем окупантів опинилася Херсонська та частина Запорізької області, а також території Донецької та Луганської областей. Серед перших міст, які були захоплені — Херсон, Мелітополь, Бердянськ, Генічеськ, Нова Каховка, Маріуполь, Волноваха, а також райони навколо Рубіжного, Северодонецька та Попасної. На цих територіях російська влада швидко вибудувала окупаційну адміністрацію, що створило умови для масштабного й організованого вивезення дітей до російської федерації та тимчасово окупованого Криму.

Загалом, за даними міжнародних та українських джерел, з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну було депортовано понад 19000 дітей, причому реальна кількість може бути значно більшою через недоступність повної інформації та системну відсутність реєстрації на окупованих територіях [1].

Однією з ключових причин ускладнення подальшого розшуку та повернення українських дітей стало те, що значна частина з них була вивезена без будь-яких документів, або ж такі документи цілеспрямовано знищувалися чи фальсифікувалися окупаційними адміністраціями. Правозахисні та державні структури неодноразово фіксували випадки, коли дітей позбавляли українських свідоцтв про народження, їм присвоювали нові імена, змінювали дату народження чи видавали російські документи [2].

Випадком жорстокості окупаційної влади є ситуація, що трапилася з Євгеном та його трьома дітьми у ході встановлення контролю над Маріуполем, що вкотре продемонструвало байдужість та вміння психологічного тиску окупантів. Під час перебування у бомбосховищі російські солдати поставили родині ультиматум: сісти в автобус або підрозділ чеченців «очистити» сховище. Євген та його діти були примусово переміщені до Донецької області. Сам Євген потрапив до фільтраційного табору на 45 днів, під час яких не мав жодного контакту зі своїми дітьми. Після звільнення він дійшов до найближчого населеного пункту, де йому повідомили, що його дітей уже забрали до росії. Через кілька днів Євген отримав дзвінок від свого старшого сина, який повідомив, що батько має п'ять днів, щоб приїхати по них, інакше дітей віддадуть на усиновлення. За таких умов існувала висока ймовірність зміни або фальсифікації документів дітей, що значно ускладнювало їхнє подальше ідентифікування та повернення в родину. В умовах неможливого вибору та відсутності коштів після звільнення з фільтраційного табору волонтери організували фінансову підтримку, завдяки якій Євген зміг дістатися росії, возз'єднатися з дітьми та евакуюватися до Естонії, де родина нині проживає [3].

Такі практики напряму суперечать міжнародним нормам, зокрема статті 49 Женевської конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни, яка передбачає

заборону здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні. А також порушення й статті 50 цієї ж конвенції, яка наголошує, що окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. Вона за будь-яких обставин не повинна змінювати їхнього громадянського статусу або вносити їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій [4].

Окрім того, росія, як учасниця Конвенції про права дитини, напругу порушує норми, які зазначені у статті 7, яка передбачає право на ім'я та національну ідентичність, а також у статті 8, згідно з якою держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання [5]. До того ж, порушується й стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, у якій визнається порушенням незаконна депортація громадян або переміщення чи незаконне позбавлення волі [6].

Фальсифікація документів або позбавлення дітей законної ідентичності суперечить і національному законодавству. Порушуються норми Конституції України, зокрема стаття 3, у якій визначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; стаття 32, згідно з якою ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя [7], а також приписи Кримінального кодексу України, а саме: стаття 358, яка передбачає покарання за фальсифікацію документів; стаття 146, згідно з якою наявний каральний захід за незаконне позбавлення волі або викрадення людини; а також стаття 148, яка впроваджує кримінальну санкцію за підміну дитини [8].

Виходячи з цього, росія вкотре демонструє свою аморальність, грубо порушуючи міжнародні домовленості та права дітей, і повинна нести відповідальність за свої дії. На мою думку, в умовах сучасної війни необхідно створити чітку й ефективну систему покарань за такі злочини, оскільки існуючі механізми реагування не дають належного стримуючого ефекту і дозволяють державі-агресорці продовжувати насильницькі дії проти дітей та мирного населення. Така система має включати міжнародну кримінальну відповідальність із невідворотним притягненням винних до суду, посилення економічних, фінансових і політичних санкцій, а також дипломатичні заходи, так як: обмеження участі росії у міжнародних організаціях, політичну ізоляцію та підтримку судових позовів проти неї. Крім того, важливо передбачити механізми й відшкодування шкоди дітям та їхнім сім'ям, які постраждали від депортації або фальсифікації документів, адже відновлення їхніх прав є важливою частиною справедливості та гуманітарного реагування.

Важливою складовою реалізації цих заходів стає створення національного реєстру осіб, депортованих або насильницько-переміщених під час війни. Такий реєстр дозволяє не лише систематизувати інформацію про постраждалих, але й значно полегшує процес встановлення їхньої ідентичності та відновлення сімейних зв'язків. Він слугує надійною основою для подальшого відновлення прав дітей і притягнення винних до відповідальності, забезпечуючи координацію дій між державними органами та правозахисними структурами. Створений механізм уже функціонує, адже спеціальна комісія активно працює над фіксацією випадків депортації, верифікацією даних та

пошуком шляхів повернення дітей. Це рішення демонструє рішучість і послідовність держави у захисті своїх громадян, особливо найвразливіх груп, навіть у найскладніших умовах війни.

Список використаної літератури:

1. Deportation, Treatment of Ukraine's Children by Russian Federation Take — <https://press.un.org/en/2023/sc15395.doc.htm?utm>
2. РБК-Україна — <https://www.rbc.ua/rus/news/rosiyi-zminyuyut-imena-ta-dati-narodzhennya-1685547895.html>
3. RAZOM for Ukraine — https://www.razomforukraine.org/wp-content/uploads/2023/07/UPDATED-January-2024-one-pager-Children-of-War_-_Russias-Forced-Deportation-of-Ukrainian-Children.pdf?utm_source
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни — https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154/conv#n1494
5. Конвенція про права дитини — https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
6. Римський статут міжнародного кримінального суду — https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/conv#n69
7. Конституція України — <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#n4334>
8. Кримінальний кодекс України — <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/stru#Stru>

Покотілов Павло

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 4 курсу ОС «Бакалавр»*

Особливості механізму захисту корпоративних прав малолітніх і неповнолітніх осіб в країнах ЄС

Механізм забезпечення прав людини розуміється як система ефективних юридичних засобів (гарантій) реалізації, охорони та захисту прав людини, закріплених у нормативно-правових актах та в інших джерелах права, а також засобів, за допомогою яких формується правосвідомість людини [1].

На нашу думку, в системі юридичних гарантій (засобів) забезпечення корпоративних прав малолітніх і неповнолітніх осіб, з огляду на їх неповну (або часткову) дієздатність, найбільшу цікавість становить дослідження засобів охорони та захисту таких прав визначених вище категорій осіб.

Наразі доктрина корпоративного права в частині набуття і здійснення малолітніми та неповнолітніми особами корпоративних прав виходить з наступного.

Малолітні та неповнолітні особи визнаються повноправними учасниками корпоративних правовідносин. Малолітні можуть виступати засновниками юридичних осіб через своїх законних представників. Внесення представниками малолітньої особи вкладу до статутного капіталу здійснюється за загальними правилами управління майном дитини й потребує попереднього дозволу органу опіки та піклування у випадку передачі нерухомого майна чи транспортних засобів як внеску. Повнолітні особи також можуть бути засновниками товариства, якщо таке право не обмежене законодавством або установчими документами юридичної особи. Вклад до статутного капіталу вони вносять самостійно за рахунок власного заробітку, стипендії чи іншого

доходу. Якщо ж внеском є нерухоме майно або транспортні засоби, неповнолітній повинен отримати письмову нотаріально посвідчену згоду батьків, усиновлювачів або піклувальників, а також дозвіл органу опіки та піклування. Малолітні й неповнолітні можуть набувати корпоративних прав і на похідних підставах, зокрема шляхом придбання частки у статутному капіталі товариства. Окремим порядком набуття корпоративних прав малолітніми і неповнолітніми особами є набуття таких прав в порядку спадкування [2, ст. 130-145].

Окремо зазначимо про те, що на національному рівні можуть запроваджуватися законодавчі обмеження щодо права малолітніх та неповнолітніх осіб бути учасником юридичних осіб окремих організаційно-правових форм. Так, у відповідності до положень Комерційного Кодексу Франції, така особа не може бути учасником повного товариства (*société en nom collectif, SNC*), ані виступати в якості учасника із необмеженою відповідальністю (повного учасника) у простому командитному товаристві (*société en commandite simple, SCS*) або в командитному акціонерному товаристві (*société en commandite par actions, SCA*). Пов'язано це з тим, що неемансипована неповнолітня (так само і малолітня) особа не може набувати статусу суб'єкта господарювання (*statut de commerçant*), а учасниками юридичних осіб вищезазначених організаційно-правових форм відповідно до положень Комерційного Кодексу Франції можуть бути виключно суб'єкти господарювання. Варто зазначити, що, відповідно до французького законодавства, у разі продовження діяльності товариства, в яких в силу закону учасниками не можуть бути зазначені вище особи, в разі, якщо один або декілька спадкоємців померлого учасника є неповнолітніми особами, які не є емансипованими, такі спадкоємці відповідають за борги товариства лише в межах спадкового майна померлого. Крім того, протягом одного року з дня смерті попереднього учасника, таке товариство повинно бути перетворено в командитне товариство, у якому неповнолітня/малолітня особа може набути статусу учасника. У разі невиконання цієї вимоги товариство підлягає ліквідації. Таким чином, відповідні обмеження, звичай, пов'язані із неможливістю набуття спеціального статусу суб'єкта господарювання особою, наділеною неповною або частковою дієздатністю.

Під засобами охорони і захисту корпоративних прав дитини слід розуміти передбачені або санкціоновані законом заходи, які безпосередньо спрямовані на запобігання порушення корпоративних прав і законних інтересів дитини або на усунення перешкод у здійсненні таких прав [3].

Такими засобами є засоби: встановлені законом, встановлені договором і засоби, що встановлюються судом або іншим органом, до повноважень якого входить прийняття рішень у справах щодо опіки і піклування.

Наразі можна вести розмову про досягнення «європейського консенсусу» щодо мінімальних заходів (засобів) охорони права власності дитини, що встановлені законом, зокрема і охорони її корпоративних прав, що, за загальним правилом є невіддільними від частки в юридичній особі корпоративного типу, яка становить окремий об'єкт права власності [4].

Важливою є інституційна складова механізму захисту прав неповнолітніх/малолітніх осіб, що охоплює діяльність спеціальних органів, уповноважених на здійснення заходів з охорони і захисту прав дитини.

Йдеться про два типи органів: органи судової влади (існує два підходи: за першим, такі повноваження здійснюють загальні суди (наприклад, *Familiengericht* у ФРН, *justice*

de paix в Бельгії, kantonrechter в Нідерландах, тощо) за другим, такі повноваження здійснює спеціальний суд зі справ опіки (juge des tutelles у Франції, giudice tutelare в Італії, тощо); та органи виконавчої влади або допоміжні органи, що підзвітні органам місцевого самоврядування (служби, агентства, офіси, спеціальні центри, що створюються на національному (Болгарія, Данія, Ірландія, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія), регіональному (Греція, Угорщина), або місцевому рівні (Австрія, Франція, Чехія, Німеччина, Естонія, Італія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словенія). Існують також країни, в яких було створено подібні інституції як на національному, так і на місцевому рівнях (Бельгія, Фінляндія). Особливою є ситуація в Іспанії, в якій інституції з опіки створено на регіональному і місцевому рівнях [5].

Окремо варто зазначити про інститут сімейних рад (conseil de famille) у Франції. Сімейна рада - це інституція, що складається мінімум із чотирьох членів з числа родичів або споріднених осіб по лінії батька/матері малолітньої особи, за відсутності таких, з друзів чи сусідів сім'ї, призначених суддею зі справ опіки (ст. 399 ЦК Франції) Вона збирається під головуванням цього судді, коли того вимагають обставини (статті 407–409 ЦК Франції). Сімейна рада є одним із органів контролю за опікуном. До її повноважень належать: призначення опікуна, коли особа опікуна не встановлена ані заповітом, ані законом; призначення заміщуючого опікуна (subrogé tuteur, який здійснює нагляд за діями основного опікуна). Вона також може відсторонити цих опікунів (ст. 401 ЦК Франції), надати дозвіл на істотні правочини й інші дії, що стосуються майна або особи, яка перебуває під опікою.

Важливою є роль додаткових (субсидіарних) засобів охорони корпоративних прав малолітньої/неповнолітньої особи, що мають корпоративно-договірний характер, які дозволяють делегувати реалізацію корпоративних прав професійному та незалежному адміністратору, мінімізуючи потребу в постійному судовому/адміністративному контролі. Французька *fiducie* або характерний для британської системи *trust* передбачає передачу активів фідучіарію (trustee), який управляє ними в інтересах бенефіціара згідно з договором. Схожа нідерландська модель *STAK* (*stichting administratiekantoor*) функціонує наступним чином: фундація фактично реалізує корпоративні права, що належать неповнолітній/малолітній особі, в той час, як така особа (звісно, через її батьків/опікунів) періодично отримує депозитарні розписки від фундації.

Можливим є передача малолітній/неповнолітній особі частки в юридичній особі корпоративного типу із одночасним або послідовним заснуванням сімейних інвестиційних компаній (*Family investment company*) або сімейних фондів (*Familienstiftung*), які будуть реалізовувати корпоративні права від імені дитини. Ще одним засобом захисту є встановлення статутних запобіжників (зокрема *pre-emption rights*, *transfer restrictions*, механізми *locked shares*), що унеможливають небажане відчуження часток, що належить неповнолітній або малолітній особі.

До того ж, важливу роль відіграють засоби судового захисту прав дитини, до яких відносять: попередній судовий дозвіл на вчинення значних правочинів (ст. 320 ЦК Італії; ст. 387-1 ЦК Франції; §1643 BGB ФРН); встановлення переліку правочинів, на вчинення яких необхідна згода суду (ст. 387-1 ЦК Франції); призначення *ad hoc* представника дитини в судовому процесі або для справ, виконання яких батьки або опікун через об'єктивні перешкоди не можуть забезпечити (ст. 388-2 ЦК Франції; §1909 BGB Німеччини); встановлення порядку управління майном дитини, в тому числі, корпоративними правами; визнання правочину, вчиненого з порушенням порядку, визначеним законом, недійсним; відшкодування збитків/матеріальної шкоди, тощо.

Таким чином, можна зробити висновок про існування певних загальноєвропейських концепцій захисту корпоративних прав малолітніх та неповнолітніх осіб.

Список використаних джерел:

1. Yarmol L. V. Legal mechanism for implementation of human rights in Ukraine: state and directions of improvement. Analytical and Comparative Jurisprudence. 2021. No. 1. P. 5–10.
2. Негода, О. А. Захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб: цивільно-правовий аспект : дис. ... д-ра філос.: 081, 08; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. - Харків, 2020. - 278 с.
3. Erdem Türkelli G. Children's Rights Obligations and Business. In: Children's Rights and Business: Governing Obligations and Responsibility. Cambridge University Press; 2020: ст. 3-126.
4. Geneste A. Les titres sociaux dans le régime de la communauté légale : Thèse de doctorat Droit privé et sciences criminelles Montpellier 2019. URL: https://theses.hal.science/tel-03424729/file/GENESTE_2019_archivage_cor.pdf.
5. Guardianship systems in the European Union: developments since 2014. European Union Agency for Fundamental Rights. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/guardianship-systems-children-update>

Родінка Євгенія

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 3 курсу ОС "Бакалавр"*

Вербування та мілітаризація дітей на окупованих територіях: порушення міжнародного гуманітарного права

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року, призвела до тимчасової окупації частини територій держави. Одним із найбільш тяжких порушень прав людини на цих територіях є системне вербування та використання дітей у збройних формуваннях, а також залучення їх до диверсійної діяльності.

У контексті збройного конфлікту в Україні зафіксовано численні випадки викрадення, примусового "перевиховання" та мілітаризації дітей на тимчасово окупованих територіях. Такі дії спричиняють глибоку гуманітарну кризу та становлять серйозну загрозу для реалізації основоположних прав дитини й майбутнього розвитку українського суспільства.

Станом на 3 листопада 2025 року відповідно до даних єдиної державної інформаційної платформи "Діти війни" зафіксовано 19 546 дітей, які були депортовані або примусово переміщені до Російської Федерації. [1]

Депортація дітей згідно з міжнародним правом визнається злочином проти людяності. Зокрема, пункт d) статті 7 Римського статуту відносить депортацію або насильницьке переміщення цивільного населення до категорії злочинів проти людяності. Із теоретичного погляду, зміст такого діяння, як депортація, також цілком відповідає родовим ознакам злочинів проти людяності, серед яких зазвичай виокремлюють такі: а) масовість (тобто масштабність): потерпілими суб'єктами, жертвами таких злочинних діянь є мирне населення, його певні соціальні групи, спільноти; б) систематичність

(тривалість); в) цілеспрямована організованість (зазвичай інституціоналізованість); г) пов'язаність зі станом війни, збройними конфліктами, нападами. [2]

У разі вчинення депортації під час збройного конфлікту цей акт набуває статусу воєнного злочину. Відповідно до статті 8 Римського статуту, до воєнних злочинів належать грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, зокрема IV Женевської конвенції, яка захищає цивільне населення під час війни. Зокрема, це стосується незаконного переміщення, депортації або позбавлення волі осіб, захищених Конвенцією, включно з дітьми (підпункт VII пункту «а» частини 2 статті 8). До того ж, пряме чи опосередковане переміщення окупаційною державою власного населення на окуповану територію або депортація (переміщення) на чи за межі окупованої території (підпункт VIII пункту «б» частини 2 статті 8) також класифікується як воєнний злочин. Підтвердженням вчинення незаконної депортації населення та незаконного вивезення населення з окупованих регіонів України до Російської Федерації є ордер на арешт Президента РФ В. Путіна та Уповноваженої при Президенті РФ з прав дитини М. Львови-Белової, виданий Палатою попереднього розгляду II Міжнародного кримінального суду. [3]

Однією з основних цілей організованого вивезення дітей з тимчасово окупованих територій України до дитячих таборів, розташованих у Криму та суб'єктах Російської Федерації, є їхнє так зване «перевиховання» - тобто інтеграція неповнолітніх громадян України в освітньо-виховну систему, затверджену урядом РФ. За доступними даними, не менше 32 з 43 ідентифікованих таборів цілеспрямовано здійснюють діяльність із впровадження програм «освіти та культурного розвитку», які відповідають державним стандартам Росії. [4] Ці програми містять пропагандистські наративи російської сторони щодо причин і характеру збройної агресії проти України, а також викривлені інтерпретації історії українсько-російських відносин. Слід констатувати, що неповнолітні, утримувані в зазначених дитячих таборах, перебувають у стані підвищеної вразливості внаслідок ізоляції від батьків та відсутності чіткої інформації щодо можливих строків їхнього возз'єднання з родинами. З метою отримання формальної згоди законних представників на переміщення дітей до вказаних закладів з метою проведення так званих «перевиховних» заходів, представники окупаційних адміністративних органів вдаються до застосування психологічного тиску, свідомого викривлення інформації та використання різноманітних методів маніпуляції свідомістю як батьків, так і дітей.

Окремим проявом політики знищення української національної ідентичності та системного порушення прав дитини виступає мілітаризація освіти. Пропаганда військової служби серед цивільного населення на окупованих територіях, зокрема дітей, прямо заборонена статтею 51(1) Четвертої Женевської конвенції. Незважаючи на це, починаючи з 2014 року Російська Федерація здійснює масштабну кампанію з популяризації служби у власних збройних силах, приділяючи особливу увагу неповнолітнім громадянам на окупованих територіях України. Такі заходи мають системний характер і реалізуються під безпосереднім керівництвом та за фінансової підтримки окупаційних адміністрацій. До їхньої організації залучені відповідні органи влади, зокрема «Міністерство освіти, науки і молоді Республіки Крим», а також офіційні структури Російської Федерації, зокрема Міністерство спорту РФ. Зазначена діяльність має на меті формування у дітей лояльності до державних інститутів держави-окупанта та викривлення їхнього сприйняття війни, військової служби та власної національної приналежності. [5]

Поширене створення на окупованих територіях загонів «Юнармії» — всеросійського дитячо-юнацького військово-патріотичного громадського руху, започаткованого у 2016 році з ініціативи міністра оборони РФ Сергія Шойгу. Головне завдання руху — залучення дітей до військового вишколу та пропаганда ідеології «руського мира». Для цього організовано різноманітні гуртки і секції, де діти вчать користуватися зброєю, проходять стройову й тактичну підготовку, беруть участь у воєнно-спортивних іграх та естафетах. Вступити в Юнармію можна з 8 до 18 років. Загони «Юнармії» були створені в Запорізькій та Херсонській областях. [6]

Умисні дії держави-агресора, спрямовані на мілітаризацію дітей у таборах перевиховання порушують низку їхніх основоположних прав, зокрема: право на збереження ідентичності та виховання у власному культурному середовищі, право на розвиток, право на освіту, право на відпочинок та гру, право на інформацію, право вільно висловлювати свою думку. [7] Ці права закріплені в Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року.

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року, спричинила системні порушення прав дитини на тимчасово окупованих територіях. До найбільш тяжких правопорушень належать депортація, примусове переміщення, мілітаризація та заходи з так званого «перевиховання» дітей. Вказані дії містять ознаки злочинів проти людяності та воєнних злочинів, що підтверджується нормами Римського статуту та Женевських конвенцій. Організоване переміщення дітей, їх систематична індокринація через освітні та культурні програми, а також впровадження мілітаризованих навчальних заходів є елементами цілеспрямованої політики, спрямованої на зміну національної ідентичності дітей та їх інкорпорацію у сферу впливу держави-окупанта. Вказані дії порушують гарантовані міжнародними нормативними актами права дитини, зокрема Конвенції ООН про права дитини, серед яких право на збереження культурної ідентичності, освіту, розвиток, відпочинок, отримання інформації та свободу висловлення думок. Таким чином, описані практики становлять серйозне порушення міжнародних зобов'язань Російської Федерації та потребують належної правової оцінки й відповідного реагування з боку міжнародної спільноти.

Список використаних джерел:

1. Єдина державна інформаційна платформа «Діти війни» URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>
2. Рабінович, П. М. (2011). Делікти проти людяності як специфічний вид правопорушень. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія», т. 10, с. 58–68.
3. Офіційний сайт Міжнародного кримінального суду URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
4. Аналітична записка Центру прав людини ZMINA «Примусове переміщення та депортація до РФ дітей із тимчасово окупованих територій України» URL: https://zmina.ua/wpcontent/uploads/sites/2/2023/06/children_web_ukr.pdf
5. Повідомлення до Міжнародного кримінального суду відповідно до ст. 15 Римського статуту МКС «Відповідальність посадових осіб РФ за примушення населення Криму до служби в російських збройних силах (у контексті державної політики пропаганди військової служби серед дітей)», підготовлене прокуратурою Автономної

Республіки Крим і міста Севастополь та неурядовою організацією «Кримська правозахисна група».

6. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Порушення прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях України та у Росії: депортація, мілітаризація, індоктринація» URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/>

7. Інформаційна довідка Регіонального центру прав людини « Діти як зброя. Табори перевиховання» URL: <https://rchr.org.ua/analytics/dity-yak-zbroya-t-abory-perevyhovannya/>

Романко Анастасія

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
студентка 2 курсу ОС “Бакалавр”*

Повернення незаконно депортованих українських дітей: взаємодія держави та міжнародних інституцій

Протягом останніх десятиліть мільйони цивільних осіб — дітей, жінок і чоловіків — стали жертвами тяжких порушень міжнародного права, що викликало хвилювання інтернаціональної спільноти. Проблематика, пов'язана зі збройним конфліктом між Україною та російською федерацією (далі - рф), посилює свою актуальність у правовому вимірі. Зазначаючи про неправомірне втручання рф з 2014 року на територію України та посягання на невід'ємні права громадян нашої держави, особливої уваги потребує положення про те, що діти мають право на особливе піклування і допомогу [1], оскільки молоде покоління потребує спеціальних умов для фізичного, емоційного та соціального розвитку. На сьогоднішній день занепокоєння викликає організація рф масового вимушеного переміщення дітей з Херсонської, Запорізької, Донецької, Луганської та Харківської областей на території держав-агресорів (рф та білорусії), а також оформлення таких переміщень як “евакуацій”. У більшості випадків немає реальних ознак вимушеної евакуації, а навпаки — характерні риси примусу, маніпуляцій, погроз, роз'єднання сімей. Такими діями держави-агресора визнано виселення та/або вчинення інших примусових дій окупантом, у тому числі за відсутності усвідомленої згоди дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити, та усвідомленої згоди батьків або інших законних представників дитини, щодо переміщення дитини з території України, на якій вона законно перебувала [2].

Державою-окупантом здійснюється насильницьке переміщення дітей групи української нації до іншої групи [3], яку вчинено з наміром знищити повністю або частково етнічну групу. Саме такі відкриті агресивні дії свідчать про геноцид зі сторони органів державної влади рф відносно українського населення, адже в даному аспекті ми говоримо про депортацію, насильницьке переміщення, а, отже, про скоєний злочин проти людяності. Найбільш тяжкі правопорушення, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, не повинні залишатися непокараними, а ефективно розслідування повинно бути забезпечене як заходами на національному рівні, так і шляхом посилення міжнародного співробітництва [3]. Неухильне виконання норм міжнародного гуманітарного права є обов'язковим для всіх учасників збройного конфлікту. Це стосується, передусім, захисту дітей, збереження їхньої особистої ідентичності та людської гідності. Додатково маємо стверджувати про необхідність

створення умов для їхнього безпечного, усвідомленого та добровільного повернення відповідно до встановлених міжнародних стандартів і принципів. В даному аспекті тема незаконної депортації не підлягає жодній позитивній правовій оцінці. У Конвенції про права дитини 1989 року зазначено, що заборонено, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні [1]. Натомість основою обговорення актуальності даної проблематики є факт приховування рф інформації про місце перебування дітей, зміна їхнього громадянства, передання під опіку російським сім'ям, що однозначно є протиправним з точки зору відповідності вимогам міжнародного права. У зв'язку з припиненням офіційних мирних дипломатичних відносин між сторонами збройного конфлікту, взаємодія з питань повернення депортованих дітей може здійснюватися виключно через механізми опосередкованої комунікації та посередницькі інституції, що зумовлює необхідність залучення третіх держав та міжнародних організацій. Нашою метою є висвітлення основних механізмів повернення незаконно депортованих українських дітей, так як наявність факту скоєння злочину очевидна.

Чинна Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.), зокрема стаття 49, містить положення про те, що окупаційна держава, рф, здійснюючи переміщення або так звану «евакуацію» населення, зобов'язана в межах наявних можливостей гарантувати розміщення осіб, які перебувають під її контролем і захистом, у придатних та належних умовах [4]. Така діяльність має здійснюватись з дотриманням вимог санітарії, охорони здоров'я, безпеки та належного харчування, а також у спосіб, що виключає роз'єднання членів однієї сім'ї.

Як стверджується у Конвенції про права дитини 1989 р. [1], проведення таких евакуацій не може передбачати переміщення осіб, що перебувають під захистом, за межі окупованої території, за винятком випадків, коли цього неможливо уникнути з матеріальних причин. Особи, яких було евакуйовано в такий спосіб, повинні бути відправлені додому відразу після припинення воєнних дій на цій території. Держава-агресор використовує переміщення не як гуманітарний захід, а як інструмент примусової депортації, оскільки від початку ведення бойових дій з території України були вивезені близько 4,8 мільйона жителів України, з них понад 700 тисяч — діти, як зазначала у своїй доповіді (липень 2023 р.) ймовірна воєнна злочинниця Львова-Белова вказала. Під час двосторонньої зустрічі в Стамбулі 2 червня 2025 року Уряд України передав рф початковий список із 339 українських дітей, які були незаконно депортовані до рф або примусово переміщені з тимчасово окупованих територій України, з офіційним запитом про їхнє негайне та безумовне повернення [5]. Таким чином, факт одночасного визнання самою державною владою рф здійсненого та продовження тривалого недотримання норм міжнародного права не звільняє державу-окупанта від відповідальності за порушення норм Конвенції ООН про права дитини. Міжнародні організації (ООН, Рада Європи) можуть використовувати ці дані для розслідування воєнних злочинів, притягнення до міжнародної відповідальності та ініціювання репатріаційних механізмів.

У Річному звіті Генерального секретаря ООН щодо дітей і збройних конфліктів (СААС) за 2025 рік зафіксовано найвищий показник підтверджених порушень від моменту започаткування такого моніторингу [5]. Затверджений у 2024 році Кабінетом Міністрів України Порядок формування та адміністрування Реєстру відомостей про

дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії, виступає ключовим механізмом міжнародної взаємодії, оскільки публічний адміністратор може залучати дані неурядових та міжнародних інституцій для забезпечення його функціонування. Інституційним методом реалізації прав, закріплених Конституцією України, зокрема ч. 2 ст. 51 та ст. 92, щодо охорони сім'ї, дитинства, материнства і батьківства, має стати цілісно сформований державний механізм. Він включає діяльність компетентних органів публічної влади, спеціалізовані процедури та нормативно закріплені гарантії, спрямовані на ефективну реалізацію, охорону і захист прав та законних інтересів дітей через адміністративні, судові та міжнародно-правові інструменти [6].

Інтереси дітей - це найважливіше в справі турботи про них, як зазначається в Гаазькій конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, підписаної в Гаазі 25 жовтня 1980 р. Центральні органи держав зобов'язані взаємодіяти та організовувати співпрацю між уповноваженими органами своїх юрисдикцій для забезпечення якнайшвидшого повернення дітей. Аналізуючи фактичну ситуацію, що склалась в результаті війни між рф та Україною, маємо звертатись до положень Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. У статті 11 зазначено, що судові й адміністративні органи Договірних держав без затримок здійснюють усі процедури для повернення дітей [7]. Досліджуючи дане питання більш детально, маємо визнати, що у випадку неухвали судовими чи адміністративними органами рішення протягом шести тижнів від початку провадження, заявник або Центральний орган запитуваної держави (України) — за власною ініціативою чи на прохання Центрального органу держави, що запитує — можуть вимагати роз'яснення причин затримки. Отримана відповідь передається Центральному органу держави, що запитує, або безпосередньо заявнику. У разі, коли провадження розпочате після спливу одного року з моменту переміщення дитини, органи публічної влади зобов'язані видати розпорядження про її повернення, якщо лише не встановлено, що дитина вже інтегрувалася в нове середовище. Слід зазначити, що 17 березня 2022 року в Україні було створено Національне інформаційне бюро, серед цілей діяльності якого — ідентифікація дітей, сприяння їхній репатріації (тобто повернення на батьківщину з поновленням громадянських прав) та возз'єднанню з родинами. Водночас у супереч статтям 50 та 136 Женевської конвенції (IV) у рф не існує органу з відповідними повноваженнями. Тому незрозуміло, чи веде держава-агресор облік примусово переміщених та незаконно депортованих дітей і на якому рівні (федеральному, регіональному або місцевому), а також який орган має дану функцію [8].

Під час двосторонньої зустрічі в Стамбулі 2 червня 2025 року закликом до рф було надати повну та достовірну інформацію про всіх незаконно депортованих і примусово переміщених українських дітей, які перебувають під фактичним контролем рф, зокрема щодо їхнього місцеперебування, стану здоров'я, юридичного статусу й добробуту; а також забезпечити безперешкодний доступ міжнародним гуманітарним організаціям для оцінки їхнього становища та захисту їхніх прав і благополуччя [1]. Ігноруючи законні вимоги представників української влади, рф обґрунтовує свою позицію, заявляючи, що Україні передано «докладний» список з іменами 339 дітей, які нібито «втратили контакт із батьками» і не надала вичерпної інформації щодо місця їх перебування чи юридичного статусу, як стверджувала колишня радниця голови Офісу Президента України, директорка Bring Kids Back UA Дар'я Зарівна, на форумі GLOBSEC у Празі [9].

В аспекті нашої проблематики, важливо говорити й про діяльність Міжнародного комітету Червоного Хреста (далі - МЧКХ) - незалежної, нейтральної гуманітарної організації, який виступає своєрідним посередником та фасилітатором процесу возз'єднання родин [10]. Одним із завдань даного комітету визнано захист життя на гідності, дотримання міжнародного гуманітарного права, а саме: забезпечення комунікації родин з утримуваними цивільними; розшук зниклих безвісти, грошова допомога сім'ям, які втратили рідних [11].

Повернення українських дітей є визначальним елементом стратегії із забезпечення того, щоб діти більше ніколи не ставали інструментом чи жертвою збройних конфліктів. Усі заходи мають реалізовуватися з урахуванням першочергового пріоритету — найкращих інтересів дитини, як того вимагають норми міжнародного права. За Загальною декларацією прав людини [12], материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Усі дії держав мають бути спрямовані на те, щоб діти були повернуті додому швидко, безпечно та з урахуванням їхніх найкращих інтересів.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Закон України “Про охорону дитинства”. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14?find=1&text=%D0%B4%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F#w1_1
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду, ратифікований Україною 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
5. Сайт міністерства закордонних справ України. URL:
<https://mfa.gov.ua/news/zayava-mizhnarodnoyi-koalitsiyi-za-povernennya-ukrayinskih-ditej-shchodo-nezakonnoyi-deportaciyi-ta-primusovogo-peremishchen-nya-ukrayinskih-ditej-rf>
6. Конституція України 1996 р. URL:
[\[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0+%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8#w2_4\]](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0+%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8#w2_4)
7. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text
8. Аналітична записка «Механізми (шляхи) повернення українців, які були депортовані на територію Російської Федерації» - Центр прав людини ZMINA. URL:
<https://www.5am.in.ua/upload/media/2024/08/21/2023-10-01-mehanizmy-shlyahy-povernennya-ukrayintsiv-yaki-buly-deportovani-na-terytoriyu-rosijskoyi.p df>
9. Ukrinform. Україна чекає на відповідь Росії щодо переданого у Стамбулі списку дітей — Зарівна. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4004301-ukraina-cekae-na-vidpovid-rosii-sodo-peredanogo-u-stambuli-spisku-ditej-zarivna.html?utm_source=chatgpt.com
10. Аналітична записка «Механізми (шляхи) повернення українців, які були депортовані на територію Російської Федерації» - Центр прав людини ZMINA. URL:
<https://www.5am.in.ua/upload/media/2024/08/21/2023-10-01-mehanizmy-shlyahy-povernennya-ukrayintsiv-yaki-buly-deportovani-na-terytoriyu-rosijskoyi.p df>

11. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві - «Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ). URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2613-red-cross>

12. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE+%D0%BD%D0%B0+%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B5+%D0%BF%D1%96

Сірик Анастасія

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС “Бакалавр”*

Конституційні стандарти свободи слова в соціальних мережах: межі цензури, боротьба з дезінформацією та забезпечення національної безпеки

Свобода слова є одним із фундаментальних конституційних прав у демократичних державах, що забезпечує громадянам можливість вільно висловлювати свої думки, обмінюватися інформацією та брати участь у формуванні громадської думки. Водночас стрімкий розвиток цифрових технологій та масове використання соціальних мереж створили нові виклики для захисту цього права. Соціальні медіаплатформи стали не лише каналом для вільного вираження думок, але й майданчиком для поширення дезінформації, екстремістського контенту та інформаційних загроз національній безпеці, що є особливою проблемою на сьогоднішній день для України.

В Україні право на свободу думки і слова та на вільне поширення інформації гарантовано Конституцією. Зокрема, стаття 34 Конституції України встановлює: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір». Одночасно Конституція передбачає можливість законного обмеження цього права в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку...» [1].

Закон України «Про інформацію» додатково регулює механізми реалізації права на інформацію. Закон прямо забороняє інформаційні зловживання, зокрема використання інформації для розпалювання ворожнечі, пропаганди насильства або порушення територіальної цілісності України. Про це йдеться в ст. 28, зокрема: «інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини» [2].

Інтерпретації цих норм підтверджені рішеннями Конституційного Суду України. У своєму рішенні № 2-рп/2012 від 20 січня 2012 року КСУ підкреслив, що обмеження прав за статтею 34 можуть бути встановленими, якщо вони передбачені законом, переслідують законну мету та є необхідними в демократичному суспільстві [3]. У контексті соціальних мереж це означає, що державне регулювання або втручання в контент можливе лише в межах, визначених законодавством, і не повинно порушувати сутнісного змісту конституційного права. Незважаючи на це, сучасні цифрові платформи часто застосовують власні політики модерації, які можуть виходити за межі законодавчо встановлених обмежень, що створює ризик надмірної цензури.

Також ключовим є питання дезінформації. В умовах гібридної війни Україна стикається з системними інформаційними атаками, маніпуляціями та фейковими новинами, які використовуються для підриву суспільної довіри та дестабілізації. Законодавчі й практичні відповіді держави включають кооперацію з платформами, медіаграмотні кампанії та законодавчі ініціативи, спрямовані на протидію небезпечному інформаційному контенту. При цьому держава має дотримуватися принципу пропорційності: обмеження не повинні стати інструментом репресій або тиску на легітимну критику влади. Дезінформація та пропаганда в умовах війни є потужними інструментами, що мають здатність впливати на громадську думку, моральний дух населення та хід подій. Відмінною рисою дезінформації є її цілеспрямоване поширення неправдивих чи спотворених фактів з метою маніпулювання аудиторією. Цей процес включає спотворення інформації, подачу подій у викривленому світлі, використання фейкових новин та матеріалів. Основна мета дезінформації полягає в тому, щоб посіяти сумніви, розгубленість та недовіру як серед громадян власної країни, так і серед міжнародної спільноти. Пропаганда, зі свого боку, спрямована на формування наративів, вигідних певній політичній чи ідеологічній стороні. Вона націлена на мобілізацію підтримки серед населення, створення позитивного образу "своїх" та негативного – "ворогів". У цьому контексті пропаганда часто апелює до емоцій, зокрема страху, патріотизму та ненависті, що допомагає забезпечити її ефективність. Пропагандистські повідомлення нерідко спрощують дійсність, подаючи її у вигляді чорно-білих дихотомій, де одна сторона є "правильною" та "справедливою", а інша – ворожою та деструктивною. В умовах війни, дезінформація та пропаганда набувають особливого значення, оскільки інформація стає стратегічним ресурсом.

Як і в будь-якій сфері можемо виділити основні проблеми інформаційної безпеки України:

- слабкий розвиток національної інформаційної інфраструктури;
- невизначеність у державній політиці щодо формування українського інформаційного простору;
- застарілість українських інформаційних технологій;
- інноваційні загрози, які вимагають ефективних рішень «тут і зараз»;
- відсутність комплексних інституцій для забезпечення системи інформаційної безпеки в державному управлінні [4].

Інформаційні війни ґрунтуються на тому, щоб посіяти серед людей невпевненість, тривогу й відчуття загрози. Коли емоційний стан людей розхитаний, вони значно легше піддаються зовнішньому впливу, адже здатність критично аналізувати події різко знижується. У такій атмосфері увага людини природно зміщується не на реальний зміст подій, а на спроби заспокоїти власні емоції. Для досягнення подібного ефекту застосовують різні засоби психологічного тиску: поширення вигаданих повідомлень, навмисне перекручення фактів, створення чуток і пліток, запуск фейкових історій та маніпулятивних інформаційних сигналів. Пропаганда у цьому контексті виступає одним з головних інструментів. Її сутність полягає у прихованому формуванні потрібних переконань і реакцій, що вигідні тим, хто її продукує. У науковій літературі її часто поділяють на два типи: конструктивну, яка сприяє поширенню позитивних суспільних цінностей, і деструктивну, що діє в інтересах окремих груп та провокує роз'єднання, конфлікти й соціальну напругу. Що стосується України, основні інформаційні загрози, які надходили з боку Російської Федерації ще з 2014 року, включали використання

демократичних цінностей і свободи слова для поширення антиукраїнських наративів; формування проросійського естеблїшменту серед міжнародних бізнес- і політичних кіл для виправдання анексії та дискредитації санкцій; використання Російської православної церкви як каналу впливу на українське суспільство з метою релігійної сегрегації; створення «інформаційного вакууму» на тимчасово окупованих територіях для обмеження доступу до українських наративів; а також формування атмосфери нестабільності, страху та внутрішнього конфлікту.

Дезінформація використовується як засіб підриву діяльності супротивників, заплутування громадськості та відволікання уваги від реальних подій та критично важливої інформації. Поширення дезінформації в соціальних мережах створює складне поле для забезпечення балансу між правом на свободу слова та захистом національної безпеки.

Оскільки пряме обмеження інформації може порушувати конституційні стандарти, сучасні стратегії протидії фейковим новинам орієнтовані на інструменти, що підвищують достовірність інформації без цензури законних висловлювань. Одним із таких інструментів є застосування штучного інтелекту, який дозволяє автоматично розпізнавати неправдиві повідомлення та попереджати користувачів про потенційно шкідливий контент. Це забезпечує своєчасне реагування платформ на маніпулятивні матеріали, зберігаючи при цьому право громадян на вільне висловлення думок.

Важливу роль відіграє розвиток медіа грамотності серед користувачів. Освітні програми та тренінги спрямовані на формування критичного мислення та умінь перевіряти джерела, що дозволяє самостійно оцінювати достовірність інформації.

Спеціалізовані платформи, такі як StopFake, здійснюють фактчекінг, надаючи об'єктивну інформацію та спростовуючи дезінформацію, не обмежуючи законні права користувачів на обмін думками.

Міжнародне співробітництво є додатковим механізмом протидії глобальним інформаційним загрозам. Координація дій і обмін технологіями дозволяють державам оперативно реагувати на нові виклики.

У рамках НАТО Центр стратегічних комунікацій здійснює аналітику інформаційного простору та прогнозує загрози. Використання машинного навчання у цих процесах підвищує ефективність виявлення дезінформації без порушення конституційних свобод [5].

Отже, з точки зору конституційного права, забезпечення свободи слова не може існувати окремо від обов'язку держави гарантувати безпеку та стабільність суспільства. Тільки розумне поєднання технологічних засобів, формування критичного мислення громадян та міжнародних механізмів співпраці дозволяє захищати національні інтереси без обмеження основоположних прав.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/ 96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Редакція від 01.01.2020.
2. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 41, Редакція від 14.06.2025.
3. Україна. Конституційний Суд. Рішення у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України: від 20.01.2012 р. № 2- рп/2012 [Електронний ресурс].

4. Гончаренко Дмитро Юрійович. Стратегічні підходи до забезпечення інформаційної безпеки в умовах інформаційної війни України з РФ. Політологічний вісник, 92 (2024). Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет» (м. Київ, Україна). УДК: 321 (477). DOI 10.17721/2415-881X.2024.92.383-397. ст. 385-387.

5. Андрієнко, С., & Іващенко, С. (2023). Стратегії боротьби з дезінформацією та пропагандою в контексті гібридної війни. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 334(5), ст. 11.

*Смолінська Людмила
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 року навчання ОС “Магістр”*

Правові аспекти забезпечення соціальних гарантій для дітей, які постраждали від війни

У зв'язку з воєнними подіями на території України чинне законодавство має підлаштовуватись під нові реалії, створюючи правові механізми, які відповідатимуть цим реаліям та сприятимуть реалізації прав людини, адже згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відтак, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Відповідно до ст. 52 Конституції України діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

Діти, що зростають в умовах війни, захищені нормами міжнародного гуманітарного права як частина цивільного населення. Проте, з огляду на вразливість і потреби, пов'язані з дитячим розвитком, діти мають особливий захист.

Наразі Закон України «Про охорону дитинства» – основний закон України, що регулює ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів. Згідно з ним, дитиною, постраждалою внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, вважається «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена, депортована або примусово переміщена, залучалася до участі у військових формуваннях, незаконно утримувалася, у тому числі в полоні». [1] Держава зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для забезпечення захисту цих дітей, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї (зокрема розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон).

Також у 2019 році Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration). Основна думка цього документу – відповідно організована освітня система може допомогти захистити дітей та молодь від смерті, травм та експлуатації. Положення Декларації ще не імplementовані в українське законодавство, проте у серпні 2021 року Кабінет Міністрів затвердив план заходів щодо її реалізації. Серед поставлених завдань – забезпечення безперервності навчання, запровадження моніторингу нападів на заклади освіти, їх захист від нападів та відновлення в разі пошкодження. [2]

Законодавство передбачає певні гарантії для дітей, які отримали поранення, зокрема право на медичну допомогу та деякі заходи соціального захисту. Зокрема, Програма медичних гарантій затверджується щорічно та складається із 37 пакетів медичних послуг. Проте окремих пакетів послуг для дітей, які отримали поранення, контузію, каліцтво від воєнних дій, на жаль, не передбачено.

Найважливішим невирішеним питанням залишається належний соціальний захист та підтримка постраждалих дітей. Відповідно до законодавства, статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, не передбачає надання жодних пільг та компенсацій, крім безкоштовного харчування в закладах освіти.

Так, у січні 2020 року Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення безкоштовним харчуванням дітей внутрішньо переміщених осіб» передбачено, що діти, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, які навчаються у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, забезпечуються безкоштовним харчуванням у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. [3]

Спеціального порядку забезпечення безкоштовним харчуванням таких дітей розроблено так і не було. Проте Міністерством освіти України надано роз'яснення, що фінансування безкоштовного харчування дітей з числа дітей, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів в закладах дошкільної освіти та інших закладах освіти, має здійснюватися органами місцевого самоврядування відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2002 року № 1243 «Про невідкладні питання діяльності дошкільних та інтернатних навчальних закладів», як харчування «осіб інших категорій, визначених законодавством та/або рішенням органу місцевого самоврядування».

Водночас крім безкоштовного харчування, необхідно забезпечити належний соціальний захист таких дітей, адже лише отримання статусу без соціальних гарантій не надає жодної підтримки постраждалим дітям. [4]

В умовах війни виникла необхідність законодавчого закріплення багатьох питань захисту прав дитини, які не могли бути вирішені в загальному порядку, що панував у мирний час. Так, на початку війни, Кабінетом Міністрів України було затверджено Постанову № 349 від 22.03.2022 р. Цією постановою було запроваджено ряд значних змін стосовно захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану. Зміни, які були внесені цією постановою, перш за все, полягають в можливості тимчасового влаштування дітей, під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану, до дитячих будинків сімейного типу, до прийомних сімей. Умова стосовно влаштування до дитячих будинків та прийомних сімей, дітей, які залишилися без батьківського піклування, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування й дітей, розлучених із сім'єю існувала і раніше, але саме вищезазначена постанова враховує долю дітей, які опинилися в такій ситуації у період воєнного стану.

Наступним важливим нормативно-правовим актом є Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 405 «Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення». Зазначений документ створений в рамках реалізації проекту щодо права на виплату додаткової грошової допомоги за рахунок коштів ЮНІСЕФ окремим категоріям сім'ям з дітьми. Так, завдяки співпраці України з ЮНІСЕФ було реалізовано проект, в

якому було закріплено право на виплату додаткової грошової допомоги для: – сімей, до складу яких входять троє і більше дітей, з яких не менш як одна дитина не досягла двох років; – сімей, до складу яких входять двоє і більше дітей, з яких не менш як одна дитина має інвалідність тощо. [5]

В будь-яких умовах вищезазначені категорії населення потребують додаткове забезпечення з боку держави. Проте в умовах воєнного стану та збройної агресії викликів стає набагато більше й дітям потребується ще більше коштів для виживання та соціалізації в суспільстві.

Важливим нормативним введенням є доповнення статті 30¹ Закону України «Про охорону дитинства» наступною нормою: «У разі переміщення, у тому числі за кордон з метою евакуації під час дії надзвичайного або воєнного стану в Україні, дітей, зарахованих/влаштованих на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, влаштованих у сім'ю патронатних вихователів, керівники відповідних закладів, уповноважені ними працівники або інші особи, призначені органом опіки та піклування чи військовою адміністрацією/військово-цивільною адміністрацією за місцем розташування закладу, зокрема у разі усунення керівника або уповноваженого ним працівника від виконання обов'язків чи відсутності керівника або уповноваженого ним працівника, патронатні вихователі є законними представниками таких дітей (крім повноважень щодо вчинення від імені та в інтересах дитини правочинів, пов'язаних із житловими та майновими правами, надання згоди на усиновлення та зміну громадянства дитини) до повернення такої дитини в Україну або до її возз'єднання з сім'єю».

Таким чином, одним з найважливіших обов'язків держави є забезпечення прав, свобод та законних інтересів дітей як майбутнього України в умовах воєнного стану. Попри значну кількість прийнятих нормативно-правових актів, система соціальних гарантій для дітей, які постраждали від війни, залишається недостатньо розвинутою та потребує комплексного підходу. Наявні заходи мають переважно фрагментарний характер і спрямовані на вирішення окремих питань — харчування, тимчасового влаштування, надання разової фінансової допомоги чи забезпечення опіки під час евакуації. Вони не формують єдиного механізму, здатного забезпечити повну реалізацію конституційних прав дитини на захист, належний розвиток і гідні умови існування у період збройного конфлікту та після його завершення. Тому нагальною є потреба у розробленні комплексної державної політики, яка б поєднувала соціальні, освітні, медичні та психологічні гарантії, відповідала міжнародним стандартам і мала довгостроковий характер.

Список використаних джерел:

1. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> (дата звернення: 13.11.2025).
2. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/> (дата звернення: 13.11.2025).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення безкоштовним харчуванням дітей внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 16.01.2020 р. № 474-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/474-20> (дата звернення: 13.11.2025).

4. Які соціальні та медичні гарантії мають діти, що постраждали внаслідок воєнних дій? URL: <https://r2p.org.ua/page/yaki-soczialni-ta-medychni-garantiyi-mayut-dity-shho-postrazhdaly-vnaslidok-voyennyh-dij> (дата звернення: 13.11.2025).

5. Кузнецова М.Ю. Особливості соціального захисту дітей під час воєнного стану на території України. Юридичний науковий електронний журнал. № 9. 2024. С. 75–79.

Строкань Марія

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 року навчання ОС “Магістр”*

Актуальні проблеми повернення в Україну дітей, насильно депортованих до країни-агресора

У контексті повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України депортація українських дітей стала однією з найсерйозніших міжнародних правових та гуманітарних проблем. Згідно з даними станом на кінець 2025 року, понад 20 000 дітей були насильно вивезені чи переміщені з території України до Російської Федерації або на тимчасово окуповані території за період повномасштабного вторгнення. Це порушення викликає серйозне занепокоєння з точки зору прав людини та міжнародного права, адже воно стосується не лише гуманітарної кризи, а й порушення основних конституційних прав українських дітей.

Згідно з Конституцією України, право на життя є невід’ємним правом кожної людини, а держава зобов’язана захищати це життя (ст. 27), а також держава гарантує право на захист від насильства, жорстокого поводження та незаконних дій (ст. 28) [1]. Депортація українських дітей є прямим порушенням цих конституційних гарантій.

Порушення права на захист від насильницького переміщення дітей є не лише гуманітарною катастрофою, а й серйозним порушенням конституційних прав громадян. В Україні існує чітке конституційне положення, що забезпечує право на родину та право на виховання дітей в умовах, які відповідають їхнім інтересам. Зокрема, ст. 51 Конституції гарантує право на охорону сім’ї, а також захист прав і свобод дітей, що передбачає право дитини на виховання в родинному середовищі [1]. Примусове переміщення дітей, що здійснюється без згоди батьків, є порушенням цього права. Більш того, Конституція України вимагає, щоб будь-які дії органів державної влади, які порушують основні права людини є грубим порушенням принципу верховенства права, що закріплений у ст. 8 Конституції [1].

Крім національних норм, депортація українських дітей порушує також низку міжнародних правових актів. Україна є учасником численних міжнародних угод, які регламентують права дітей. Однією з найбільш важливих є Конвенція ООН про права дитини, яка забороняє насильницьке переміщення дітей без згоди їхніх батьків або законних представників. Стаття 11 цієї Конвенції вимагає від держав забезпечення спеціального захисту та допомоги для дітей, які перебувають у ситуаціях переміщення або депортації [2].

Також Міжнародний кримінальний суд (МКС) визначає депортацію дітей як воєнний злочин і злочин проти людяності. Римський статут МКС, зокрема, передбачає, що насильницьке переміщення дітей є злочином, що підлягає міжнародному покаранню [3]. У березні 2023 року МКС видав ордери на арешт двох громадян Росії — президента Володимира Путіна та уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової — за

депортацію українських дітей. Це стало важливим кроком у міжнародній правовій боротьбі проти злочинів, скоєних державою-агресором.

Крім порушення основних прав дитини, депортація призводить до серйозних проблем з реінтеграцією та адаптацією дітей після їхнього повернення до України. Законодавство України передбачає право на повернення до країни та право на відновлення ідентичності, що є важливими аспектами конституційних прав громадян.

Однією з найбільших загроз є примусове усиновлення українських дітей російськими громадянами, що є прямим порушенням прав дітей, зокрема права на захист від насильницької асиміляції. Російська влада використовує спрощену процедуру надання громадянства та усиновлення українських дітей, часто без належної згоди їхніх законних представників. Це є не лише порушенням прав дітей на сім'ю, а й потенційною спробою знищення української ідентичності у майбутніх поколіннях. Після повернення депортованих дітей до України важливим кроком є надання їм необхідної психологічної допомоги та реабілітації. Це має включати спеціалізовану допомогу для подолання травм, отриманих через насильницьке переміщення, катування та психологічний тиск. Відновлення їхніх прав та ідентичності повинно бути пріоритетом для держави та міжнародної спільноти, щоб ці діти могли знову знайти свій шлях у суспільстві [4].

Відповідно до Конституції України, держава зобов'язана гарантувати захист прав своїх громадян, зокрема прав дітей [1]. Це включає в себе не лише законодавчу, а й виконавчу та судову відповідальність. Конституція України вказує, що кожен має право на захист своїх прав, і держава повинна створювати умови для забезпечення цього права. Зокрема, це стосується захисту прав дітей, які стали жертвами насильницького переміщення. У цьому контексті, українська держава повинна не лише приймати законодавчі ініціативи, але й забезпечувати їх ефективну реалізацію, а також підтримувати механізми повернення депортованих осіб.

Проте, з огляду на ситуацію, коли державні органи України не мають прямого доступу до тимчасово окупованих територій, ефективне виконання цих зобов'язань стикається з серйозними труднощами. Держава повинна активно діяти на міжнародному рівні, використовуючи дипломатичні й правові механізми для повернення дітей. Порушення прав дітей країною-агресором є безпрецедентним викликом для національних органів правосуддя, оскільки вони не завжди можуть забезпечити реальну допомогу без підтримки міжнародних судів.

У цьому контексті важливим є ідентифікація осіб, що безпосередньо здійснили злочин, а також доказова база, яка може включати документи, свідчення очевидців, а також інші матеріали, що підтверджують факт переміщення дітей. Проблеми з документуванням, обмежений доступ до окупованих територій та нестача точних даних ускладнюють притягнення винних до відповідальності.

Таким чином, державна відповідальність за депортацію українських дітей потребує комплексного підходу. Україна має не тільки обов'язок захистити права своїх громадян, але й активно використовувати міжнародно-правові механізми для забезпечення повернення депортованих осіб. Однак, правові гарантії повернення дітей стикаються з серйозними труднощами через перешкоди, створені державою-агресором. Вирішення цієї проблеми потребує вдосконалення як національних, так і міжнародних правових механізмів для забезпечення прав дітей і притягнення винних до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
4. Островська Б. В. Діти війни: незаконна депортація, насильницьке переміщення та репатріація. — Нове українське право, випуск 2, 2023р., ст. 60-65

Сурніна Дар'я
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 3 курсу ОС "Бакалавр"

Повоєнна реабілітація та інтеграція дітей: конституційно-правовий аналіз європейських моделей та стратегія для України

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України створила безпрецедентний у новітній європейській історії виклик, пов'язаний із захистом прав дитини. Станом на 2024-2025 роки, мільйони дітей в Україні потребують гуманітарної допомоги та стали внутрішньо переміщеними особами. Їхня освіта була кардинально порушена. Проте, повоєнна реабілітація та інтеграція дітей в Україні є не лише гуманітарним чи соціальним завданням, але й фундаментальним конституційно-правовим викликом. Ключова відмінність української ситуації полягає не лише в масштабі фізичних руйнувань, але й у характері злочинів, що вчиняються агресором. Системна державна політика Російської Федерації, спрямована на примусову депортацію, незаконне переміщення, "русифікацію" та ідеологічну індоктринацію українських дітей, що є цілеспрямованим актом стирання національної ідентичності. Трансформує питання реабілітації з стандартної соціальної політики у площину конституційного обов'язку держави із захисту власного суверенітету та людської гідності своїх наймолодших громадян. Існуючі в Україні механізми соціальної підтримки не були розраховані на такий тип загроз. Тому держава стоїть перед необхідністю не просто адаптації існуючих соціальних служб, а створення нової правової та інституційної архітектури, що ґрунтується на конституційних зобов'язаннях.

Конституційно-правовою основою для захисту дітей в Україні є ч. 3 ст. 51 Конституції України, яка проголошує: "Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою". Формулювання встановлює прямий позитивний обов'язок держави діяти. У мирний час, можна тлумачити через призму соціальної політики — створення та фінансування програм підтримки, таких як процедури отримання реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю. Однак в умовах війни, злочинного посягання на саму ідентичність дитини через депортацію та "перевиховання" зміст цього обов'язку "охорони" кардинально трансформується. Він вимагає від держави не лише охороняти від загроз, але й активного відновлення порушених прав. Відповідно, включає в себе екстериторіальні дії з повернення дітей та забезпечення їхньої повної фізичної та психологічної реабілітації, як того вимагає міжнародне гуманітарне право. Офісом Президента України було створено план дій "Bring Kids Back UA". Цей механізм об'єднує зусилля уряду, міжнародних партнерів та громадських організацій. Важливо, що його цілі — не лише фізичне повернення та подальша реінтеграція, але й

вдосконалення міжнародного права для запобігання таким злочинам у майбутньому. Отже, це є прямим виконанням нового, розширеного конституційного обов'язку. Держава зобов'язана використати всі доступні механізми (дипломатичні, правові, спеціальні, розвідувальні), щоб виконати цей обов'язок і повернути носія суверенітету (дитину) під свій конституційний захист. Таким чином, програма має розглядатися не як тимчасова робоча група, а як постійна конституційна функція держави, доки остання викрадена дитина не буде повернута.

Варто звернути увагу на німецький підхід до захисту дитини. У ст. 1 Основного закону Німеччини ("Grundgesetz"): "Гідність людини є недоторканою. Поважати і захищати її є обов'язком усієї державної влади".[1] Норма виникла безпосередньо як реакція на дегуманізацію та знищення нецінного життя нацистським режимом. Вона ставить гідність, а отже, і право дитини на вільний розвиток, вище за будь-які інші державні інтереси чи політичну доцільність. Тут виявляється зв'язок із ситуацією, яку має Україна зараз. Нацистський режим через Гітлерюгенд та нинішній російський вплив використовує ідентичні методи: ідеологічна індоктринація, мілітаризація та стирання особистої та культурної ідентичності. Обидва режими розглядають дитину не як носія унікальної гідності, а як ресурс держави та інструмент для досягнення політичних цілей. Це означає, що українська конституційна доктрина та суди мають інтерпретувати Статтю 51 ("охорона дитинства") через нерозривну призму Статті 3 ("людина, її життя і здоров'я... гідність... визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю") та Статті 24 (рівність прав). Реабілітація має бути визнана абсолютним, невід'ємним обов'язком, що випливає безпосередньо з гідності дитини, а не дискреційною політикою держави.

Післявоєнна Німеччина, керуючись принципом гідності дитини, а не дискреційною політикою держави, відновила децентралізовану систему Jugendamt (Управління у справах молоді), започатковану ще у 1922 році. Кожен округ і вільне місто має власне управління, що забезпечує самостійність і врахування потреб дітей та сімей у межах громади. Jugendamt охоплює всі аспекти добробуту дитини — від ранньої допомоги та освіти до правового захисту, соціальної підтримки, реабілітації молоді, що порушила закон, і фінансової допомоги сім'ям. Така децентралізована модель стала конституційною протигагою тоталітарному минулому, унеможлижуючи концентрацію влади над молоддю в руках держави. Для України цей досвід є показовим: стійка реінтеграція дітей, які пережили окупацію чи депортацію, потребує створення постійних професійних інституцій на рівні кожної громади. Лише децентралізована система, що комплексно опікується добробутом дітей, здатна забезпечити ефективну реабілітацію, відновлення довіри та безпеки у дитячому середовищі.

Якщо звернутися до досвіду Боснії і Герцеговини, то дейтонська мирна угода була політичним компромісом, що мав на меті зупинити війну, але створив громіздку та часто неісдатну державну систему.[2] Це мало прямий негативний вплив на дітей: наприклад, гостра потреба "повернути дітей до шкіл" призвела до створення де-факто сегрегованих систем ("дві школи під одним дахом"), які мали бути тимчасовими, але існують і досі, поглиблюючи етнічні розколи всупереч конституційним гарантіям рівності. Однак, попри інституційну слабкість, саме в Боснії і Герцеговини (зокрема, в Окрузі Брчко) у 2022 році було прийнято новаторський закон, що надає юридичне визнання "дітям, народженим внаслідок воєнного насильства" (або "дітям війни"). [3] Діти, народжені від звалтувань під час війни, часто зазнають остракізму у власних громадах. Надаючи їм офіційний правовий статус, держава публічно визнає їх як окрему

категорію жертв, відповідає на міжнародні заклики (ООН, Комітету CRC) і дає їм правову основу для захисту від дискримінації та відновлення гідності. Україна матиме унікальні категорії дітей-жертв, які не охоплені існуючими статусами (як-от "дитина з інвалідністю" або ВПО). Отже, пропонується шлях: прийняти спеціальні закони про правовий статус (наприклад, "Дитина, що пережила депортацію та індоктринацію", "Дитина, народжена внаслідок воєнного насильства"), які б конституційно гарантували їм визнання, права та захист, незалежно від майбутніх репарацій.

Водночас, поки держава докладає героїчних зусиль для повернення дітей, вона не має права створювати для них бар'єри всередині країни. Станом на листопад 2025 року, формалізована процедура валідації результатів навчання та освітніх документів, отриманих на тимчасово окупованих територіях України, перебуває у стані правової невизначеності. Ключовий висновок полягає в тому, що хоча нормативна рамка законодавчо затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 871, процедура де-факто не функціонує. Саме ці установи мають формувати комісії та проводити оцінювання, що є серцевиною механізму. Ця, на перший погляд, технічна прогалина створює ситуацію дискримінації та є порушенням конституційної рівності. Дитина, яка пережила окупацію чи була повернута з депортації, стикається з тим, що її додатково карає власна держава, не визнаючи її навчання та змушуючи повторювати класи, що ускладнює доступ до вищої освіти. Це прямо суперечить обов'язку держави щодо "охорони", Будь-які сумніви чи прогалини в законодавстві тлумачились виключно на користь дитини, яка повернулася. Ліквідація цієї та подібних прогалин (напр., спрощене відновлення документів, що посвідчують особу) є не технічним, а невідкладним конституційним пріоритетом.

На інституційному рівні пропонується впровадження децентралізованої служби добробуту дитини, що комплексно опікуватиметься психологічною, освітньою, соціальною й правовою підтримкою. Соціальний вимір моделі спрямований на подолання міжгенераційної травми через координацію зусиль різних міністерств та роботу з родинами ветеранів як єдиним цілим. Правовий компонент передбачає надання спеціальних статусів дітям-жертвам війни, інституціоналізацію процесу їхнього повернення та усунення правових бар'єрів до реінтеграції. Таким чином, сформувати цілісну архітектуру захисту та відновлення гідності дитини, де децентралізована підтримка, міжвідомча співпраця та правове визнання стають основою для сталого миру й відновлення довіри у повоєнному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина [Електронний ресурс] / Deutscher Bundestag. 2024. URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/1033364/grundgesetz_uk.pdf (дата звернення: 13.11.2025)

2. Bosnia and Herzegovina: The Dayton Agreement / European Parliament. 2005. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/afet_111005_0/afet_111005_004.pdf (дата звернення: 11.11.2025).

3. Legislation pertaining to children born of war in Bosnia and Herzegovina [Електронний ресурс] / TRIAL International. 12.01.2023. URL: <https://trialinternational.org/latest-post/legislation-pertaining-to-children-born-of-war-in-bosnia-and-herzegovina/> (дата звернення: 11.11.2025).

Таран Ольга

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 4 курсу ОС “Бакалавр”*

Конституційне право дитини на освіту в умовах війни: особливості реалізації

Одним із найважливіших чинників, що характеризує Україну як демократичну та соціальну державу є освіта, адже саме через систему освіти держава формує громадянина, здатного реалізовувати власні права, добросовісно виконувати покладені на нього обов'язки, нести відповідальність, а отже бути відповідальним громадянином. На законодавчому рівні право на освіту закріплено в Конституції України, а саме у статті 53 «Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [1]. Аналізуючи зміст цієї норми, можна зауважити, що право на освіту поєднує в собі певні складники: «негативний» та «позитивний» аспекти для свободи реалізації цього права особою. Негативний аспект проявляється в тому, що особа реалізуючи це право, може на власний розсуд, без втручання держави, визначити рівень освіти, форму, заклад, в якому бажає її здобути. А держава, у свою чергу, має вчинити певні дії для того, щоб індивід мав змогу у повному обсязі реалізувати це право, наприклад, забезпечити належні умови, засоби функціонування для системи освіти тощо.

Ст.3 Закону України «Про освіту» визначає, що кожен має право на освіту, для всіх створюються рівні умови до її доступу, ніхто не може бути обмежений у праві її здобуття, незалежно від віку, статі, раси, кольору шкіри тощо. Звідси можемо зробити висновок, що доступність освіти і є конституційною гарантією реалізації цього права [2]. Але варто пам'ятати, що наша країна на початку ХХІ століття змушена виборювати та захищати власну незалежність та територіальну цілісність, тому є цілком логічним та обґрунтованим, що після початку повномасштабного вторгнення держава змінила основні напрямки розвитку та фінансування, що стосується досліджуваної проблематики. Відповідно до ст.1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на території держави введено воєнний стан, під час дії якого, дозволяються обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина прав та законних інтересів із зазначенням строку дії цих обмежень, оскільки в умовах активних бойових дій, навчання не є пріоритетною метою суспільства, адже головна мета кожного – зберегти власне життя та здоров'я [3]. Аналізуючи ст. 64 Основного Закону можемо дійти висновку, що право на освіту в умовах воєнного або надзвичайного стану може підлягати певним обмеженням. Так, М. І. Козюбра визначає конституційні засади обмеження прав людини через визначені конституцією принципи, підстави, умови, засоби, способи, форми обмежень прав людини, мета яких забезпечити потрібний баланс особистих та суспільних інтересів [1]. На думку вченого, сутність таких обмежень полягає саме у визначенні конкретних та легітимних меж втручання держави у волю конкретної особи реалізовувати це право, а Конституція та закони, які ухвалені на її підставі, своєю чергою, мають визначати чіткі допустимі межі для реалізації суб'єктивних прав, оскільки саме вихід за ці межі може призвести до порушень прав та свобод інших осіб або суспільного інтересу в цілому [6, 194-200].

Від початку повномасштабного вторгнення, рф системно порушує визнані на міжнародному рівні права і свободи людини та громадянина. Хоча держава-агресор усвідомлює важливість освіти для дітей та молоді, вона використовує освітній процес не як можливість виховання усвідомленого та всебічно розвинутого покоління, а як засіб пропаганди власних авторитарних цінностей, які суперечать загальнолюдським. У такому випадку діти, без можливості вибору, виступають жертвами окупаційного режиму, а не повноцінними здобувачами освіти.

З перших днів вторгнення заклади освіти тимчасово призупинили роботу, проте змогли швидко адаптуватися до нових умов сьогодення. Тисячі українських закладів освіти пошкоджені або зруйновані внаслідок збройної агресії рф проти нашої держави, тому сотні тисяч дітей втратили можливість повноцінно здобувати освіту.

Однак, законодавець намагається адаптувати освітній простір до умов сьогодення, тому система освіти зазнала певних змін на всіх її рівнях, від дошкільної – до вступу до закладів вищої освіти. Крім цього, на вебсайті Міністерства освіти і науки України знаходяться ресурси та матеріали, які допоможуть здобувачам освіти та усім охочим ознайомитись із актуальними змінами та інформацією щодо нововведень в галузі освіти. Для забезпечення можливості реалізації цього права держава передбачає різні форми здобуття освіти. На законодавчому рівні закріплені такі форми її здобуття: очна, заочна, дистанційна, мережева, екстернатна, домашня тощо. [2, ст. 9]. Однією із особливостей навчального процесу, є те, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки №274 від 28.03.2022 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні», саме на органи місцевого самоврядування, у підпорядкуванні яких перебувають навчальні заклади, покладається значне коло повноважень щодо організації та забезпечення навчального процесу закладів середньої освіти, за будь-якою формою, яку зможе забезпечити заклад освіти та яка є найбільш безпечною у конкретній ситуації, формою а саме: зарахування здобувачів освіти, оплата праці працівників, переведення на вакантні посади, забезпечення житлом проживання здобувачів освіти та осіб, які їх супроводжують тощо [4].

Ще однією особливістю реалізації права на освіту є особлива процедура вступу до закладів вищої та передвищої фахової освіти, яка чітко регламентується у наказі Міністерства освіти і науки № 271 від 01.03.2021 «Про затвердження Порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на територіях, де неможливо забезпечити виконання стандартів освіти України та/або стабільний освітній процес» [5]. Особи, місце проживання яких зареєстровано на тимчасово окупованих територіях або населених пунктах, які віднесено до територій активних бойових дій станом на будь-яку дату в період з 01 червня по 30 вересня року вступу, або тимчасова окупація яких звершилась після 01 січня року вступу і які перебувають на ній або здійснили внутрішнє переміщення з неї у рік вступу мають право на пільгову участь у відборі для здобуття вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету за Квотою-2, створення освітніх центрів «Крим-Україна» та «Донбас-Україна» на базі закладів освіти, які мають на меті допомогти абітурієнтам із тимчасово окупованих територій якісно та швидко реалізувати право на освіту за спрощеною процедурою тощо.

Отже, право на освіту є невід'ємною складовою сучасного суспільства, яке є чи не найголовнішим показником демократичної та соціальної держави. Незважаючи на всі виклики сучасності та запровадження воєнного стану на всій території України, держава робить все необхідне

для забезпечення реалізації гарантованого на конституційному рівні права на освіту для дітей та молоді, адже молодь є рушієм майбутнього розвитку української нації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 04.11.2025).

2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19> (дата звернення: 08.11.2025).

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 07.11.2025).

4. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні : Наказ; МОН України від 28.03.2022 № 274 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0274729-22> (дата звернення: 05.11.2025).

5. Про затвердження Порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на територіях, де неможливо забезпечити виконання стандартів освіти України та/або стабільний освітній процес : Наказ; МОН України від 01.03.2021 № 271 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0505-21> (дата звернення: 05.11.2025).

6. М.І Козюбра, Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, А.А. Мелешевич.. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І Козюбри. - К.: Ваїте, 2021.с.194 – 200.

*Тарковський Максим
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС “Бакалавр”*

Конституційне право дитини на освіту в Україні в умовах воєнного стану: правові особливості, виклики реалізації та шляхи забезпечення

Право на освіту є фундаментальним конституційним правом, що визначає умови всебічного розвитку дитини та формування демократичного суспільства. В умовах повномасштабної збройної агресії РФ порушення сталості освітнього процесу стало одним із найгостріших наслідків війни, адже діти й молодь належать до найбільш уразливих груп. Руйнування освітньої інфраструктури, вимушене переміщення, окупація територій та постійні небезпеки суттєво ускладнили реалізацію цього права, надавши йому особливої актуальності. За таких умов постає потреба в комплексному аналізі правових механізмів забезпечення права дитини на освіту в умовах воєнного стану, оцінці їх ефективності та визначенні проблем, що потребують подальшого нормативного врегулювання.

Зaproвадження в Україні правового режиму воєнного стану Указом Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 року та наступними Указами Президента України, зокрема, указом Президента України від 26 липня 2025 року №478/2025 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» у зв'язку з триваючою широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України [4], створило нові умови для реалізації конституційного права на освіту, передбаченого статтею 53 Основного Закону.

Відповідно до статті 64 Конституції України, в умовах воєнного стану можуть запроваджуватися окремі обмеження прав і свобод із визначенням строку їх дії [1]. На нашу думку, ключовим є дотримання балансу між такими обмеженнями та збереженням сутності права на освіту, що узгоджується з позицією Конституційного Суду України, який наголошує на пропорційності та обґрунтованості будь-якого втручання і забороняє порушення його сутнісного змісту [5]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» деталізує межі та процедури тимчасових обмежень, формуючи нормативну основу для організації освітнього процесу в умовах війни.

Для реалізації наведених положень законодавець протягом років війни запровадив низку спеціальних норм та гарантій, що дозволили організувати освітній процес з урахуванням викликів війни. Зокрема, стаття 57-1 Закону України «Про освіту» закріпила спеціальні гарантії для учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. Серед таких гарантій - організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників; здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом; місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби) [3].

Ми вважаємо, що ці законодавчі ініціативи створили нормативну базу для захисту права дитини, проте їх практична реалізація потребує подальшого аналізу та вдосконалення, оскільки реальна ситуація на місцях демонструє ряд серйозних викликів, що ускладнюють повноцінну реалізацію конституційного права дитини на освіту.

Одним із ключових викликів реалізації конституційного права на освіту є системні руйнування закладів освіти внаслідок ракетних ударів, артилерійських обстрілів та окупації. За даними Міністра Освіти України на початок жовтня 2025 року 17,11% закладів освіти були пошкоджені або зруйновані, що суттєво звужує можливості для організації очного навчання [7, с. 10]. У таких умовах органи місцевого самоврядування та військові адміністрації вимушені визначати формат освітнього процесу, виходячи з критеріїв безпеки, наявності укриттів та можливості створення мінімально необхідних умов для офлайн-навчання. На наш погляд, пріоритет фізичної безпеки учнів і педагогів має бути визначальним, однак він не повинен призводити до надмірного обмеження доступу до освіти.

Важливим елементом сучасного освітнього процесу стала цифровізація, яка дала змогу підтримувати навчання навіть у ситуаціях, коли очне відвідування школи є неможливим. Такий формат навчання не став для освітнього середовища новим і несподіваним, адже пандемія коронавірусу стала причиною для переходу на такий формат навчання значно раніше. За даними МОН, значна частина шкіл працює у дистанційному чи змішаному форматах [8, с. 10], що підтверджує структурну адаптацію системи освіти. Разом з тим нерівний доступ населення до сучасних технологій посилює соціальні й освітні розриви. Згідно з опитуванням КМІС на замовлення ПРООН, люди з нижчим рівнем доходу значно рідше користуються цифровими сервісами, а частина населення взагалі не обізнана про їх існування; найуразливішими залишаються мешканці сільської місцевості та східних регіонів [9, с. 8]. Ми вважаємо, що подолання цифрової нерівності має стати одним із пріоритетів освітньої політики, оскільки вона безпосередньо впливає на реалізацію дітьми вказаного конституційного права.

Особливо складним залишається забезпечення права на освіту для дітей внутрішньо переміщених осіб. Хоча Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» гарантує доступ до освіти в інших регіонах [2], на практиці існують системні бар'єри: відмови у зарахуванні через брак місць або небажання адміністрацій

прийматися дітей переселенців [12, с. 190]; труднощі адаптації через психологічні травми, що ускладнює соціалізацію [12, с. 190]; відсутність документів, необхідних для визначення рівня підготовки та переведу до іншого закладу [12, с. 189]; брак психологів і недостатня підготовка педагогів, що посилює стигматизацію та соціальні напруження [12, с. 190]. З нашої точки зору, подолання процедурних та психологічних бар'єрів для дітей-переселенців є критично важливим для реалізації їхнього конституційного права.

Особливу увагу слід приділити реалізації права на освіту на тимчасово окупованих територіях: Станом на 2025 рік орієнтовано 16% українських дітей шкільного віку навчаються в окупації. Загалом на тимчасово окупованих росією територіях України проживають приблизно 1,6 мільйона дітей. Про це повідомила очільниця організації «Центр громадянської просвіти «Альмеда» Марія Суляніна під час презентації аналітичного звіту «Політика росії щодо знищення ідентичності дітей на ТОТ України: підсумки 2024 року» [13]. Реалізація права на освіту на тимчасово окупованих територіях визначається політикою повного переходу на російські стандарти освіти, що забезпечує системну ідеологічну обробку дітей та формування лояльності до рф [10, с. 289]. Освітній зміст трансформується шляхом усунення українських дисциплін та впровадження курсів «История Отечества» і «История Донбасса», де події подаються у пропагандистському руслі [10, с. 281]. Одночасно розширюється мережа парамілітарних організацій і здійснюється контроль над педагогами, що разом із ізоляцією освітнього простору в російському інформаційному полі перетворює освіту на інструмент примусової асиміляції та витіснення української ідентичності [с. 289–290].

Психологічний аспект реалізації права дитини на освіту в умовах війни також є визначальним для ефективності навчального процесу. Дослідження засвідчують зростання рівня тривожності, емоційного виснаження та порушень адаптації серед дітей, що пережили стресові події, вимушене переміщення та втрату стабільного соціального середовища [11, с. 18–20]. Такі зміни позначаються на здатності школярів зосереджуватися, підтримувати навчальну мотивацію та опановувати матеріал. Додатковим чинником є зміна режиму дня, зниження рухової активності та порушення емоційної рівноваги [11, с. 21–22]. За цих умов психологічна підтримка має розглядатися як необхідний елемент освітнього процесу, оскільки саме вона забезпечує мінімально необхідний рівень психічної стабільності, без якого реалізація права на освіту суттєво ускладнюється.

Залишається однією з ключових у сфері забезпечення права на освіту і проблематика реінтеграції дітей, які перебували за кордоном або були депортовані. За даними дослідження, діти, повернуті з-під контролю рф, стикаються з комплексом освітніх, соціальних та психологічних труднощів, що посилюються наслідками травматичного досвіду, втратою соціальних зв'язків та освітніми втратами [6, с. 11-13]. На наш погляд, найбільш ефективними інструментами реінтеграції є обов'язкове включення до індивідуальної траєкторії повернення плану подолання освітніх втрат, адаптації до навчального середовища та забезпечення психологічної, правової й соціальної підтримки дитини.

Таким чином, реалізація конституційного права дитини на освіту в умовах воєнного стану потребує подальшого інституційного та нормативного посилення для забезпечення безперервності та рівного доступу до освітніх послуг. На основі проведеного аналізу пропонуємо зосередити державну політику на кількох ключових напрямках. Насамперед - запровадження мобільних цифрових класів і пересувних освітніх центрів у

прифронтових та віддалених громадах, що гарантує мінімальний стандарт доступності. Доцільним є створення механізмів державної та благодійної оренди або обміну цифровими пристроями між школами. Альтернативні формати навчання - через радіо, телебачення та офлайн-матеріали - мають підтримувати учнів без стабільного інтернету. Важливим є спрощення системи підвищення кваліфікації педагогів у дистанційних технологіях та запровадження стимулів у вигляді грантів або надбавок. Розвиток партнерств із громадськими організаціями для психологічної підтримки та вдосконалення моніторингу доступності освіти на рівні громад повинні стати частиною комплексної стратегії. Реалізація цих заходів сприятиме формуванню стійкої моделі забезпечення права на освіту в умовах підвищеної небезпеки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 13.11.2025).
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 13.11.2025).
4. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 14.07.2025 № 478/2025 : станом на 26 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/478/2025#Text> (дата звернення: 13.11.2025).
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України "Про психіатричну допомогу" (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) : Рішення Конституц. Суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text> (дата звернення: 13.11.2025).
6. (Не)повернення дітей: Україна перед найбільшим викликом з часів незалежності. (2024, 12 вересня). Аналітичний портал Регіонального центру прав людини. <https://childrights.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/nepovernennia-ditey.-ukrainapered-naybilshym-vyklykom-z-chasiv-nezalezhnosti-2.pdf>
7. Лісовий О. В. Кожен шостий заклад освіти в Україні постраждав від російської агресії. На початок жовтня 2025 року 17,11% із 25 465 закладів. Facebook. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=1487230629033456&id=100032396007019 (дата звернення: 13.11.2025).
8. Огляд поточного стану сфери освіти і науки України в умовах російської агресії (станом на січень 2023 року)/ М-во освіти і науки України. 2023. URL: <https://drive.google.com/file/d/1KKzsR9-Dq7LpbyqhVIIQ7bnjEYVQZ6hf/view> (дата звернення: 13.11.2025).
9. Програма розвитку ООН в Україні. (2024). Аналітичний звіт: Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг у 2024 році. <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/analychnyy-zvit-dumky-i-pohlyady-naselennya-ukrayiny-shchodo-derzhavnykh-elektronnykh-posluh-u-2024-rotsi> (дата звернення: 13.11.2025).
10. Свійонтик О., Гранд М. Трансформації у сфері освіти на тимчасово окупованих територіях України (2014–2023): українська історіографія дослідження проблеми.

Problems of humanities History. 2023. № 13/55. С. 276–296. URL: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283188> (дата звернення: 13.11.2025).

11. Association between lifestyle and mental health of Kyiv children in the second year of the war / S. V. Hozak et al. Environment & health. 2024. No. 1 (110). P. 18–25. URL: <https://doi.org/10.32402/dovkil2024.01.018> (date of access: 13.11.2025).

12. Khomyshyn I. Implementation of the right to education of internal transfused persons. Visnik Nacional'nogo universitetu «Lvivska politehnika». Seria: Uridichni nauki. 2017. Vol. 2017, no. 884. P. 186–192. URL: <https://doi.org/10.23939/law2017.884.186> (date of access: 13.11.2025).

13. Media Center Ukraine. Політика росії щодо знищення ідентичності дітей на ТОТ України: підсумки 2024 року, 2025. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZqGa5oTrvP8> (дата звернення: 13.11.2025).

Харабара Юлія

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
студентка 3 курсу ОС “Бакалавр”*

Конституційно-правовий статус омбудсманів із захисту прав та свобод дітей: зарубіжний досвід

Забезпечення прав дитини є пріоритетом конституційного захисту міжнародного співтовариства і сучасних правових держав. Ще з ухваленням Конвенції ООН про права дитини 1989 року та діяльності Комітету ООН з прав дитини почалося впровадження спеціальних інституцій для моніторингу та регулювання дотримання прав та свобод дітей. Одним із найефективніших механізмів у цій сфері став інститут омбудсмана з прав дитини. Створення інституту дитячого омбудсмана відображає зобов'язання держав створювати дієві механізми захисту права дітей, закріплені в міжнародно-правових актах та національних конституціях. Дитячий омбудсман – це незалежна посадова особа, він є елементом запоруки стабільності захисту найуразливіших членів суспільства та забезпечення охорони дитинства в цілому. Актуальність дослідження полягає у порівнянні міжнародно-правового досвіду впровадження інституту спеціалізованих дитячих омбудсманів в контексті захисту прав та свобод дитини та імплементація позитивного досвіду зарубіжних держав в Україні.

Інститут омбудсмана із прав дитини виник в контексті загального розвитку омбудсманів як правозахисних органів нещодавно. Його поява стала реакцією на усвідомлення особливих потреб дітей, які потребують додаткового захисту з боку держави і суспільства. Уперше «інтереси дитини» були згадані на Гаазькій конференції з міжнародного приватного права та в популярній роботі шведської феміністки Е. Кей «Століття Дитини», згодом сформувався Міжнародний Союз Порятунку дітей, який допомагав дітям, постраждалим від І світової війни. На міжнародному рівні ключову роль відіграла Конвенція ООН про права дитини 1989 р. – названа «дитяча міжнародна конституція», що зобов'язала держави забезпечувати реалізацію та захист прав дітей. Комітет ООН з прав дитини у своїх рекомендаціях неодноразово закликав держави створювати посади незалежних дитячих омбудсманів для моніторингу дотримання Конвенції [1, ст. 49-50].

Наукове визначення поняття омбудсмана серед фахівців є дещо спільним при формуванні особливостей становлення такого інституту. На думку О.В. Марцеляка, омбудсман - призначений вищими органами державної влади контрольно-наглядовий, правозахисний, незалежний, політично нейтральний, одноособовий чи колегіальний орган державної влади, який уповноважений конституцією чи законом за ініціативою громадян контролювати діяльність органів і посадових осіб з точки зору дотримання ними прав і свобод людини та громадянина, як правило, діє неформально на власний розсуд та рекомендує корегуючі дії, спрямовані на забезпечення прав і свобод. Окрім цього, К.О. Закоморна дає визначення омбудсмана як незалежного, політично нейтрального, допоміжного та самостійно функціонуючого державного спеціалізованого органу, що володіє нетрадиційними методами дослідження та реагування на факти порушень прав і свобод людини посадовими особами незалежно від форми власності державної та публічної влади [2, ст. 12, 35].

Першого омбудсмана з питань дітей було призначено в Норвегії у 1981 році. Згодом подібні інституції з'явилися в багатьох державах — зокрема, у Данії, Швеції, Австрії, Франції, Греції, Ісландії, Ірландії, Ізраїлі, Польщі та інших. Проте, незважаючи на те, що понад 180 країн ратифікували Конвенцію про права дитини, лише небагато з них створили посаду дитячого омбудсмана.

Правовий статус омбудсманів із питань захисту дітей різниться у світовій практиці. Зазвичай інститут спеціалізованого дитячого омбудсмана діє як неурядовий механізм забезпечення прав та свобод дитини або як окремий підрозділ парламентських уповноважених з прав людини.

Залежно від того, як визначено їхній правовий статус, розрізняють кілька моделей омбудсманів у справах дітей. Зокрема, на думку О.В. Батанова, існують: омбудсмани, засновані спеціальним парламентським актом — як незалежні органи, пов'язані з парламентом; омбудсмани, створені при окремих міністерствах відповідно до законодавства про соціальний захист дітей; омбудсмани, що діють у межах уже наявних державних структур; а також омбудсмани, засновані на ініціативі неурядових організацій [3, ст. 224].

Натомість Б. Левківський і М. Решетник зазначають, що у світовій практиці сформувалося кілька основних моделей омбудсмана з прав дитини. Серед них — скандинавська модель, яка запроваджується шляхом ухвалення спеціального парламентського акта; модель регіону Океанія, що базується на законодавстві про соціальний захист дітей; та германська модель, яка виникає й функціонує в межах існуючих органів державної влади. Професори О. Марцеляк та І. Борисюк виділяють чотири основні моделі інституту уповноваженого з прав дитини. Це парламентська модель, у межах якої омбудсмани створюються на підставі спеціальних законів, ухвалених парламентом (приклади — Ісландія, Люксембург, Норвегія, Швеція тощо); соціальна модель, за якої омбудсмани функціонують відповідно до законодавства про охорону дитинства (Нова Зеландія, провінція Онтаріо в Канаді); державна модель, що передбачає діяльність омбудсманів у структурі державних органів (зокрема, в Австрії, Данії, Ізраїлі, Іспанії та інших країнах); а також недержавна модель, у межах якої омбудсмани діють при неурядових організаціях [4, ст. 73].

Найбільш дієвим механізмом запровадження інституту спеціалізованого дитячого омбудсмана є парламентська модель, оскільки він діє на підставі положень конституції (ч. 4 ст. 72 Конституції Республіки Польща) або окремого закону, підзвітний та підконтрольний парламенту, за своїм статусом є вищим органом та має ширше коло

повноважень, що включають контрольні, моніторингові, правозахисні, нормотворчі та розслідувальні функції, функціонує як орган, незалежний від виконавчої влади.

Омбудсман у справах дітей Норвегії був запроваджений спеціальним законом «Акт про Омбудсмана у справах дітей Норвегії», який визначає широке коло повноважень щодо захисту інтересів та прав дітей, обмежуючи його лише щодо втручання у розгляд судових справ цивільного характеру [5, ст. 49].

Ідея створення інституту омбудсмана у справах дітей у Польщі виникла завдяки ініціативі неурядових організацій, які домоглися внесення змін до Конституції для юридичного обґрунтування потреби в такому інституті. Закон «Про Омбудсмана у справах дітей» визначає, що діяльність омбудсмана у справах дітей спрямована на забезпечення умов для всебічного й гармонійного розвитку дитини, її захист від насильства, жорстокого поводження, експлуатації, а також на протидію деморалізації та іншим формам неналежного ставлення до дітей. Крім того, омбудсман має право звертатися до відповідних органів влади та організацій із пропозиціями щодо покращення захисту прав і добробуту дітей, а також має право законодавчої ініціативи щодо розробки нових законів або внесення змін до чинних нормативних актів, що стосуються дітей [5, ст. 49].

Омбудсман у справах дітей Швеції діє відповідно до закону «Про запровадження інституту Омбудсмана у справах дітей». Цей інститут має форму колегіального органу — Національної ради при Міністерстві охорони здоров'я та соціального захисту, яку очолює омбудсман. Відповідно до зазначеного правового акта, до повноважень омбудсмана належить розгляд справ, пов'язаних із порушенням прав дітей, визначених Конвенцією про права дитини. Проте на практиці омбудсман розглядає також випадки порушення інших прав, що не охоплюються дією Конвенції. Крім того, до функцій омбудсмана входить представлення інтересів дітей і молоді в парламенті, підготовка рекомендацій щодо внесення змін і доповнень до законодавства з метою його узгодження з міжнародними актами про права дитини, а також формування громадської думки щодо важливості дотримання прав дітей і молоді, ведення Дитячого каналу в мережі Інтернет із метою підвищення правосвідомості та контролю за фактами порушення прав дітей [5, ст. 49].

В Ісландії інститут омбудсмана з прав дитини було засновано у 1995 році на основі Закону про створення цього органу. Його головна мета полягає у забезпеченні захисту прав, інтересів і потреб дітей, а також у сприянні покращенню їхнього становища. Омбудсман має право проводити розслідування щодо дій установ чи їх працівників, якщо вони порушують або завдають шкоди правам дітей. Хоча діяльність омбудсмана є незалежною від виконавчої влади, він зобов'язаний звітувати про свою роботу перед прем'єр-міністром [6, ст. 156].

Зарубіжний досвід переконливо свідчить, що інститут парламентського омбудсмана із захисту прав дітей є важливою складовою демократичної правової системи. У багатьох країнах світу, особливо європейських, такі омбудсмани успішно виконують роль незалежних гарантів прав дитини. Конституційно-правовий статус цих інституцій за кордоном зазвичай характеризується нормативною визначеністю, інституційною автономністю та підзвітністю суспільству через парламент. Найефективнішими моделями вважаються ті, що забезпечують омбудсману максимальну незалежність — зокрема, парламентська модель, коли уповноважений призначається законодавчим органом і не входить до жодної з гілок виконавчої влади. Як показує практика Норвегії,

Швеції, Ісландії, Польщі та інших країн, законодавче закріплення повноважень омбудсмана, довгостроковий мандат та гарантована фінансова й політична незалежність дозволяють йому ефективно відстоювати права дітей навіть у конфліктних ситуаціях, критикувати органи влади за бездіяльність чи порушення та ініціювати необхідні зміни. У контексті дослідження, модель парламентського омбудсмана є найефективнішим засобом реалізації дієвого механізму дотримання прав та свобод дитини в Україні з огляду на правопорушення, зафіксовані в ході повномасштабної війни, встановлюючи незалежність та відокремленість омбудсмана.

Список використаних джерел:

1. О. Кудрявцева, Конституційні засади захисту прав і свобод дитини в Україні: досвід, проблеми, перспективи. Історико-правовий часопис. Конституційне, адміністративне, інформаційне та фінансове право. 1(3), 2014. С. 49-53.
2. О.В. Марцеляк, Інститут омбудсмана: теорія і практика: Монографія. Харків, Вид. Нац. ун-ту внутр. справ, 2004, ст. 8-38.
3. Батанов О.В., Становлення та функціонування інститут дитячого омбудсмана у контексті ювеналізації конституційного права. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 90: частина 1. С. 219-227.
4. О.Г. Юхта, Деякі питання діяльності дитячого омбудсмана: зарубіжний досвід. Міжнародне право. Порівняльне правознавство. Правова позиція, № 1 (38), 2023. С. 71-74.
5. Банах С.В., Деякі особливості функцій омбудсманів у справах неповнолітніх. Порівняльно-аналітичне право № 3, 2014. С. 48-50.
6. Чепульченко Т.О., Омбудсмен з питань захисту дітей: аналіз українського та зарубіжного досвіду. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 4 (20) 2013. С. 154-158.

Шаповал Станіслав

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 року навчання ОС “Магістр”*

Виклики захисту дитинства в умовах воєнного стану та тимчасової окупації

Захист прав дітей є основою будь-якої правової держави, а в умовах повномасштабного збройного конфлікту цей процес стає вкрай складним. Конституція України гарантує кожному громадянину, включаючи дітей, захист від порушень прав і свобод, однак воєнний стан і тимчасова окупація деяких територій країни створюють численні правові і практичні труднощі. В умовах війни та окупації порушення прав дитини є не лише порушенням національних правових норм, а й міжнародних стандартів. Це порушує основи гуманізму та правової держави і ставить під загрозу майбутнє цілих поколінь українців.

Згідно зі статтею 27 Конституції України, кожен має право на життя і на захист цього права [1]. У зв'язку з воєнними діями, це право стає безпосередньо порушеним для багатьох дітей, які стали жертвами обстрілів, атак та інших наслідків збройного конфлікту. Оскільки війна тягне за собою великі руйнування, діти, що живуть у зонах бойових дій, позбавлені права на безпечне життя, що є однією з основних гарантій їхніх прав. Крім того, стаття 28 Конституції України передбачає право на захист від

насильства та жорстокого поводження, яке в умовах війни порушується через численні випадки насильства, включаючи фізичне і психологічне насильство над дітьми [1].

Уже в умовах воєнного стану порушується і право на сім'ю, гарантоване статтею 51 Конституції України [1]. Діти, які потрапляють під окупацію або переміщуються до інших регіонів, позбавляються можливості бути разом із родиною. Багато дітей насильно відібрані у батьків і перевезені до Росії, що є прямим порушенням їхніх прав.

Одним із основних принципів правового захисту дитини є її право на виховання в родинному середовищі. Однак під час окупації Російською Федерацією частини українських територій цей принцип зазнає серйозних порушень. Багато дітей були насильно переміщені до країни-агресора без згоди їхніх батьків або законних представників. Це порушує конституційні гарантії, що вимагають забезпечення цього права. Примусова депортація, зміна національності, зміна місця проживання без згоди батьків створює ситуацію, коли дитина позбавляється права на свою родину та національну ідентичність.

Національне законодавство України, зокрема Закон "Про соціальний захист дітей війни", закріплює правовий статус "дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів" [2], однак реальна практика застосування цього статусу вказує на значні труднощі. Зокрема, цей статус був формально введений в 2016 році, проте його реальне впровадження залишалося без належного нормативного забезпечення і гарантій, що призводило до його обмеженого доступу для більшості постраждалих дітей. Зокрема, визначення прав і пільг для таких дітей залишалося неясним, а процедури їх отримання — складними і неадаптованими до умов війни.

Наразі вкрай необхідним є створення нового правового статусу для сучасних дітей війни в Україні, а не покладання цього завдання на майбутні покоління, як це сталося з дітьми Другої світової війни. Закон "Про соціальний захист дітей війни" 2004 року, що був застосований до осіб старше 60 років, не відповідає актуальним потребам і реаліям війни, щоється в Україні [2]. Наразі вкрай необхідним є перегляд законодавства та створення механізмів, які б забезпечили адекватний соціальний захист для сучасних дітей війни, в тому числі шляхом формалізації їх статусу і надання необхідних пільг. Також раціональним рішенням було б прищвидшене законотворче врегулювання цього питання, яке б охопило всі аспекти сучасних викликів і забезпечило належний захист прав дітей, постраждалих через війну.

Національне законодавство, зокрема законодавство про охорону дитинства, виявляється недостатньо адаптованим до умов війни. Нормативні акти, такі як Закон України "Про охорону дитинства" не включають чітких положень щодо дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій або окупації [3]. Складна і часто недосконала система надання статусу "дитини, постраждалої від війни" в Україні потребує удосконалення, щоб забезпечити належний захист прав дітей у реальних умовах військових дій. Держава повинна забезпечити створення спеціалізованих органів для реєстрації, ідентифікації та надання соціальних гарантій дітям, які постраждали через воєнні дії. Порядок надання статусу "дитини, постраждалої від війни", як і більшість законодавчих актів у цій сфері, вимагає вдосконалення і адаптації до сучасних викликів. Зокрема, слід забезпечити ефективний механізм для реєстрації дітей-біженців, дітей, які стали жертвами насильства, а також внутрішньо переміщених осіб [4].

Необхідність зміни законодавства, а також чітке визначення прав дітей, постраждалих від війни, є важливим для забезпечення їх правового захисту на всіх

етапах, як під час війни, так і в післявоєнний період. Проблеми з наданням статусу та соціальними пільгами потребують невідкладного розв'язання, оскільки багато дітей залишаються позбавленими необхідної допомоги через недосконалість існуючих правових механізмів. Тому важливим кроком є активізація процесу ратифікації міжнародних правових актів та вдосконалення національного законодавства для забезпечення більш ефективного захисту прав дітей у війні.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. — К.: Верховна Рада України, 1996.
2. Про соціальний захист дітей війни: Закон України від 18.11.2004. — К., 2004.
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001. — К., 2001.
4. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. — Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 4. — 99 с.

Chepkova Kateryna

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Doctoral Student at the Scientific and Organizational Department,
Military Institute,
Candidate of Legal Sciences*

Some special children's rights during armed conflict

Both in scientific and legislative spheres, everyone unequivocally concludes that children are the most vulnerable and unprotected category in any society. Moreover, this is especially the case during armed conflict. In view of modern means and methods of warfare, armed conflict affects and changes the normal way of life of the whole population of a state. This includes children. Therefore, such a period requires the formation of new mechanisms for the realization of children's rights. This task falls on the authorized bodies of public administration (health care, education, social security, security environment formation, etc.). Considering that new legal relations are formed during armed conflict, it is worth talking about the formation of a separate set of rights. This also applies to children.

Rights are at the core of any legal status. Due to the specific nature and risks of any armed conflict, it is worth highlighting a separate group of children's rights – special rights – and their distinctive features: special subject – a child (the most vulnerable and defenseless category of the civilian population during armed conflict); special period of validity – arising as a result of an existing armed conflict (internal/international) and applicable both during and after the armed conflict; all children living in the territory of a state in armed conflict should be granted these rights; their implementation is ensured by a wide range of public administration entities, including entities from the security and defense sector.

A child is a person under the age of 18 (the age of majority), unless, under the law applicable to them, they attain the rights of an adult earlier (Article 1 of the Convention on the Rights of the Child [1], Article 1 of the Law of Ukraine “On the Protection of the Childhood” [2]).

Since 2014, Ukrainian lawmakers have been working on regulatory and legal provisions governing the legal status of children during armed conflict and ensuring the protection of

children's rights during such periods. As of 2025, the following legal framework for the protection of children's rights during armed conflict has been established in Ukraine:

- amendments to the Law of Ukraine “On the Protection of the Childhood” in terms of establishing the conceptual framework – “children affected by military operations and armed conflicts”, “deportation of a child/forced displacement of a child”, “Protection of children in areas of military operations and armed conflicts, and children affected by military operations and armed conflicts”;

- Law of Ukraine “On Social Protection and Support for Children Affected by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine, and Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Regulation of Social Services and Payments” [3];

- Procedure for granting the status of a child affected by military actions and armed conflicts, approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 268 of April 5, 2017 [4];

- Amendments to the Procedure for evacuation in the event of a threat or occurrence of emergencies, approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 841 of October 30, 2013 [5], in terms of introducing forced evacuation of children who are in the zone of military operations and armed conflicts during martial law;

- Procedure for the identification, return, accompaniment, and reintegration of children deported or forcibly displaced as a result of the Russian Federation's armed aggression against Ukraine, approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 551 of May 14, 2024 [6], etc.

The above legal acts form the basis for the special rights of children during armed conflict. First of all, it is important to note that Ukraine has defined the legal status of children who have already suffered as a result of military actions and armed conflicts. For the following reasons, this legal construct is not acceptable. Modern armed conflicts are characterized by the presence of both a direct line of contact between the parties to the conflict and, at the same time, the ability of the parties to the conflict to shell the entire territory of the state in any corner at any time of the day. This is facilitated by the development of modern weapons and military equipment. Thus, all children living in a state that is in armed conflict are constantly at risk. That is why in our opinion, the legal status of children during armed conflict should be established, which will apply to all children living in a state during armed conflict.

The right to obtain this status is granted to children and persons who were under the age of 18 (the age of majority) at the time of military operations, armed conflicts, or armed aggression by the Russian Federation. To obtain the status, the child's legal representative or, if the child is displaced without being accompanied by parents or persons replacing them, their relatives (grandmother, grandfather, great-grandmother, great-grandfather, aunt, uncle, adult brother or sister), stepfather, stepmother, representative of the guardianship and custody authority shall submit an application for the status and a package of documents specified by the Cabinet of Ministers of Ukraine to the child welfare service. A child who has reached the age of 14 has the right to independently apply to the child welfare service and submit documents.

After receiving the legal status of a child affected by military actions and armed conflicts, such a child is entitled to exercise special rights. These rights are currently enshrined in the Law of Ukraine “On Social Protection and Support for Children Affected by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine, and Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Regulation of Social Services and Payments.” In particular: the provision of social services and social work; the provision of medical/psychological/psychiatric

assistance; the creation of a safe educational environment; the protection of the rights of children deprived of parental care, etc. (Article 18).

The right to monetary compensation (Article 19) and urgent interim compensation (Article 20) for damage to the life and health of a child in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine should be noted. First, the procedure for awarding and paying both types of compensation, in accordance with the law, is determined by the Cabinet of Ministers of Ukraine. As of November 2025, such regulatory acts have not been adopted. Second, the right to receive monetary compensation arises from the moment of receiving reparations collected from the aggressor state in accordance with the principles and norms of international law (Article 19).

The payment of urgent interim compensation for damage to life and health in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine is carried out at the expense of international financial organizations, other creditors and investors, international technical and/or repayable or non-repayable financial assistance, and other sources not prohibited by law (Article 20) .

Thus, as of now, this right is not being exercised and exists only on paper.

There is a separate group of special rights for children during armed conflict that applies to children who have been deported/forcibly displaced. After such children return to territory controlled by Ukraine, the children and their guardians are entitled to: assistance in obtaining a Ukrainian passport for travel abroad (if necessary); travel documents for the child, their guardian, or authorized representative; daily allowances, the cost of accommodation for the child, their guardian, or authorized representative during the trip related to the child's return to Ukraine; provision of essential items for the child after their return to Ukraine; payment to the guardian of a deported or forcibly displaced child, or who was at risk of deportation and/or forced displacement as a result of the Russian Federation's armed aggression against Ukraine, or to a person authorized by them, relocation assistance related to ensuring the return of children who were deported or forcibly displaced as a result of the Russian Federation's armed aggression against Ukraine, etc. The amount of relocation assistance is set at 50,000 hryvnia for each child (clause 16-1 of the Procedure for the identification, return, accompaniment, and reintegration of children deported or forcibly displaced as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 551 of May 14, 2024).

The above list of special rights of children during armed conflict is not exhaustive.

Considering the above, the following can be stated. In Ukraine, law-making activities in the field of shaping children's rights during armed conflict began in 2014 and continue to this day. Mechanisms for the implementation of children's rights are being developed. However, there are still a number of legal uncertainties and conflicts in the field under study.

References:

1. Конвенція про права дитини : Конвенція від 20.11.1989. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
2. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/ed20250706#Text>.
3. Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат : Закон України від 08.10.2024 № 3999-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3999-20#Text>.

4. Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 268. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text>.

5. Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text>.

6. Порядок виявлення, повернення, забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2024 р. № 551. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-2024-%D0%BF#Text>.

Наукове видання

ПРАВО НА ДИТИНСТВО: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Матеріали Щорічного науково-практичного круглого столу
(18 листопада 2025 року)

Електронний збірник матеріалів круглого столу
Опубліковано: 30.12.2025 року
Вебсайт: <http://law.knu.ua/ua/>